

PROGRAM

STORTINGSVALGPROGRAM 2021-2025

Vedtatt på Partiet Sentrum sitt første landsmøte 8.-9. mai 2021.

Innhold

INNLEDENDE PERSPEKTIV OG VERDIGRUNNLAG	5
1.1 Prolog	5
1.2 Utsikt mot 2050	6
1.3 Vår verdiplattform	7
1.4 FNs bærekraftsmål	8
MENNESKER OG BÆREKRAFT FØRST. SOSIAL BESKYTTELSE, INKLUDERING OG LIKE MULIGHETER	11
2.1 En velferd vi skaper sammen	11
2.2 Utenforskap og medborgerskap - vi vil bygge kapasitet i mennesker	13
2.3 Fremme en god psykisk helse hele livet	14
2.4 Fremme verdien av mangfold	18
2.5 Bekjempe polarisering, radikalisering og ekstremisme	21
2.6 Skape et universelt utformet samfunn som er funksjonsfremmende	22
2.7 Bekjempe økonomisk utenforskap og fattigdom i Norge	25
2.8 Flere eldre med erfaring og innsikt	27
2.9 En kulturpolitikk som fremmer respekt og forståelse	30
2.10 Det livssyns åpne samfunn	34
2.11 Lære hele livet	36
2.12 Barnevernet	44
2.13 Rom for alle: Boligpolitikk	46
2.14 Like muligheter og tilgang til arbeidsmarkedet	47
2.15 En likeverdig offentlig helsetjeneste	50
2.16 En forsterket frivillig og ideell sektor	61
VÅR GRØNNE VEKST- OG UTVIKLINGSSTRATEGI	65
3.1 Ren og fornybar energi	65
3.2 Klimakutt	70
3.3 Natur og biologisk mangfold	75
3.4 Grønn konkurransekraft	79
3.5 Anstendig arbeid	87
3.6 Grønn framkommelighet og smart mobilitet	90
3.7 Landbruk og bioøkonomi	93
3.8 Marine næringer - den blå veksten må være grønn	100
3.9 Bærekraftige byer og levende lokalsamfunn	102
3.10 Levende distrikter	106

EN FREDELIG, RETTFERDIG OG BÆREKRAFTIG VERDEN	110
4.1 En langsiktig og samstemt utviklingspolitikk	110
4.2 Utrydde sult i verden	113
4.3 En fredelig, rettferdig og velfungerende verden	115
4.4 Sikre likhet for loven, rettssikkerhet og rettsvern for alle	117
4.5 Innvandring, integrering og inkludering	120
4.6 Forsvars- og sikkerhetspolitikk	127

PROGRAM

//

2021-2025

DEL 01

INNLEDENDE PERSPEKTIV OG VERDIGRUNNLAG

INNLEDENDE PERSPEKTIV OG VERDIGRUNNLAG

1.1 Prolog

Politikkens betydning

Politikk er avledet av ordet polis, som er gresk og betyr by. Politikk er derfor noe som angår alle "byens", det vil for oss si samfunnets, borgere. Det handler om hva vi gjør i fellesskap for å gi rom for at det som er godt, sant og vakkert kan vise seg i våre liv.

Politikk er å delta i det som er felles, altså i det offentlige rommet. Dette skjer på mange nivåer, fra det lokale initiativet om å lage skøytebane på lekeplassen til nasjonale og internasjonale arenaer hvor det tas beslutninger som angår mange.

Når politikk forstås som å være med og forme det samfunnet man er en del av, å kunne høre og bli hørt, og å kjenne seg som del av en større helhet – da blir politikk ikke bare et middel for å oppnå noe annet, men også et mål i seg selv. Slik forstått kan man til og med si at politikk er blant livets mål, nemlig det å få være et menneske blant mennesker.

Menneskelivets betydning

Uavhengig av hvem vi er, hva vi tror på og hvilke mål vi har for våre liv, har vi vårt opphav i noe vi ikke har frembrakt selv. Ingen har forårsaket sitt eget liv. Noe var her før oss, og noe vil være her når vi er borte, enten vi tenker på solen og havet eller husene og gatene. Ingen kan bære sitt eget liv alene. Alle bæres av noe annet enn seg selv. Livene våre er vevet sammen på måter vi ikke forstår, og vi lever ikke et eneste sekund uten å stå i et avhengighetsforhold både til andre mennesker, til andre levende vesener og til fysiske og biologiske prosesser som er både fascinerende og gåtefulle.

Denne innsikten betyr at vi skulle forholde oss til våre medmennesker og til hele den levende verden med en grunnleggende undring og ydmykhet - eller ærefrykt for livet, om man vil våge seg på å hente Albert Schweitzers velkjente begrep frem på ny.

Betydningen av å være sansende til stede

Situasjoner vi møter, krever at vi er sansende til stede for at vi skal kunne handle rett. Da må det være både tid og rom til å kunne lytte og tenke selvstendige tanker. Men i økende grad blir menneskenes handlinger sett på som noe som kan og bør styres for å nå bestemte mål. Dette kommer for eksempel til uttrykk ved at ansvaret for politiske beslutninger flyttes til byråkratiet, eller ved at virksomheter som utøver komplekse tjenester, behandles som om de driver med produksjon av varer.

Muligheten for å kunne se, lytte og søke innsikt i betydningen av det som skjer omkring oss, er selve forutsetningen for å kunne handle. Når vi for eksempel ser at et annet menneske blir frarøvet sin verdighet, vekker det vanligvis noe i oss. Det er naturlig for mennesket å kjenne harme over all slags urett som trykker livet ned, og å ville kjempe for det som er godt og sant og vakkert. Men om samfunnsinstitusjonene blir til byråkratier uten ansikter, eller om kravene til effektivitet, hastighet og økonomisk overskudd bare skal vokse i det uendelige, blir vi

fratatt muligheten for å være sansende til stede i verden, og dermed også for å kunne skjelne mellom rett og galt, sant og usant.

Det greske ordet for skjønnhet, det vakre, kalos, betegnet opprinnelig det som er verdifullt i seg selv. Det trenger ikke bli brukt til noe for å ha verdi, men har verdi bare i kraft av å være. Slik forstått er ethvert menneske vakkert, slik er livet vakkert, og slik er kjærlighet og tillit og håp også vakkert: Ingenting av dette er til for noe annet, og idet man vil bruke det som et verktøy for å oppnå et eller annet, gjør man det til noe det ikke kan være uten å miste sin egenart. Denne innsikten vil nødvendigvis også få politiske konsekvenser.

En verden i forandring krever nye løsninger

Verden endrer seg raskere enn noen gang. Det er ikke bare en klisjé, det er en fysisk realitet. Partipolitikken klassiske ideologier holder ikke nødvendigvis følge med måten verden endrer seg på og tempoet det skjer med. Mer enn noen gang behøves det en form for politikk som åpner for en fornyet tenkning og samtale om hvordan det som er godt, sant og vakkert kan skje i vår egen tid.

1.2 Utsikt mot 2050

I 2050 er Norge fortsatt et godt land å bo i. Vi har trygg økonomi som bygger på at vi ikke produserer eller bruker mer enn naturens økosystem fornyer hvert år. Og vi har et velferdssamfunn som fungerer godt fordi vi har ført en politikk som bygger kapasitet i mennesker, og har tatt utgangspunkt i den ressursen ethvert menneske er.

I 2050 har vi et samfunn med små sosiale forskjeller der ingen barn vokser opp i fattigdom, fordi vi har gitt gode muligheter for utdanning og arbeid for alle. Vi har fortsatt en høy levealder fordi vi har ført en god folkehelsepolitikk og satset på forebyggende arbeid.

Vårt land preges av levende lokalsamfunn, med rike naturgitte ressurser og kunnskapsbygging. Folk ønsker å bo i hele landet, på steder med hver sin unike identitet. I 2050 fordeler vi inntektene slik at muligheter til et godt liv ligger åpne for enhver..

I 2050 har vi gått bort fra et samfunn basert på bruk-og-kast, og er over i gjenbruk og sirkulær økonomi. Det grønne skiftet har ikke gitt oss mindre livskvalitet. Vi bruker ressurser som er fornybare, slik at de ikke tar slutt. Olje og gass er en begrenset ressurs, forbruket er minimert. Verdens energibehov er dekket av andre, mer bærekraftige kilder. Vi ser at vi lærte mye av oljealderen, og at kompetansen vi bygget opp var avgjørende for at vi mestret den grønne omstillingen.

Vi har tatt vare på naturens mangfold. Vi har vernet og forvaltet jorda, havet og skogen for generasjonene som kommer etter oss. Vi har ikke bygget ned naturen.

Norge har basert sin politikk på FNs bærekraftsmål, allerede i 2030 var klimaendringene bremset vesentlig, og fattigdommen på god vei til å bli bekjempet.

I 2050 klarer vi oss med den jorda vi har, og er i balanse. Vi bruker ressursene smart, så de ikke blir brukt opp.

I 2050 er alle med, ingen er utelatt. Vi lever gode liv i et rettferdig samfunn.

1.3 Vår verdiplattform

Det universelle og ukrenkelige menneskeverdet

Partiet Sentrums verdigrunnlag kan oppsummeres i én setning: Vi har alle fått livet i gave – og jorda til låns. Vårt politiske arbeid bygger på humanistisk tradisjon og den moderne tanken om bærekraft.

Den humanistiske tanken om det universelle og ukrenkelige menneskeverdet går som en tråd av gull gjennom historien. Grunnloven utdypet dette i sin paragraf 2: «Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv. Denne grunnlov skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene.» Sentrum tar disse grunntankene på alvor, og utdypet videre: I kraft av å være til, er vi alle like mye verdt, uavhengig av sosiale kategorier som for eksempel kjønn, alder, etnisitet, religion, seksuell orientering, kjønnsidentitet, funksjonsevne, bosted og sosial- og økonomisk situasjon.

Den europeiske humanismen tok først form i det kristne Europa på 14-1500-tallet, og har siden utviklet seg til en idé om likeverd og ubetinget nestekjærlighet. Den er et ideal som flere religioner og livssyn strekker seg etter, og som ingen kan ta patent på eller hevde å forvalte alene.

En av humanismens arvtagere i vår egen tid er den danske filosofen Knut Løgstrup. Han slår fast at nøkkelen til å forstå menneskelivet er at vi alle bærer en flik av den andres liv i våre hender. Vi er slett ikke uavhengige individer, men knyttet sammen gjennom et ansvar for hverandre.

Arven fra den europeiske humanismen har gjennom historien vært forvaltet i ulik grad og på ulike måter av ulike politiske strømninger. Både konservatismen, liberalismen, sosialismen, kristendemokratiet og sosialdemokratiet har på sitt beste hatt islett av den.

Sentrum tilhører i utgangspunktet ingen av disse strømningene, men tar mål av seg til å være en trofast fanebærer for idealet selv; et ideal som har vært der i et halvt årtusen, men aldri blitt gjort til plattformen for et politisk parti.

Det er en plattform som forplikter. Den legger til grunn at fordi vi alle har fått livet i gave er vi like mye verdt og har en like selvfølkelig plass i verden og livet. Sosiale kategorier splitter og lager kunstige skiller i det menneskelige samfunnet. Vi har alle lik verdi uansett. Lik rett til å leve, lik rett til å elske og lik rett til å være en del av fellesskapet - som enkeltmennesker, medmennesker og medborgere. Vi, og de som kommer etter oss.

Menneskerettighetene og bærekraftsmålene

Året 1948 er et høydepunkt i humanismens historie, da den for alvor ble anerkjent som en global forpliktelse. De mørke erfaringene fra verdenskrigen like før skapte et behov for å systematisere ideene om menneskenes grunnleggende likeverd og gjøre dem forpliktende for verdenssamfunnet – uavhengig av kulturelle og religiøse tradisjoner. Resultatet var FNs erklæring om de universelle menneskerettighetene.

FNs bærekraftsmål, fremforhandlet av alle FN-landene, er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Vår politikk skal bygge på sosial-, økonomisk- og miljømessig bærekraft.

Et mer rettferdig samfunn

Partiet Sentrum setter mennesket først. Vårt mål er å skape et mer rettferdig samfunn, med plass til alle.

Vi skal arbeide utrettelig for utjevning og rettferdighet internasjonalt og vi skal påvirke andre land til å gjøre det samme. Dette skal skje innenfor rammen av FN, rettferdige handelsavtaler og visjonen om en inkluderende økonomi. I et langsiktig bærekraftperspektiv er det ingen motsetning mellom norske økonomiske interesser og andre lands utvikling. Verdensøkonomien blir stadig mer sammenvevd og skillett mellom «vi» og «dem» blir stadig mer kunstig. At det går bra for alle er i virkeligheten bra for alle.

På samme måte tror vi at sosial utjevning også i det enkelte land kommer alle til gode, gjennom å skape mer trygghet og et sterkere samfunn. I siste instans truer sosial ulikhet demokratiet, gjennom å undergrave fellesskapsfølelsen og svekke tilliten mellom mennesker og den enkeltes tro på fellesskapet og staten.

Menneskets verdi er viktigere enn penger og lønnsomhet, og det siste kan aldri få overstyre det første når målet er et bærekraftig og mer rettferdig samfunn, med plass til alle. Dette vil bety at vi som lever i den rike delen av verden må gi avkall på økonomisk kjøpekraft til fordel for verdens fattige. Dette ansvaret øker i takt med formue og kjøpekraft.

En framtid for jorda

Vi alle har fått jorda til låns, sammen. Det er også bare sammen at vi kan redde den. Mens en politikk for rettferdighet dreier seg om å bry seg om alle mennesker som lever i dag, dreier kampen for klima og miljø seg om å bry seg også om de som lever i morgen. Klimakampen er intet mindre enn å sikre menneskenes og jordas overlevelse. Kampen mot klimaendringene er derfor ikke bare en av mange politiske saker, men den viktigste av dem alle.

Vi har alle et ansvar for å redde jorda vår og menneskeheten slik vi kjenner den. Og vi må hjelpe hverandre til å gjøre det så fort som mulig. Vi skal ikke bare velte klima, artsmangfold, forurensning og naturvern over på enkeltmennesker uten å gjøre strukturelle endringer. Politikk er å ville – og å velge.

Verdien av mangfold

Mennesker er mangfoldige og alle har noe å bidra med. Samfunnet må bygge på styrken i det at vi er forskjellige, at vi har ulike evner og egenskaper. Samfunnet kan ikke basere seg på at alle skal være mest mulig like, men at vi ønsker det beste for hverandre, uansett hvem vi er og hvordan vi velger å leve. Fellesskapet må være et rom der alle kan være seg selv.

I et åpent og fritt samfunn står respekt og anerkjennelse av annerledeshet sentralt. Partiet Sentrum vil stå opp mot all diskriminering. Kampen for like rettigheter og muligheter for alle er vår felles kamp.

1.4 FNs bærekraftsmål

2020 skulle være starten på handlingens tiår, «Decade of Action», for å nå bærekraftsmålene i alle land, ifølge FN. Bærekraftsmålene representerer et paradigmeskifte for hvordan vi jobber med bærekraftig utvikling. Nå har alle land et felles ansvar for å nå målene, også for klima og miljø. I tillegg setter Paris-avtalen og den kommende avtalen for

biologisk mangfold rammer for målene. Vi nådde ikke naturmålene for 2020. De var grunnlaget for å nå bærekraftsmålene. Vi er på overtid med å ta naturkrise på alvor og redusere vårt økologiske fotavtrykk.

Covid19-pandemien har satt mange land flere tiår tilbake i sin utvikling. Dette gjør arbeidet med å nå bærekraftsmålene viktigere enn noen gang. Alt vi gjør for å håndtere krisen må være med å bygge oss opp igjen til en mer likeverdig, inkluderende og bærekraftig verden som er mer motstandsdyktig mot nye pandemier, klimaendringer og andre globale utfordringer. Vi må skape grunnlag for en grønnere og mer bærekraftig fremtid for barna våre.

Ungdomsgenerasjonen har i uforholdsmessig stor grad blitt påvirket av de langvarige konsekvensene av pandemien. Avbrutt utdanning, økonomisk usikkerhet, tap eller mangel på sysselsettingsmuligheter, innvirkning på fysisk og psykisk helse og traumer fra vold i hjemmet. Mer enn en milliard studenter i nesten alle land har blitt påvirket av skolestenging, og en av seks unge mennesker over hele verden har mistet jobben. Det er et presserende behov for løsninger for å støtte unge mennesker og motvirke effektene av pandemien.

For land i det globale sør handler bærekraftsmålene særlig om å styrke offentlige institusjoner som kan sikre innbyggernes velferd. Ved å bygge solide skattesystem, inkludere uformell jobbsektor i formelle rettigheter og plikter. Målet er at landene i sør ikke skal være avhengig av bistand utenfra.

Partiet Sentrum har gått systematisk gjennom bærekraftsmålene i en norsk kontekst, og slik lagt grunnlaget for vårt første partiprogram. Vår politikk bygger på FNs bærekraftsmål og menneskerettighetene. Det er blitt hevdet at det er bred enighet om dette, men Riksrevisjonens rapport Undersøkelse av styring av og rapportering på den nasjonale oppfølgingen av FNs bærekraftsmål (2020) viser noe annet. Blant annet at det ikke er utarbeidet nasjonale delmål.

Partiet Sentrum mener bærekraftsmålene må innarbeides i en nasjonal plan, perspektivmeldinger og statsbudsjett. Statistisk sentralbyrå må involveres i arbeidet. Det må jevnlig rapporteres til Stortinget om status og fremdrift. Norge må klargjøre hvilke ambisjoner Norge har for bærekraftsmålene, og hvilke prioriteringer vi vil gjøre som nasjon. Det må utarbeides nasjonale delmål, og disse må integreres i budsjettprosesser. Vi mener at ansvaret for gjennomføringen av bærekraftsmålene er så overordnet at det ikke kan legges ikke til et sektordepartement, men må ledes av statsministeren og finansdepartementet.

Vi trenger et strukturert kart, som viser ansvarsfordelingen i samfunnet for å nå målene. Vi må involvere næringsliv og frivilligheten på mer systematisk vis, og ikke minst det politiske Norge. Etter Rio-konferansen i 1992 har mye godt arbeid blitt gjort på kommunenivå. Kommunesektorens organisasjon (KS) koordinerte da som nå en prosess hvor kommunene forplikter seg til handling. Skolesektoren er også godt i gang for å sikre at lærere og pensum er rigget for det nye tverrfaglige satsningsområdet «Bærekraftig utvikling».

Kårene for mennesker og miljø er svekket. Ingen kan bære sitt eget liv alene, og alle bæres av noe annet enn seg selv. Derfor er Partiet Sentrum først ute med å lage et stortingsvalgprogram med utgangspunkt i FNs bærekraftsmål.

DEL 02

MENNESKER OG BÆREKRAFT FØRST. SOCIAL BESKYTTELSE, INKLUDERING OG LIKE MULIGHETER

MENNESKER OG BÆREKRAFT FØRST. SOSIAL BESKYTTELSE, INKLUDERING OG LIKE MULIGHETER

Den sosiale delen av en bærekraftig utvikling handler om å sikre at alle mennesker får et godt og rettferdig grunnlag for et anstendig liv. Menneskerettighetene er det viktigste utgangspunktet for dette. Sosiale forhold forteller oss noe om hvordan mennesker har det i et samfunn, om de får oppfylt rettighetene sine, og om de har mulighet til å påvirke egne liv og samfunnet de lever i.

Kampen mot utenforskap er vår sak nummer én. Vi vil bygge kapasitet i mennesker, det vil også lønne seg.

2.1 En velferd vi skaper sammen

Velferd er noe langt mer enn velferdstjenester. Velferd er noe vi skaper og verner om sammen, som deltakere i samfunnets fellesskap. Velferd betyr å «fare vel» gjennom livet, vi farer der vi leker, lærer, bor, arbeider og har fritid. Gjennom hele livet, hele døgnet, vi farer best i fellesskap.

Velferdssamfunnet er avhengig av en velferdsstat, som sammen med offentlige, private og sivile bygger det gode samfunn. Velferdssamfunnet er ikke bare nødvendig når pandemier og kriser oppstår, det er viktig for vår livskvalitet. Sosial rettferdighet har stor innvirkning på livskvaliteten, sammen med styrken i familieforhold, sosiale nettverk, tillit til institusjoner og samfunnsdeltakelse. Det å skape livskvalitet for alle handler grunnleggende sett om menneskerettigheter og sosial rettferdighet, og hvordan velferdsløsninger kan gjøres mer bærekraftige.

Kjernen i relasjonell velferd med livskvalitet som mål, er kapasitetsbygging i mennesker og mellom mennesker. I våre lokalsamfunn vil vi bringe offentlige, private og sivilsamfunnsaktører sammen om å skape velferd. Der vi deler kunnskap og ressurser med hverandre. Samskaping- og relasjonelle velferdsløsninger er en styring- og praksisform som kan redde et offentlig velferdssystem under press, i møte med knappe ressurser og stadig mer komplekse samfunnsutfordringer. Det handler om å flytte fokus fra å se på bærekraft og velferd som bare offentlige organisasjoners oppdrag, atskilt mellom sektorer og profesjoner, til å se på det som et felles oppdrag på tvers av sektorer, organisasjoner og aktører i samfunnet som helhet.

Den nordiske samfunnsmodellen bygger på en kombinasjon av ansvarlig økonomistyring, sterke parter i arbeidslivet, og universell velferd for alle gjennom velferdsstaten. Økende sosial ulikhet, gjør at noen grupper i samfunnet er mer avhengig av våre velferdstjenester. Men brutto livskvalitet i Norge avhenger av velferdsstaten. Livskvalitet innebærer både et personlig ansvar og et samfunnsansvar. Når livskvalitet er målet fremfor økonomisk vekst, trenger vi å utvikle et mål for brutto nasjonal livskvalitet som et supplement til brutto nasjonalprodukt.

Velferdssamfunnet er et godt fundament for likestilling. Sosiale kategorier spiller ofte sammen og påvirker våre muligheter til eksempelvis utdanning, arbeid og god helse. Velferd starter, og slutter med, at vi står sammen som medmennesker for å skape betingelser for livskvalitet. Tillit er limet mellom oss, derfor må vi bygge ned gapet mellom "oss" og "dem". Alle innbyggere er unike og verdifulle i demokratiet, og har betydning som samfunnsmedlemmer. Sentrum vil legge til rette for økt deltakelse i samfunns- og organisasjonsliv.

Det er viktig at de offentlige velferdstjenestene har faglige, organisatoriske og økonomiske rammebetingelser som gjør at de fungerer etter hensikten. De som utøver tjenestene må ha tilstrekkelig kompetanse. Kvaliteten i de ulike tjenestene må vurderes i et livsløpsperspektiv hvor man stimulerer til koordinering, tverrfaglig og tverretattlig samarbeid. Innbyggernes behov må settes i sentrum. Organiseringen må basere seg på tillit og medbestemmelse, ikke bare måling og kontroll.

Et samfunn som er godt både for den enkelte og for fellesskapet forutsetter at man ser sosialpolitikken i sammenheng med alle andre politikkområder. Det er derfor viktig at sosialpolitikken gjenreises som et eget politikkområde som er sektor- og fagovergripende. Der man tidligere pekte på strukturbetingelser og samfunnsforhold, peker man nå i større grad på individuelle egenskaper hos den enkelte av oss. En aktiv, helhetlig sosialpolitikk forebygger sosiale, så vel som helsemessige problemer.

Mennesker som oppsøker velferdstjenester må bli møtt med tillit og respekt, ikke sanksjoner.

Samarbeid i store spørsmål bør fortsatt kjennetegne norsk politikk. Kunnskapen vi har i dag viser at både private, ideelle og frivillige kan og bør utfylle hverandre og supplere de offentlige velferdstjenestene. Det er fortsatt behov for å jobbe med forbedringer slik at vi sikrer en god forvaltning av fellesskapets midler, blant annet ved å motarbeide urimelig høy profitt. Det er viktig at det offentlige stiller krav om at ansatte hos leverandører og underleverandører skal ha anstendige lønns- og arbeidsvilkår.

Helse- og omsorgstjenesteloven gjør det klart at kommunen skal ha tilknyttet lege, sykepleier, fysioterapeut, jordmor, helsesykepleier, ergoterapeut og psykolog. Det er ingen krav til sosialfaglig kompetanse. Med store sosiale forskjeller i helse skaper dette utfordringer. Partiet Sentrum mener kommunen trenger sosialfaglig kompetanse tilknyttet helse- og omsorgstjenesten. Det vil styrke tilbud innen psykisk helse, rus og tjenestetilbudet overfor mennesker med nedsatt funksjonsevne. I Nav og barnevernet er det heller ingen slike kompetansekrav, det gjør at kommuner kan velge bort å kreve sosialfaglig kompetanse ved rekruttering til disse tjenestene. Det svekker kvaliteten i tjenesten for de som trenger det aller mest.

Autorisasjon gir anerkjennelse, men også mulighet for å kvalitetssikre ansettelse. Med autorisasjon sikres en profesjonell utøvelse og brukeres sikkerhet og rettighet. Autorisasjon stiller også et tydelig krav til videreutvikling og kontinuerlig fornyelse av kompetanse.

Individuelle utfordringer, levekår og sosioøkonomiske faktorer henger sammen. Derfor må politikken være samstemt mot målet om gode liv.

Sentrum vil:

- redusere bruk av prosjektfinansiering og kortsiktige tilskudd til velferdstiltak

- lovhjemle sosialfaglige profesjoner i kommunene for å sikre bedre kvalitet i tjenestene innen barnevern, psykisk helse, rus og tjenestetilbudet overfor mennesker med funksjonsnedsettelse
- barnevernspedagoger og sosionomer må gis profesjons autorisasjon for å sikre profesjonalitet i sosiale tjenester, ikke bare i helsetjenester
- bedre forebyggende arbeid mot livsstilssykdommer ved å videreføre og styrke frisklivssentralene
- starte en «forebyggingsoffensiv» og styrke forebyggende arbeid i kommunene
- begrense bruk av anbudsutsetting av sentrale velferdstjenester
- utrede hvordan fysisk og digital tilgjengelighet til Nav slår ut for ulike brukergrupper
- få mer kunnskap om brukerreisen i Nav for å styrke brukeropplevelsen og servicetilbudet
- redusere sosiale og kulturelle barrierer for personer med fluktbakgrunn og sikrer god kommunikasjon og tilgjengelighet
- gjennomføre en tillitsreform innen organisering og ledelse av offentlig sektor. En tillitsreform må vektlegge ansattes fagkompetanse og skjønnsutøvelse, sikre tilstrekkelige økonomiske rammer og redusere bruken av prosjektfinansiering og søknadsbasert tilskudd som finansieringsform. En tillitsreform for offentlig sektor må bygge på styring etter grunnleggende verdier og vil innebære et brudd med New Public Managements innflytelse på organisering og ledelse
- anerkjenne og styrke en helhetlig, helse- og sosialfaglig tilnærming i møte med pasienter i rusomsorgen, somatikken og psykisk helsevern
- rettighetsfeste tilgangen på sosialfaglig personell innenfor barnehager, skoler, helse- og omsorgstjenestene i kommunene
- styrke brukermedvirkningen for både pasienter og pårørende, på individ, system, og politisk nivå, og sikre at den blir reell
- utvikle et mål for brutto nasjonal livskvalitet som et supplement til brutto nasjonalprodukt

2.2 Utenforskap og medborgerskap - vi vil bygge kapasitet i mennesker

Vår tids største samfunns- og bærekraftsutfordring er et voksende utenforskap. De av oss som opplever utenforskap kan kjenne på fravær av håp, mangel på muligheter til å endre egen situasjon. Noen kan kjenne på stigma, en negativ merkelapp som definerer alt.

Det å bli holdt utenfor kan skje oss alle. Erfaringen av utenforskap er individuell. Utenforskap rammer ikke bare den som opplever det. Også samfunnet rammes fordi vi mister verdifulle ressurser som vi sårt trenger. En vedvarende opplevelse av utenforskap kan medføre tap av livskvalitet. Vi må derfor legge til rette for at alle mennesker kan påvirke sitt liv, sin sosiale situasjon og øve innflytelse på beslutningsprosesser i samfunnet som helhet.

Individets deltakelse og medborgerskap i økonomiske, politiske og sosiale aktiviteter er avgjørende for sammenhengskraften i samfunnet og for individets sosiale inkludering som medborger". Marginaliserte grupper må i større grad bli sett, hørt og forstått av de som har makt i samfunnet. Ikke ignorert, nedvurdert eller omtalt med nedverdiggende karakteristikk.

Mennesker som er offer for urett, må ha mulighet til å fremme sine krav. Aktivistiske grupper som kjemper for saker og meninger innenfor demokratiske prinsipper må møtes med dialog. Det offentlige ordskiftet må være preget av åpenhet, korte linjer og tilgjengelige politikere og beslutningstakere. Dersom politikk og engasjement bare blir for en liten gruppe i samfunnet hvor f.eks. unge og marginaliserte grupper ikke finner seg til rette, vil opplevelsen av utenforskap forsterkes. Medborgerskapet styrkes gjennom deltakelse og medvirkning.

Det offentlige ordskifte kan bidra til større utenforskap i samfunnet. 45 000 barn og unge opplever mobbing. Barns rasistiske- og eller andre diskriminerende holdninger tilegnes gjennom sosialisering. Vi har alle et samfunnsansvar for hvordan vi snakker om våre medmennesker. Det utfordrer oss alle til å være den forandringen vi ønsker å se i verden.

Gjennom vår politikk på ulike områder ønsker vi å gjøre kampen mot utenforskap til vår viktigste kamp. Da vil alle våre mål innenfor f.eks. helsetjenester, boligpolitikk, økonomisk fordeling og skole være fokusert mot å nå dette hovedmålet. Vi vil bygge ned avstander mellom oss. Det er nemlig en avstand vi ikke har plass til.

Sentrum vil:

- stimulere kommuner til å ta i bruk utenforregnskapet utarbeidet av KS

2.3 Fremme en god psykisk helse hele livet

Vi er aldri alene, selv om det kan føles sånn. Ensomhet er en av vår tids største utfordringer. Men vi har ikke plass til avstand mellom oss.

Vi har som samfunn mistet mange viktige sosiale støttestrukturer, den sosiale støtten er blitt mindre. Det moderne mennesket vil være selvstendig og uavhengig av andre. Men sosial støtte fremmer god helse, og er derfor en viktig del av livet. Utilstrekkelige sosiale relasjoner er risikofaktorer for tidlig død på linje med røyking eller inaktivitet. Mange mennesker føler seg ufrivillig alene og savner nære og fortrolige de kan dele tanker og følelser med.

Befolkningsundersøkelser har vist at hele 20 prosent av oss føler seg ensomme. Og at ensomhet er langt mer utbredt hos personer med psykiske helseutfordringer. Ensomhet kan imidlertid være et vanskelig tema for den det gjelder fordi det er skambelagt og knyttet til stigma. Selv om det er relativt vanlig å ha en psykisk lidelse, streve med rus og være ensom, har disse problemene fortsatt en negativ merkelapp knyttet til seg. Her har samfunnet en vei å gå for å oppnå større åpenhet og redusert stigma.

Det er en klar sammenheng mellom sosioøkonomiske ressurser og ulikhet i sosiale relasjoner. Høyere utdanning, inntekt og yrkesaktivitet øker sjansen for større sosiale nettverk, mens personer med lavere husholdningsinntekt oftere opplever barrierer for sosial deltakelse. Alle lokalsamfunn trenger levende, åpne møteplasser, det vil bidra til gode levekår. En åpen møteplass er en sosial arena hvor folk fra alle sosiale lag kan møtes og delta på like vilkår, uavhengig av bakgrunn og sosial tilhørighet.

Alle lokalsamfunn må ha gode lavterskeltilbud med korte ventetider, slik at folk kan få den hjelpen de trenger, når de trenger den. Digitale tjenester kan være en del av løsningen.

Barn og unges psykiske helse

Alle barn og unge skal få oppleve omsorg, mestring, trivsel og læring i oppveksten. Det fremmer god psykisk helse hele livet. Helsestasjon, barnehage og skole er ofte blant de første som møter barn og unge som sliter med å mestre livet. Dette er nøkkelfunksjoner for å

fange opp og sikre barns gode fysiske og psykiske helse, og må alltid sikres gode rammebetingelser.

Flere barn og unge er inne i en negativ utvikling med mindre håp og framtidstro. Det er vårt ansvar å gjøre noe med. Flere er ensomme og sliter med angst og depresjon. Færre tror de kommer til å leve et godt og lykkelig liv.

Kunnskap om folkehelse og livsmestring må styrkes i barnehage, skole og høyere utdanningsløp. Vi må bygge kapasitet i mennesker slik at alle kan erfare mestring, livshåp og få mot til å gå ut i skole- og arbeidsliv. Tidlig innsats vil lønne seg. Kostnadene med å bli satt utenfor utdanning, arbeid og opplæring er langt større enn å forebygge.

Norge har en høyere andel unge som ikke er i arbeid eller utdanning sammenlignet med gjennomsnittet i OECD-landene, og et økende antall unge uføre. Vi trenger derfor en helt ny tilnærming til unge, slik at alle som ønsker det, klarer å fullføre videregående skole.

Partiet Sentrum vil videreføre arbeidet med å heve kompetansen i norsk skole og barnehage til å forebygge, avdekke og håndtere mobbing og skolevegring. Og gi kommunene gode verktøy for å skape helsefremmende oppvekstmiljøer.

Barn og unge som har behov for støtte og behandling skal høres, og være med på å sette sine egne mål i samarbeid med tjenesten. Det er et mål at barn og unge med psykiske plager og lidelser skal motta hjelp som er tilpasset deres behov og møtes av kunnskapsbaserte tjenester.

Det er en bekymringsfull økning i bruken av antidepressiva og antipsykotika. Vi må sikre at barn og unge får medikamentfrie behandlingstilbud når faglige anbefalinger tilsier dette. Det viktigste å finne årsaken til at problemene oppstår.

Når unge sliter, oppleves ikke hjelpen tilgjengelig nok. Barn møter fragmenterte tjenester og at de får svært ulik psykisk helsehjelp avhengig av hvor i landet de bor. Dette er særlig utfordrende for barn og unge med sammensatte problemer og behov for langvarig oppfølging. Det må gjøres enklere å få god hjelp tidlig. Det må etableres lavterskel psykisk helsetilbud for barn, unge og familier i alle kommuner, eller i samarbeid mellom kommuner.

Barne- og ungdomspsykiatrien trenger økte ressurser for bedre kapasitet og redusert ventetid. Koordineringsinstansen i kommunen må styrkes, med tanke på å samordne hjelpetjenester til utsatte barn og unge i kommunen. Sårbare familier med sammensatte problemer skal være trygge på at det sosiale sikkerhetsnettet fungerer og fanger opp utfordringer i tide.

Kommunene må få rammer slik at de gjøres i stand til å utvikle helsefremmende samfunn og forebyggende helsearbeid.

Sentrum vil:

- ratifisere tilleggsprotokollen til FNs barnekonvensjon som sikrer barn klagerett til FN (2011), også kalt FNs Klagemekanisme for barn
- sikre åpne møteplasser i alle lokalsamfunn
- styrke opplæring i psykisk helsevett og psykisk førstehjelp
- sikre at alle kommuner kan tilby åpne og gratis fritidstilbud til barn og unge med et særskilt fokus på de som står utenfor annen organisert fritidsaktivitet
- ha en økonomisk forpliktende opptrappingsplan innen psykisk helse for barn, ungdom og studenter. Med fokus på både individ og samfunn, og tiltak som er helsefremmende, sykdomsforebyggende og behandlende

- sikre rammer til mer forskning på ensomhet
- bekjempe mobbing ved å satse mer på kompetanseheving av skolens personale, øke støtten til organisasjoner som arbeider mot mobbing, etablere beredskapsteam mot mobbing i alle kommuner, samt satse mer på sosialpedagogisk rådgivning og miljøarbeidere på skoler med store læringsmiljø utfordringer
- øke kompetansen om skolevegring blant skolens personale og kommunale tjenester
- sikre finansiering av læremidler til det tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring i fagfornyelsen, som kan bidra til å forebygge og mestre livets utfordringer
- redusere foreldrebetaling og tilby gratis kjernetid i barnehage for barn av foreldre med lav inntekt
- innføre foreldrekurs som et tilbud til alle barnefamilier
- sikre elever på 1.–10. trinn minst én time fysisk aktivitet hver dag
- sette inn kunnskapsbaserte tiltak for å forebygge kroppspress
- styrke helse- og sosialtjenesten i skolen, blant annet gjennom økt tilstedeværelse av helsesykepleiere og annet helse og sosialfaglig personell.
- sikre innsats for tverrfaglig samarbeid i barnehager og skoler for å fange opp psykisk uhelse og fremme kontakt med hjelpeapparatet på et tidlig tidspunkt
- styrke innsatsen mot internettrelaterte overgrep
- utvikle nasjonale råd for skjermbruk på linje med kostholdsradene
- utvikle mer kunnskap om skjermbruk og sosial mediebruk sin innvirkning på helse
- sikre lavterskel psykiske helsetilbud i alle lokalsamfunn
- fjerne egenandelen for 16–17-åringer på fastlege og legevakt
- styrke behandlingstilbudet i barne- og ungdomspsykiatrien (BUP) gjennom flere menneskelige ressurser
- åpne for at helsesykepleiere kan henvise til BUP
- oppdatere normtallene for helsesykepleiere for å fange opp dagens utfordringsbilde og behov
- sikre tilstrekkelig sengekapasitet for barn og unge i psykisk helsevern
- styrke medvirkning fra barn, unge og pårørende når det gjelder beslutninger som tas om behandling i psykisk helsevern
- styrke helsetilbudet til unge med rusmiddelproblemer
- sikre tilstrekkelige ressurser, riktig kompetanse og rutiner for samarbeid mellom barnevernet og helsesektoren
- øke rekrutteringen til helsepersonellutdanning fra minoritetsgrupper og fra grupper med særskilt kulturbakgrunn
- utrede og evaluere samarbeidsløsninger som muliggjør dialog mellom kommuner og spesialisthelsetjenesten om barn og unge før og under henvisning til BUP
- styrke samskapingsrelasjonen på tvers av alle sektorer som bidrar i forebyggende arbeid og tidlig innsats overfor barn og unge
- innføre overgangsordning mellom BUP og voksenpsykiatrien
- styrke kompetansen og kunnskapen om LHBT-personer i BUP

Vold og overgrep

Vold og overgrep forekommer i alle samfunnslag og i alle miljøer. Vold og overgrep er alvorlige brudd på menneskerettighetene og et folkehelseproblem. Ingen barn skal leve med vold, seksuelle overgrep og annen omsorgssvikt. Barn og unge som blir utsatt for vold og overgrep, risikerer dårlig psykisk og fysisk helse, rus, utenforskap, manglende skolegang og

arbeidskapasitet. Majoriteten av barn som vokser opp med vold, blir aldri sett eller oppdaget. Det er derfor helt avgjørende med en helhetlig satsing for å forebygge, avdekke og bistå ofre for vold og overgrep på en langt bedre måte enn vi klarer i dag. Vold og overgrep på internett er et økende problem. I en digital verden, hvor barn i større grad oppholder seg på internett, er det viktig å jobbe for å beskytte dem mot seksuelle overgrep i det digitale rom, ved å forebygge og avdekke seksuelle overgrep på internett.

Det er for mange hull i oppfølgingstilbudet til barn som har blitt utsatt for vold og overgrep. Ingen barn skal bli kasteballer i et system, det er særlig viktig for barn som er ekstra sårbare som følge av at de har blitt utsatt for vold og overgrep.

Flere voldtektsutsatte opplever en grunnleggende mangel på rettstrygghet. Voldtekt er et omfattende samfunnsproblem i Norge. Nesten én av ti kvinner oppgir å ha vært utsatt for voldtekt minst en gang i løpet av livet. Alt for ofte blir man møtt med fordommer og myter knyttet til voldtekten. Svært få voldtektssaker blir anmeldt, behandlingstiden er for lang, og nesten ingen saker fører til domfellelse. Norsk lov bør fastslå at ethvert menneske har rett til å bestemme over egen kropp og seksualitet.

Pandemien rammet ekstra hardt ungdom som i utgangspunktet hadde et hjelpebehov. 1 av 6 unge opplevde vold eller overgrep i løpet av de første ukene skolen var stengt. 20 % av disse opplevde psykisk eller fysisk vold for første gang under nedstengingen. Mange opplevde nettovergrep for første gang under nedstengingen, og jenter var mer utsatt enn gutter. Ungdom i lavinntektsfamilier og der foreldrene hadde psykososiale vansker, var mer utsatt for alle former for vold og overgrep.

Over 20 prosent av kvinner og ca åtte prosent av menn har vært utsatt for et seksuelt overgrep før de fylte 18 år. Og nesten en tredjedel av befolkningen oppgir at de har vært utsatt for alvorlig vold etter at de fylte 18 år. Derfor må vi fortsette arbeidet med å forebygge og redusere de helsemessige og sosiale konsekvensene som vold og traumatisk stress kan medføre.

Litt over ni prosent av kvinner og i underkant av to prosent av menn oppgir at de har vært utsatt for alvorlig fysisk vold fra partner. Kvinnene frykter i større grad enn menn å bli skadet eller drept. For personer som lever med vold i familien, kan det være svært vanskelig å komme seg ut av en voldelig relasjon, fordi de ofte føler en viss lojalitet til voldsutøveren. Vi må derfor sikre at personer som utsettes for vold av familiemedlemmer får den nødvendige støtten og de trenger i en akutfase, samt tett oppfølging av fagpersoner over tid.

Sentrum vil:

- sikre ekstra oppfølging til barn og ungdom som har opplevd vold og overgrep for første gang under pandemien
- sikre gode behandlingstilbud for voldsutøvere
- sikre at alle som jobber med barn og unge har nødvendig kompetanse om vold og overgrep
- styrke tiltak som forebygger og avdekker vold i nære relasjoner som rammer særlig sårbare grupper som eldre, pleietrengende, personer med psykiatri- eller rusproblematikk og mennesker med utviklingshemning
- øke støtten til organisasjoner som jobber for økt likestilling og mot vold mot kvinner. Eksempelvis må krisesentrene ha fast og prisregulert økonomisk støtte over statsbudsjettet som gjør dem uavhengige av tilskudd fra kommunene
- tydeliggjøre straffelovens voldtektsbestemmelser, slik at seksuell omgang uten samtykke er definert som voldtekt, gjennom en samtykkelov som gir kvinner og menn

som er utsatt for voldtekt en bedre rettstrygghet, og samtidig gir et viktig signal i det forebyggende arbeidet mot voldtekt.

- styrke arbeidet mot vold i nære relasjoner i samiske samfunn, og styrke språk- og kulturkompetanse i tjenestene
- sikre helhetlig og langsiktig oppfølging av volds- og overgrepsofsatte
- sikre gode rammevilkår for krisesentrene, slik at de kan tilby gratis hjelp
- styrke innsatsen mot internettrelaterte overgrep
- styrke arbeidet med å følge opp LHBT-personer som er blitt utsatt for vold eller overgrep

Selvmondsforebygging

Alle mennesker er unike og verdifulle i kraft av sin eksistens. Derfor har vi ingen å miste. Selvmord den nest hyppigste dødsårsaken blant unge mellom 15–24 år, og at det er behov for økte ressurser til forskning og arbeidet med forebygging av selvmord blant barn og unge.

LHBTI-personer har økt risiko for psykisk uhelse og selvmordsforsøk, derfor er det nødvendig med tiltak for å fremme LHBTI-personers psykiske helse, samt og sikre at alle tjenester har riktig kompetanse på området. Helsetilbudet til personer med kjønnsinkongruens må styrkes.

Sentrum vil:

- innføre helsefremmende og forebyggende undervisningsprogram for psykisk helse i hele landet som setter barn og unge i stand til å møte livets vanskeligheter.
- sikre kunnskapsbaserte handlingsplaner for forebygging av selvmord som får gode rammer i budsjettene, med utgangspunkt i en nullvisjon for selvmord
- innføre selvmordsforebyggende program i skolen, som for eksempel YAM anbefalt av Mental Helse, og tilby programmer for studenter i høyere utdanning
- legge til rette for at yrkesgrupper som jobber med mennesker kan tilbys kurs i selvmordsforebygging, for eksempel VIVAT
- gi styrket helsetilbud for LHBTI og kjønnsinkongruens-relaterte helseutfordringer. Herunder sørge for at behandlingstilbudet for personer med kjønnsinkongruens gjøres tilgjengelig også ved de regionale helseforetakene

2.4 Fremme verdien av mangfold

Partiet Sentrum vil fremme verdien av mangfold i vårt samfunn. Alle mennesker har behov for anerkjennelse, respekt og tilhørighet. Det skaper positive bevegelser for den enkelte og i samfunnet. Mennesker er mangfoldige og alle har noe å bidra med. Samfunnet må bygge på styrken i det at vi er forskjellige, at vi har ulike evner og egenskaper. Samfunnet kan ikke basere seg på at alle skal være mest mulig like, men at vi ønsker å forstå og lære av hverandre. Uansett hvem vi er og hvordan vi velger å leve.

Fellesskapet må være et rom der alle kan være seg selv.

Alt for mange opplever barrierer i utdanning, arbeidsliv og fritid som diskriminerer og er til hinder for likeverdig deltakelse i samfunnet. Det danner strukturer som kan hindre den enkelte i å nå sitt fulle potensial og realisere drømmene sine. Sentrum vil arbeide for mer fleksible arbeidstidsordninger for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Stadig flere arbeidsgivere har fått øynene opp for lønnsomhet ved å rekruttere mangfold. De ser at fremtiden ligger i å ansette forskjellige folk. Ved å rekruttere, ikke inkludere. Vi må bygge mangfoldskompetanse på alle samfunnsplan. I dette ligger også språklig kompetanse.

Begrepet interseksjonalitet er et godt perspektiv for å bekjempe alle former for negativ diskriminering. Sosiale kategorier som kjønn, etnisitet, religion- og livssyn, sosial/økonomisk klasse, kjønnsidentitet, seksuell orientering og funksjonsevne kan samvirke og påvirke personers leve- og livsvilkår. I dette perspektivet er diskriminerende strukturer like, og arbeidet mot diskriminering er en felles kamp. I et åpent og fritt samfunn står respekt og anerkjennelse av annerledeshet sentralt. I arbeidet for likeverd må vi sikre ytringsfriheten og motarbeide hatefulle ytringer. For alle som bor i Norge skal ha like muligheter til å bidra og til å delta i fellesskapet.

Normkritikk

Normer tegner opp grensene for hva vi anser som normalt og unormalt, og det å ha kropper, utseende, meninger og identiteter som faller utenfor normen kan gjøre oss sårbare for diskriminering. Normer knyttet til kjønn og seksualitet, etnisitet og funksjonsevne i barnehager og skoler, bidrar til å begrense barn og unges handlingsrom. Dette leder igjen til kjønnsdelte utdanningsvalg og et kjønnsdelt arbeidsmarked, samt en skjev fordeling av makt og økonomi sett i lys av både kjønn, etnisitet, religion, funksjonsvariasjon og seksualitet.

Fremtidens likestilling skapes i nåtidens barndom. Skal vi motvirke et kjønnsdelt arbeidsliv og sikre en jevnere maktfordeling på tvers av alle kjønn, etnisiteter, og funksjonsvariasjoner, og et tryggere, mer inkluderende samfunn, må vi utfordre begrensende normer før de får fotfeste i oppvoksende generasjoner. For å oppnå dette foreslår vi å innføre normkritiske eller normbevisste perspektiver på alle nivåer i barnehage og skole. Normkritiske perspektiver inviterer til kritiske undersøkelser av prosesser som skaper og opprettholder privilegier i gitte kontekster.

Rasisme

Den subtile hverdagsrasismen er den formen for rasisme som er mest utbredt i vårt samfunn. Den er ikke så lett å identifisere eller bevise. De fleste som opplever den har en følelse av at det skjer på grunn av hudfarge eller religion, og kan kjenne på avmaktsfølelse.

Rasisme kan skape negative helseeffekter og hemme skoleprestasjoner, og dermed også videre utdanning og arbeidsmuligheter i fremtiden. Det kan igjen lede til lav sosial tilhørighet.

Mange barn og unge opplever at skoleledere og skoleeiere lar rasistisk motiverte handlinger og holdninger passere, ofte fordi de ikke vet hvordan de skal håndtere det. Skolen må sikres tilstrekkelig kompetanse og hensiktsmessige verktøy for å stoppe rasismen.

Mange i Norge opplever å bli vurdert ut fra navn, hudfarge og etnisitet når en søker jobb. En blir møtt og sett ut fra ytre kjennetegn, og kun ut fra disse faktorene danner folk seg en mening om hvem en er og hva en kan. Flere arbeidsgivere har fjernet navn fra søknadsbehandlingen for å motarbeide denne tendensen. Forskning viser at det er omtrent 25 prosent mindre sannsynlighet for å bli innkalt til et jobbintervju, dersom du har et utenlandsk navn, til tross for kvalifisert utdanning og/eller arbeidserfaring. Resultatet var tydelig: diskriminering i ansettelsesprosesser skjer, og dette skaper store hindre for personer med minoritetsbakgrunn og deres vei inn i arbeidslivet. Det utfordrer grunnleggende likhetsidealer i det norske samfunnet og er verdt å ta alvorlig, særlig fordi barrierene minoritetskandidatene møter ikke kan forklares med henvisning til ellers relevante faktorer som språk, utenlandsk utdanning eller svakere arbeidserfaring.

Mange med minoritetsbakgrunn har opplevd, eller kjenner til noen som har opplevd, å bli utsatt for rasisme. Holdninger skapes i hjemmet. Lokalmiljø, sivilsamfunn og arbeidsliv må inngå i arbeidet med å fjerne all trakassering.

Vi vil bryte ned barrierene som hindrer likeverdig tilgang til mulighetene i samfunnet, adressere og motarbeide strukturell rasisme.

Negative holdninger til religiøse minoriteter

Utbredte negative holdninger til muslimer er et problem i Norge. Mennesker som er eller antas å være muslimer opplever handlinger og praksiser som angriper, ekskluderer eller diskriminerer. Antisemittisme finnes også i den norske befolkningen. Heldigvis er det for de fleste en lang vei fra fordommer til handling. Men negative holdninger henger tydelig sammen med tilbøyelighet til å forsvare vold mot muslimer. Partiet Sentrum mener vi har et ansvar for å motarbeide negative holdninger, hat og fordommer.

Hatkriminalitet

Hatkriminalitet truer alle menneskers rett til å bli respektert som likeverdige. Det farlige hatet kan ramme og skade kjernen av hvem folk er. Ikke bare enkeltpersoner, men store grupper av oss. Hatkriminalitet sender et terroriserende budskap til alle med de samme egenskapene om at «det kunne være deg». Politiets egne undersøkelser viser at over halvparten av de anmeldte forhold av hatkrim baserer seg på etnisitet, samt kombinasjonen etnisitet og religion.

Det må arbeides for at flere forhold blir anmeldt. De som anmelder gjør en viktig handling på vegne av fellesskapet, for at Norge skal være et fredelig, trygt og demokratisk samfunn. I et demokratisk samfunn skal vi ikke godta hatefulle ytringer, handlinger eller trusler som skaper frykt.

Likestilling mellom kjønnene

Like rettigheter for alle, uavhengig av kjønn, er et grunnleggende prinsipp som dessverre fortsatt må være en kampsak. Det er fortsatt forskjeller mellom kjønnene i gjennomføring i skolen, i arbeidslivet, i lønnsnivå, i familieliv og i helse, og dette truer det likestilte samfunnet. Særlig har koronapandemien rammet likestillingsutviklingen i Norge. Lønnsgapet har økt siden mars 2020 og yrkesdeltakelsen for kvinner har sunket. Det har også blitt rapportert økt vold mot kvinner.

Sentrum vil:

- sikre mangfoldskompetanse i alle mellomstore og store selskaper
- sikre mangfoldskompetanse i offentlige etater, råd og utvalg
- innføre normkritikk som et virkemiddel for å skape et trygt psykososialt skolemiljø
- innarbeide normkritiske perspektiver i lærerutdanningene og relevante læreplaner, samt for andre yrkesgrupper i skoler og barnehager
- sikre et fortsatt kompetanseløft om likestilling og normkritikk rettet mot ansatte i barnehager og skoler
- styrke diskrimineringsvernet mot rasistiske ytringer og handlinger
- motarbeide negative holdninger, hat og fordommer
- utvikle en nasjonal veileder til kommunene om hvordan forebygge og håndtere rasisme i lokalsamfunnet

- øke støtten til organisasjoner som arbeider med antirasisme
- styrke innsatsen mot hatkriminalitet med både forebyggende innsatser og justis
- sikre at alle i løpet av skolegangen får solid kunnskap om folkemordet på jødene under 2. verdenskrig (Holocaust)
- bekjempe antisemittisme, Holocaustbenektelse og muslimfiendtlighet
- støtte reguleringer som begrenser den kommersielle industrien som bygger oppunder skjønnhetstyranniet, rettet særlig mot barn og unge
- at Norge skal være et trygt land å være skeiv i. Konverteringsterapi er en trussel mot denne tryggheten. Derfor vil vi støtte den pågående utredningen med sikte på et forbud
- innføre kvitteringsordning hver gang en blir stoppet av politiet
- innføre organisasjonsforbud mot nazistiske grupperinger
- gjennomføre en bred og grundig kartlegging av rasisme i offentlig sektor
- styrke gjennomføring av rasediskrimineringsparagrafen i norsk lov
- styrke politiets innsats mot hatkriminalitet
- inkludere antirasisme- og antidiskrimineringsarbeid i lærerutdanningen
- pålegge offentlige arbeidsgivere anonymiserte søknadsprosesser fram til første intervju
- øremerke tilskudd til kommunale handlingsplaner mot rasisme
- fortsette kampen for likestilling mellom kjønnene i et interseksjonalitetsperspektiv
- ha økt mangfold og bedre representasjon mellom kjønnene i arbeidslivet
- bekjempe seksuell trakassering i skole og arbeidsliv

2.5 Bekjempe polarisering, radikalisering og ekstremisme

Vi må ta tak i frykten for annerledeshet. Vi må tørre å utfordre holdninger hos oss selv og andre. Vi behøver flere arenaer der folk kan møtes på tvers av ulike gruppetilhørigheter, der man kan dyrke den åpne og fordomsfrie samtalen.

Avstanden mellom mennesker i Norge kan være stor, både kulturelt og økonomisk. Vi er mange som lever fraskilt fra andres virkeligheter. Ved å møtes og gå i dialog, lærer vi at mangfold og forskjellighet ikke er en trussel, men en berikelse som er avgjørende for at vi lykkes som samfunn. Vi vil arbeide for et samfunn med åpenhet og gjensidig respekt, og der individet er fritt til å være seg selv og ta selvstendige valg. En trussel mot dette er negativ sosial kontroll, som kommer i mange former og varianter. Det kan være praksiser nedarvet fra våre kulturer og religioner. Vi må bruke systemene og institusjonene vi har til å forebygge alle former for negativ sosial kontroll, utenforskap, polarisering og radikalisering.

Språk skaper holdninger, verdier og narrativer. Derfor er det vesentlig å bruke et inkluderende språk, samtidig som vi står opp for ytringsfriheten. Det går en grense for ytringsfriheten ved hatefulle ytringer. Ytringsfrihet innebærer også et ytringsansvar. I et opplyst og livssynsåpent samfunn er kritikk og fritt meningsmangfold en forutsetning. Vi vil støtte opp om en levende debatt om verdier, og ønsker å styrke forståelsen av hvilke verdier vi knytter til ord og handlinger mot hverandre.

For å komme andre mennesker og grupper i møte, må en anerkjenne hvordan de ønsker å bli tiltalt og omtalt, og hvilke ord de ikke vil høre brukt om seg selv. Eksempelvis må en kunne bruke det kjønnsoverskridende ordet hen når noen ønsker å bli omtalt som det.

Trusler og hatkriminalitet må møtes med konkret handling og oppfølging. Debatten på nett og i sosiale medier må utredes sammen med politiets mulighet for sanksjoner. Det har vært en økning av hatkriminalitet fra 2015-2019, men domfellelsene er få. Partiet Sentrum vil stå opp mot polariserende retorikk som oppfordrer til hatefulle ytringer. Det går en linje fra hatefulle ytringer, til radikaliserings og ekstremisme. Vi har alle ytringsfrihet, og samtidig et ansvar for hvordan vi ytrer oss. Vi har et ansvar for å gjennomtenke hvordan vi kan ytre oss for å begrense faren for terror og ekstremisme, og de radikaliseres mulighet til å rekruttere flere. Ytringsansvar er noe vi alle har og bør ta, ikke minst politikere og offentlige personer. Hatkriminalitet kan ikke skjule seg bak ytringsfriheten.

Det er ofte personlige grunner og en følelse av å stå utenfor samfunnet som driver mennesker mot radikale organisasjoner. Velferdssamfunnet har et ansvar for å tilby hjelp til de som vil bryte med radikale og ekstreme miljøer. Nettverket rundt de som blir radikalisert må også gis et tilbud om veiledning og støtte.

Sosiale medier har fått en forsterkende rolle med tanke på polarisering, radikaliserings og ekstremisme. De redaktørstyrte journalistiske mediene har en avgjørende funksjon for å bevare den høye tilliten vi har i landet vårt, det kan vi ikke ta for gitt.

Alle mennesker har rett til et liv i trygghet og frihet.

Sentrum vil:

- opprette en Ytringsansvarskommisjon som drøfter ytringsfrihetens grenser mot terror, radikaliserings og ekstremisme. Alternativt vil vi utvide mandatet til Ytringsfrihetkommisjonen.
- vektlegge ytringsansvarets betydning for et anstendig ordskifte
- sikre et høykompetent nasjonalt avhopperprogram for personer som ønsker å bryte med radikale og ekstremistiske miljøer i samarbeid med frivilligheten. Programmet må tilby helhetlig og langsiktig hjelp til den det gjelder, med tanke på bolig, økonomi, arbeid, helse og velferd.
- sikre tiltak som fremmer dialog og forståelse på tvers av grupper
- fjerne statsstøtten til HRS og andre organisasjoner som aktivt motarbeider inkludering og bidrar til hatefulle ytringer og hatkriminalitet
- styrke innsats og sanksjonsmuligheter mot hatkriminalitet i politiet
- styrke forebyggende arbeid for barn og unge som står i fare for å oppleve et vedvarende utenforskap

2.6 Skape et universelt utformet samfunn som er funksjonsfremmende

Partiet Sentrum vil arbeide for et universelt utformet samfunn som er funksjonsfremmende, ikke funksjonshemmende. I det funksjonsfremmende samfunnet flyttes fokus fra individet som problem til at det er hinderet som er problemet. Vi vil arbeide for at alle mennesker skal få bidra med sine ressurser.

Samfunnets viktigste oppgave i denne sammenheng er å legge til rette for arbeid etter evne. Det vil øke verdiskapningen.

FN-konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, CRPD (Convention on the Rights of Persons with Disabilities), skal sikre mennesker med nedsatt funksjonsevne like muligheter til å realisere sine menneskerettigheter og bygge ned hindre som vanskeliggjør dette. CRPD skal bidra til å motvirke diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Norge har ratifisert konvensjonen, men den er ikke innarbeidet i norsk rett (inkorporasjon). Det foreligger ikke noen overordnet strategi eller handlingsplan for å gjennomføre konvensjonen. Norsk lov vil gå foran hvis det er motstrid med FN-konvensjonen siden CRPD ikke er tatt med i norsk lov.

Skolene og barnehagene er viktige arenaer for mestring og læring. I dag får barn med nedsatt funksjonsevne undervisning og tilbud av meget varierende kvalitet og med like varierende utbytte. Barn og elever med behov for tilpasning og spesialundervisning er en sårbar gruppe med stor fare for å bli satt utenfor. Alle barn skal gis muligheten til å oppleve fellesskap i barnehage og skole.

Partiet Sentrum mener at skole- og utdanningssystemet må bli satt i stand til å følge opp barn og unge som trenger tilrettelegging og særskilt oppfølging, slik at de senere har mulighet til å bli en likeverdig del av samfunnet.

Spesielt døve barn og unge med behov for undervisning på tegnspråk er en gruppe som mangler tilrettelegging på egne premisser. Det er stort behov for utdanning av tegnspråkkyndige lærere. Statped nedlegger korttids botilbud til døve barn og unge. Intensjonen med integrering av døve barn i lokalskolen er feilslått og virker mot sin hensikt. Mange opplever utenforskap, isolasjon, ensomhet og manglende sosial samhandling. Alt dette går ut over læring og barnas psykiske helse.

Et arbeidsliv og arbeidsrettet aktivitet som inkluderer alle, er en viktig del av livet. Også for personer med funksjonsnedsettelse. Vi vil ha et arbeidsliv hvor alle kan få bidra i et mangfoldig fellesskap. FN-konvensjonen CRPD, artikkel 27, er knyttet til mennesker med nedsatt funksjonsevne rett til arbeid. Handlingsplanen «Et samfunn for alle», som skal sikre likestilling for personer med funksjonsnedsettelse, må følges opp. Rettighetsfestede rammevilkår og hjelpemidler er avgjørende for at mennesker med funksjonsnedsettelse skal kunne gå på skole, delta i arbeidsliv, fritid og samfunnsliv. Dette må sikres alle som har behov.

Sentrum vil:

- kreve at ny handlingsplan for universell utforming ferdigstilles med klare tidsfrister og virkemidler for å sikre fremdrift, spesielt for oppgradering av eksisterende bygg
- sikre at beboere som bor i omsorgsboliger ikke mister retten til fritidskontakt
- inkorporere CRPD-konvensjonen i norsk lov
- sørge for at alle, også mennesker med utviklingshemming, har lik rettssikkerhet
- sørge for et enklere og mer forståelig system og kommunikasjon for å sikre tilgjengelige og likeverdige tjenester
- innføre en fri rettshjelpsordning for å sikre god systemveiledning - en "rettighetshånd" å holde i
- styrke retten til bestemmelse i eget liv og over egne eiendeler
- sikre at elever med funksjonsnedsettelse får oppfylt sin lovfestede rett til inkluderende undervisning, tilpasset opplæring og spesialundervisning
- sette av tilstrekkelige midler til å realisere planen «Veikart. Universelt utformet nærscole 2030»
- sette av tilstrekkelige midler for at digitale læremidler skal være universelt utformet

- at alle med nedsatt funksjonsevne skal ha lik mulighet til å velge barnehage, skole og utdanning, det innebærer å bygge ned barrierer for mennesker med funksjonsnedsettelse
- sikre kvalifiserte fagfolk til eleven under hele skoleløpet for de som trenger assistanse og/eller spesielt tilrettelagt undervisning, eksempelvis logoped, audiopedagoger og tegnspråklige lærere
- sikre og styrke Statped gjennom god organisering og finansiering
- gjenopprette grunnskoletilbud i form av internat/ botilbud med tegnspråkundervisning for døve barn og unge
- utdanne flere tegnspråklige lærere og tegnspråktolker
- at døve/hørselshemmede barn skal ha lovfestet rett til fullverdig undervisning på sitt eget morsmål, dvs. tegnspråk
- sikre at barn og unge har rett til å bruke BPA både hjemme og på skolen
- at kommuner og helsetjenesten skal ha et ansvar for å legge til rette for at arbeidssøkere med bistands- og tjenestebehov kan komme i jobb og få støtte til å stå i jobben
- at lønnstilskudd til arbeidsgivere må opprettholdes og styrkes
- sikre arbeidsplasser, arbeidsrettede aktiviteter og dagtilbud for alle
- lovfestet rett til arbeid og arbeidsrettet aktivitet
- styrke ordningen med funksjonsassistanse i arbeid
- øke antall varig tilrettelagte arbeidsplasser (VTA), fortrinnsvis i ordinær virksomhet (VTAO)
- sikre at alle som trenger det har rett til hjelpemidler i folketrygden på alle livsområder
- forenkle søkeprosessen til hjelpemidler, og sikre en effektiv hjelpemiddelordning som leverer hjelpemidler når de trengs, inkludert hjelpemidler og treningsutstyr som kan bidra til å forebygge en forverring av helsetilstand
- styrke ordningen med aktivitetshjelpemidler for personer over 26 år og gjøre ordningen til en del av trygdens ordinære overslagsbevilgning
- prisforhandle større utvalg av hjelpemidler slik at valgmulighetene blir større
- sørge for at brukerstyrt personlig assistent (BPA) blir et reelt likestillingsverktøy for alle som har et assistansebehov. Finansieringsmodellen i denne kommunalt styrte ordningen må sørge for likebehandling for disse tjenestene, for eksempel gjennom en statlig refusjonsordning
- styrke muligheten til å velge en egnet omsorgsbolig
- at bostøtte, garantier og finansiering økes slik at alle med nedsatt funksjonsevne gis mulighet til å eie egen bolig ved å ha tilgang til disse ordningene uansett hvor de bor i landet og lokalt kostnadsnivå
- sikre en anstendig minimumsinntekt, også for mennesker med funksjonsnedsettelse
- sørge for at alle har rett til å delta på fritidsaktiviteter (idrett eller annet) selv om man bor i kommunal bolig. Dette inkluderer også retten til transport
- at pårørende skal ha forutsigbare og gode avlastningstilbud
- bedre økonomiske rettigheter for pårørende etter at bruker fyller 18 år
- ha et palliativt team i alle kommuner og sikre familier tett oppfølging også under venteperioden
- sikre familiers rett til å velge om man ønsker å tilbringe den siste delen av livet hjemme, i barnehospice eller på sykehus
- sikre at alle helseregioner har tilbud om barnehospice
- jobbe for en nasjonal ordning for TT-kort som er lik i hele landet

- gjeninnføre et særfradrag på inntil kr 100 000 for alle med nedsatt funksjonsevne eller deres pårørende
- at støtteordning i Nav til bil for mennesker med varig funksjonsnedsettelse også må inkludere klimavennlige biler
- arbeide for nasjonale retningslinjer for overganger mellom barne- og voksenavdeling på sykehus
- arbeide for mer forebyggende arbeid og forskning på trakassering, vold og overgrep rettet mot personer med nedsatt funksjonsevne
- arbeide for at lavterskeltilbud for ungdom som har opplevd vold, overgrep og trakassering skal være tilgjengelige for alle uansett funksjonsevne
- arbeide for økt åpenhet om funksjonshemmedes seksualitet, og for at unge med funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer sikres tilgang til tilpasset kunnskap og rådgivning om seksualitet og seksualtekniske hjelpemidler
- arbeide for å øke kompetansen om sammenhengen mellom psykisk helse, funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer, både i spesialisthelsetjenesten og i lavterskeltilbud som skolehelsetjenesten og helsestasjoner for ungdom
- sikre at eldre og sykehjem aldri brukes som midlertidig plassering for unge med funksjonsnedsettelse og kroniske diagnoser
- sikre at unge får mulighet til å benytte egen assistent under sykehus- og rehabiliteringsopphold, og at personlig assistent ikke erstattes av helsepersonell
- sikre god tilgang på opplæring i tegnspråk for søsken av personer som kommuniserer med tegnspråk

2.7 Bekjempe økonomisk utenforskap og fattigdom i Norge

Å leve i fattigdom betyr at man mangler ressursene som trengs for å kunne leve et fullverdig liv. Når man sliter med å få endene til å møtes, leder det ofte til utenforskap og begrensede muligheter til å delta i samfunnet på lik linje med andre. Partiet Sentrum vil bekjempe økonomisk utenforskap og utrydde fattigdom.

Alle har rett til en tilstrekkelig grunninntekt. Det er ikke bare ønskelig, men nødvendig. Partiet Sentrum vil arbeide for at alle har en inntekt som sikrer verdighet i alle livets faser.

Arbeidsløshet er først og fremst et systemproblem og ikke et spørsmål om manglende arbeidsmoral. De som ikke har mulighet for egen arbeidsinntekt, må få rett til stønader som sikrer verdighet i alle livets faser.

Etter at kutt ble gjennomført i ordningen med arbeidsavklaringspenger (AAP) i 2018 har andelen mennesker som mottar sosialhjelp økt. Kuttene medførte en høyere terskel inn i ordningen, en reduksjon i den ordinære stønadperioden fra fire til tre år, innstramning i mulighetene til å få forlengelse for personer som ikke er ferdig avklart på ordinær tid, og innføring av en karenperiode på ett år før man kan søke arbeidsavklaringspenger på nytt. Kuttene har i særlig grad rammet personer som av helsemessige årsaker ikke er i stand til å forsørge seg selv gjennom eget arbeid. Disse kuttene må reverseres. Kuttene har ført til en økning i antall mennesker som mottar sosialhjelp og flere uføre. Sosialhjelp skal være en kortvarig løsning. Derfor trengs en ny nasjonal handlingsplan for hvordan samfunnet kan gi denne gruppe nye muligheter.

I en svak helsesituasjon er behovet for samfunnets støtte sterkt. Når man er syk, handler det først og fremst om å bli bedre. Deretter handler det om jobb. Vi trenger flere ordninger i Nav

som sikrer trygghet og kontinuitet, ikke usikkerhet, skremmende språk, korte vedtaksperioder og et utilgjengelig byråkrati.

Mennesker i krevende livssituasjoner opplever Nav som en støtte, men også som en byrde. Språk, tilgjengelighet og system må reformeres, slik at de som bruker systemet får sine rettigheter oppfylt og sin helse og livskvalitet ivaretatt.

Fattigdom kan defineres på ulike måter. Absolutt fattigdom er begrepet som brukes om fattigdomsmål som fokuserer på det pengebeløpet som er nødvendig for å møte grunnleggende behov som mat, klær og tak over hodet. Fattigdom kan også defineres som et relativt fenomen. Ifølge en slik forståelse kan en person anses som fattig dersom hun mangler midler til å delta i samfunnet på lik linje med andre. Et relativt fattigdomsbegrep innebærer dermed at det som oppleves som nødvendige goder i en kontekst kan anses som mindre viktige i en annen sammenheng.

Det er ingen offisiell fattigdomsgrense i Norge. I Norge lever ca 10 % av befolkningen i relativ fattigdom. Relativ fattigdom betegnes som andelen av befolkningen som gjennom en treårsperiode har hatt en inntekt under 60 % av medianinntekten. For at andelen relativt fattige skal reduseres, må inntekten til mennesker i denne gruppen bli høyere. Det er et mål for Partiet Sentrum at forskjellen i inntekt mellom de rikeste og fattigste skal bli mindre. På den måten motarbeides den relative fattigdommen. Tilgjengelige politiske virkemidler er lovgivning, rettigheter, holdningsarbeid og retningslinjer for organiseringen av velferdssystemer.

For Partiet Sentrum er det viktig at velferdssystemene kombinerer forutsigbare og rettferdige fordelingsprinsipper og tjenestetilbud med tilpassede og skreddersydde løsninger for den enkelte, slik at den støtten som gis og tilbys for å finne en vei ut av langvarig fattigdom er mest mulig relevant og virksom. Det må bli større rom for skjønnsutøvelse og økt kompetanse hos veiledere og saksbehandlere. En må i mye større grad se det enkelte mennesket.

Om lag 111 000 barn og unge vokser opp i familier med lav inntekt. Vårt mål er å snu utviklingen ved å gi disse barn og unge et forsterket sett av nye muligheter. Det er ikke barna som har lav inntekt, derfor må barnas situasjon ses i sammenheng med foresattes økonomiske situasjon. Partiet Sentrum vil styrke barns rettigheter og muligheter begrunnet i Barnekonvensjonen art. 26 og 27. Vi vil redusere fattigdom blant barn og unge gjennom reduksjon av antall lavinntektshusholdninger.

Sentrum vil styrke kompensierende tiltak for barn og unge i lavinntektsfamilier, slik at flere fullfører skolen og kan delta i organisert fritidsaktivitet. Ferie- og helgetilbud i regi av frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner må sikres. Vi vil videre styrke helsetilbud, og sikre grunnleggende behov som mat og trygt bosted for barn som vokser opp i vedvarende lavinntektsfamilier. Husholdninger som mangler yrkestilknytning, samt enslige forsørgere, skal ivaretas bedre. Tiltak som reduserer sosiale, kulturelle og økonomiske barrierer for deltakelse i skole, fritid og samfunn må intensiveres.

Arbeid og helse henger tett sammen. Begrepene har en viktig fellesnevner, nemlig livskvalitet. Det handler om vår subjektive opplevelse av tilfredshet med livet, og den objektive livssituasjonen knyttet til helse, funksjon, arbeidsoppgaver, materielle levekår. Et meningsfullt arbeid skaper en genuin grunn til å stå opp. Arbeid og arbeidsplassen kan motvirke ensomhet. Arbeid betyr noe for vår psykiske helse og livskvalitet. Arbeidet har betydning for vår selvoppfatning, og hvordan vi ser på hverandre. Det å finne sin plass i arbeidslivet er en del av det å bli voksen og markerer en viktig overgang i livet. Samfunnet

legger opp til at voksne skal og bør være i arbeid. Men arbeid som et gode er ikke tilgjengelig for alle.

Helseutfordringer kan gi funksjonstap i en kortere eller lengre periode. Selv om mennesker av ulike grunner opplever et helsemessig funksjonstap er arbeid ofte fortsatt et prioritert mål i livet. Arbeid kan fungere som medisin. Arbeid innebærer ofte bedre effekt av behandling, færre innleggelseser og lavere symptomtrykk. Arbeid er helseøkonomisk lønnsomt.

Sentrum vil:

- lovfeste kommuners plikt til å ha en plan for barn og unge i lavinntektsfamilier
- Sikre at brukerens behov settes i fokus for tjenesteutviklingen i NAV. Det offentlige har et ansvar for å innfri brukerens rettigheter
- reversere kuttene i AAP-ordningen fra 2018 og gjennomgå hele ordningen
- ha en ny nasjonal handlingsplan for sosialhjelpsmottakere og deres videre muligheter
- sikre en statlig, forpliktende normering av økonomisk sosialhjelp oppjusteres til SIFOs referansebudsjett
- styrke rettighetsperspektivet i Nav og tilby rettighetsløs til mennesker i sårbare livssituasjoner der frivilligheten er en del av løsningen
- styrke ytelse som skal sikre forsvarlige levekår ved sykdom og uførhet
- sikre verktøy som bidrar til at kommunene realiserer Fritidserklæringen lokalt
- sikre trygge, åpne møteplasser for barn og unge på fritiden
- etablere mer langsiktige og forutsigbare finansieringsordninger rettet mot frivillige og ideelle tilbydere av forebyggende og helsefremmende barne- og ungdomsarbeid
- sikre lavterskel jobbskapende initiativ for mennesker i alle aldre i hele landet
- stimulere ordninger som reduserer økonomiske barrierer for deltakelse i fritidsaktivitet
- sikre bibliotekene som åpne kulturhus i lokalmiljøet
- innføre foreldrepermisjonsordning for studenter
- engangsstøtte ved fødsel og adopsjon skal være 1,5 G og skal være knyttet til G (betyr bli regulert som grunnbeløpet i folketrygden)
- videreføre barnetrygden som en universell ordning for alle, men omfordele ved at beløpet økes vesentlig og skattlegges. Det vil innebære at familier med lav inntekt beholder vesentlig mer enn i dag, mens de med høy inntekt beholder noe mindre
- lovfeste at barnetrygden holdes utenfor ved beregning av sosialhjelp
- videreføre utvidet støtte til enslige forsørgere
- øke bostøtten for lavinntektsfamilier
- bevare kontantstøtteordningen opp til 2 år, og ta bort kravet om 5 års medlemskap i folketrygden, men ha krav om at begge foreldrene må være registrert bosatt i Norge
- trygge pårørendes inntektsgrunnlag i perioder med økt omsorgsbehov i familien
- øke overgangsstøtten for enslige forsørgere og endre på kravet om skoleplass eller arbeid i det barnet fyller et år. Ordningen må gjøres mer fleksibel slik at en ikke mister retten dersom en står uten arbeid eller skoleplass

2.8 Flere eldre med erfaring og innsikt

Alder er erfaring, innsikt og klokskap. Det er en viktig ressurs for samfunnsfellesskapet.

Eldre har aldri vært friskere enn i dag. De har høy utdanning, og de lever lengre. En aldersvennlig politikk handler om å legge til rette for at eldre kan leve gode liv, mestre

hverdagen og få bidra så lenge det er et ønske. Eldre skal føle seg trygge og ha muligheter for meningsfull aktivitet og sosiale relasjoner.

Partiet Sentrum vil fremme en aldersvennlig politikk der eldres egne ressurser i større grad tas i bruk. Det vil fremme bedre helse, og utsette behovet for profesjonelle helse- og omsorgstjenester som det vil bli en knapphet på fremover.

Partiet Sentrum mener vi må utvikle steder der det er godt å bli gammel. Vi må utvikle boliger som fremmer god helse. Vi må skape incentiver til å utvikle nye boformer i kommunene og se til at Husbankens tilskuddsordning understøtter en slik utvikling i tett dialog med eldre selv. Sosial aktivitet forutsetter egnede boliger. Grunnlaget for at eldre skal ha muligheten til sosial aktivitet og deltagelse i samfunnet forutsetter bolig og omgivelser som eigner seg å bo i.

De gode løsningene utformes sammen med de som har behov for den. Eldre må i større grad gis muligheter for å fremme egne løsningsforslag, og få være en del av løsningen. Frivillige og ideelle aktører må slippes til i samarbeid med det offentlige når nye tjenester skal utformes.

I arbeidslivet må ordninger som aldersgrenser, pensjonssystem og ledelses- og personalpolitikk legges til rette slik at flere eldre kan jobbe lengre. Inkluderende og utviklende arbeidsmiljø motiverer, eldres arbeidskraft og kompetanse må stimuleres. Når vi blir flere eldre må vi ta mer ansvar for vår egen alderdom, eksempelvis ved å planlegge boligen og andre forhold som er viktige for helse og livskvalitet. Eldre er en uutnyttet ressurs i det oppsøkende arbeid blant andre eldre i kommunene.

I vårt samfunn er digital kompetanse definert som en basisferdighet på lik linje som å kunne lese og skrive. Men nærmere 500 000 eldre er ikke nettbbrukere, og kan dermed ikke benytte seg av offentlige digitale tjenester. Vi trenger et digitalt løft, slik at alle mennesker kan oppleve å mestre sin hverdag. Opplæring i grunnleggende digital kompetanse for seniorer og eldre bør være et gratis tilbud og det er behov for å øke tilskudd til kompetansehevede tiltak innenfor digital kompetanse.

Noen vil av forskjellige grunner ikke evne å tilegne seg digitale ferdigheter. Partiet Sentrum ønsker å arbeide for at det parallelt med digitale tjenester også vektlegges muligheter for fysiske møter for å få utført tjenester i offentlige etater, NAV, banker o.l.

Eldre som er engasjerte og aktive i det frivillige organisasjonslivet kan få økt livskvalitet og holde seg både mentalt og fysisk friske lenger. Frivillige organisasjoner som rekrutterer og holder på seniorer som frivillige, har stort utbytte av deres erfaringer og innsats.

Vi må arbeide for et demensvennlig samfunn. Mennesker som lider av demens skal bli møtt med forståelse, respekt og støtte fra dem de trenger hjelp fra. Helsepersonell må få opplæring i hvordan møte og behandle mennesker med demens. Det må tilbys nok skjermede enheter i eldreinstitusjoner og omsorgssenter, slik at personer med demens får tilpasset pleie og omsorg fra helsepersonell som har kunnskaper i demensomsorg.

Sentrum vil:

- styrke seniorer og eldres muligheter for å bidra i frivillig sektor
- sikre eldres rett til samskaping og tjenesteutvikling i kommunene
- styrke eldres medborgerskap og muligheter for samskaping med det offentlige
- at eldres organisasjoner og sivilsamfunnet involveres i steds- og boligutvikling
- stimulere til innovativ boligutvikling som ivaretar grunnleggende menneskelige behov

- sikre tilstrekkelig ramme for heistilskuddet i Husbanken, slik at eksisterende boliger blir oppgradert
- stimulere tiltak i kommuner der eldre kan støtte eldre
- sikre åpne og attraktive møteplasser for seniorer og eldre
- bekjempe aldersdiskriminering og skape muligheter for at de som ønsker det kan jobbe lenger
- styrke karriereveiledning i arbeidslivet fra fylte 50 år
- gjennomgå lovbestemte aldersgrenser i arbeidslivet i samråd med partene
- bidra til å utvikle arbeidslivet slik at det gir bedre muligheter for seniorer til å fortsette flere år i arbeid
- forebygge digitalt utenforskap blant seniorer og eldre
- forebygge digitalt utenforskap blant seniorer og eldre gjennom kompetanseheving og ved å sørge for at det fortsatt er muligheter for fysiske møter med saksbehandlere og tjenesteytere
- arbeide for et rettferdig pensjonssystem som gjør at eldre sikres økonomisk trygghet i alderdommen, og som sikrer sårbare grupper

Eldre i helse- og omsorgstjenesten

Eldre som har behov for helse- og omsorgstjenester i kommunene, skal ha de riktige tjenestene i tilstrekkelig omfang og til rett tid. Siden antallet eldre vil øke i årene framover, må både stat og kommunene forberede seg bedre med analyser, planer og tiltak. Det er store utfordringer med pasientsikkerheten i eldreomsorgen, blant annet når det gjelder ernæring, legemidler og fall. Unødige innleggelse må unngås. Sårbare eldre tåler dårlig å bli flyttet på, og bør få behandlingen der de er.

Det er stor mangel på/ fravær av tegnspråklig kompetanse og miljø på eldre- og sykehjem. Eldre døde i offentlig omsorg blir derigjennom understimulert, ensomme og fratras mulighet for kommunikasjon og samhandling med omverdenen. Dette er brudd på menneskerettighetene. Det er sterkt behov for en holdningsendring og kompetanseheving i helsesektoren for å forstå døves behov og rettigheter til et likeverdig omsorgstilbud.

Det er behov for å styrke den akuttmedisinske kompetansen i eldreomsorgen. Samt styrke en profesjonell samhandling med frivilligheten. En viktig oppgave fremover er å sikre riktig kapasitet i eldreomsorgen.

Investeringstilskuddet har bidratt til utbygging og modernisering av omsorgsplasser, men det er usikkert om kapasiteten innen heldøgns omsorg for eldre har blitt bedre. Selv om flertallet av kommunene har tatt i bruk velferdsteknologi, er det mange kommuner som fortsatt ikke gjør det.

Kunnskapen om velferdsteknologi og nytten eldre kan ha av slik teknologi bør styrkes gjennom kompetansetiltak og informasjonsspredning. Eldre som ønsker det må få tilgang til velferdsteknologiske løsninger.

Sentrum vil:

- sette kommunene i stand til å forberede seg på konsekvensene av den forventede økningen i antall eldre, og vurdere hvordan statlige virkemidler best kan brukes for å bistå kommunene i arbeidet
- sikre at statlige virkemidler bidrar til at kommunene kartlegger og tar hensyn til de eldres behov og ønsker, før de tildeler helse- og omsorgstjenester

- sikre ivaretagelse av de eldres klagerettigheter både i kommunene og gjennom Statsforvalterens behandling
- redusere det høye sykefraværet og den omfattende bruken av deltid i eldreomsorgen
- arbeide for at alle norske eldreinstitusjoner skal sertifiseres som Livsgledehem - en nasjonal sertifiseringsordning som sikrer at de psykososiale behovene til beboere ved virksomheter med heldøgns eldreomsorg ivaretas systematisk
- styrke eldres tilgang og muligheter til å delta i meningsfylt aktivitet og revitalisere sentre for dagaktivitet
- sikre gode palliative tiltak for eldre
- tilrettelegge for at ansatte i helsetjenesten må ha kompetanse til å ivareta eldre pasienter med flere kroniske sykdommer slik at den eldre kan bli ivaretatt i akutte og alvorlige sykdom
- stimulere til økt videreutdanning av helsepersonell innen geriatri
- dele gode erfaringer fra kommuner i en felles idebank
- endre termen “skrøpelige eldre” til eldre med sammensatte helseutfordringer” i offentlige dokumenter
- stå opp mot stigmatiserende ytringer i det offentlige ordskiftet
- fremme forskning på god ivaretagelse av eldre
- sikre reell valgfrihet til sykehjem i et tegnspråklig miljø på tvers av kommunegrenser gjennom statlig tilskuddsordning for regionale tegnspråklige sykehjem
- sikre tegnspråklig personale ved sykehjem/ omsorgsboliger/ hjemmebaserte tjenester

2.9 En kulturpolitikk som fremmer respekt og forståelse

Kultur er en viktig bærebjelke i vårt samfunn og bidrar til levende lokalsamfunn i hele landet. Vi vil derfor gi rom for utvikling av vårt rike og mangfoldige kulturliv, og et mandat og handlingsrom som samfunnsbygger. Kultur og idrett har en unik kraft gjennom å inspirere, begeistre, skape tilhørighet og identitet. Derfor ser Sentrum på økonomisk støtte til kultur som en investering i mennesker og deres framtid.

Partiet Sentrum mener at kunst og kultur er ytringer med samfunnsbyggende kraft og at kulturpolitikken skal bygge på ytringsfrihet og respekt.

Kulturlivet skal være relevant for de livene vi lever, derfor må alle gis muligheter til å uttrykke seg. Kulturlivet skal fremme respekt og forståelse for andre, og skape refleksjon og innsikt om verdier, identitet og samfunn. En aktiv kulturpolitikk bygger demokratiet. Kulturen skal være fri.

Mange får ikke muligheten til å oppleve kunst og kultur. Bakgrunn, økonomi og livssituasjon har mye å si for hvem som får delta. Vi må sikre et likeverdig kulturtilbud der alle får mulighet til å delta. Fritidserklæringen har som mål at alle barn, uavhengig av foreldrenes sosiale og økonomiske situasjon skal ha mulighet til å delta jevnlig i minst en organisert fritidsaktivitet sammen med andre barn begrunnet i Barnekonvensjonen artikkel 31. Det er viktig at kunst og kultursektoren også tilbyr gratis aktiviteter.

En sentral utfordring er å sikre uttrykksmessig diversitet og en større bredde i formidlingsformer. En god og bærekraftig samfunnsutvikling sikres gjennom en balanse mellom fellesskap og individualitet, og mellom tradisjon og fornyelse. Majoritetssamfunnet har et særlig ansvar for å anerkjenne nye grupper, minoriteter og særinteresser.

Urfolk

Urfolk har rett til å bli hørt og delta i beslutningstaking, planlegging og gjennomføring av prosjekter som kan påvirke deres rett til selvbestemmelse, deltakelse, menneskerettigheter og/eller juridiske, hevdvunne eller tradisjonelle bruk og forvaltning av land og naturressurser, og/eller deres kultur. Fritt og informert forhåndssamtykke (*Free, Prior and Informed Consent, FPIC*) fra rettighetshaverne, er et FN-prinsipp som skal følges i alle tilfeller der urfolk kan påvirkes.

Kreative næringer

Kreative næringer og innovasjon kan skape mange nye inntekter og arbeidsplasser, og kulturfeltet er en viktig del av fremtidens arbeidsliv. Staten skal fortsatt gi rammeverk og ta et finansielt hovedansvar for sektoren. Det er viktig med offentlig finansiering og gode og forutsigbare støtteordninger i kultursektoren. Det skal skapes nye partnerskap og hentes ut mer samarbeid mellom privat og offentlig engasjement.

Kunsten har en viktig egenverdi. Tallet på publikummere eller produksjoner må derfor ikke være den eneste indikatoren for måloppnåelse på kulturområdet.

Kultur har en egen evne til å fremme god helse og forebygge sykdom, den kan også spille en viktig rolle i behandling. Kultur kan bidra til å tilby en helhetlig, integrert menneskesentrert omsorg. Den kan sette mennesker i stand til å takle komplekse utfordringer som det ikke er noen aktuelle helse- omsorgsløsninger for.

Mediemangfold

Vi må sikre økonomiske forutsetninger for å produsere et mangfold av journalistikk. Partiet Sentrum mener vi bør ha en sterk allmennkringkaster. Redaktørstyrte journalistiske massemedier er en av grunnsteinene i et fritt og demokratisk samfunn.

NRK er vår viktigste allmennkringkaster og har et viktig samfunnsoppdrag som kommer hele befolkningen til gode. Det er en viktig verdi for et demokratisk samfunn at vi har en statseid allmennkringkaster som tilbyr et bredt og mangfoldig programtilbud rettet inn mot ulike deler av landet og grupper av befolkningen. NRK skal speile det kulturelle og religiøse mangfoldet i Norge og tilby programmer rettet mot urfolk og etniske minoriteter. Det er viktig at NRK tilbyr programmer om ulike kultur-, musikk- og kunstuttrykk. Dette må ikke bli nedprioritert i forhold til bredere og mer kommersielt rettede programmer. Sentrum vil bevare NRK som allmennkringkaster og sikre en tilstrekkelig finansiering for å kunne oppfylle samfunnsoppdraget.

Dataspillkulturen

Nær 9 av 10 barn og unge mellom 9 og 18 år spiller dataspill. «Gaming» er populært. Det er fortsatt behov for å løfte dataspill som selvstendig kulturuttrykk, kunstform, næring og fritidsaktivitet. Fantasi, kreativitet og spill skal fortsatt ha sin plass i kulturliv. Barn og unge bruker en stor del av livet ved skjerm, samfunnet kan bidra til å motarbeide negative konsekvenser som sosial isolasjon ved å skape fysiske møteplasser for dataspill. Dataspill kan også være en arena for å bygge sosiale relasjoner og bygge bro til vennskap i den fysiske verden.

Dataspill-industrien i Norge har et stort vekstpotensial i form av å være en grønn industri, eksportvare, og en arena for utvikling av ferdigheter som allerede blir, og vil bli ytterligere etterspurt i arbeidsmarkedet. Dette potensialet bør anerkjennes ved å undersøke mulighetene for å gi dataspill-industrien i Norge et sårt trengt løft for å lettere kunne nå sitt

publikum både nasjonalt og internasjonalt.

Pengespill

Norge fører i dag en ansvarlig og solidarisk spillpolitikk. Denne må videreføres og styrkes. Dette innebærer å forhindre at internasjonale spillselskapet får innpass i Norge og at Norsk Tipping og Rikstotos monopol bevares. Nærmere 170.000 personer i Norge har et problematisk spillmønster eller står i fare for å få det. Spillavhengighet kan være like alvorlig som rus- eller alkoholavhengighet og er internasjonalt anerkjent som en sykdom. Det er viktig at de som er spillavhengige har tilgang til behandling og at de pårørende opplever å bli godt ivaretatt.

Sentrum vil:

- øke pressestøtten (for å sikre mediemangfoldet)
- styrke og videreutvikle NRK som allmennkringkaster og opprettholde en tilstrekkelig statsstøtte til NRK for å kunne oppfylle oppdraget.
- tydeliggjøre kravene til NRK og de tre kommersielle allmennkringkasterne om å tilby et mangfold i kultur- og musikkprogrammer
- ha en ny handlingsplan på dataspillområdet som fokuserer på barn og unges behov
- ytterligere anerkjenne, styrke, og løfte norsk dataspill-industri som en verdiskapende og grønn industri
- styrke frivillige og ideelle aktører som skaper trygge møteplasser for unge og en inkluderende dataspillkultur
- opprettholde og styrke Norsk Tipping og Rikstotos spillmonopol. Videreføre og stramme inn restriksjonene på reklame for pengespill
- benytte de verktøy som er mulig for å forhindre utenlandske spillselskaper i å få fotfeste i Norge
- opprettholde tapsgrensene i pengespill
- opprettholde forbudet mot reklame fra internasjonale spillselskaper
- støtte opp om aktører som behandler spillproblemer og hjelper de pårørende
- opprettholde pålegget til TV-distributører om å forhindre tilgang til TV-kanaler som sender ulovlig spillreklame
- sikre at barn og unge skal møte trygge, gode rusfrie miljøer innen idrett, kunst og kultur
- styrke idrettens fredsbyggende rolle
- styrke tiltak som motarbeider negativ sosial kontroll
- styrke opplæringa i kvensk og samiske språk, og støtte opp om språkreiltak
- styrke opplæring i tegnspråk og døv kultur
- styrke sidemålsundervisninga med tidlig innsats, og styrke nynorsk som hovedmål
- arbeide for at nynorsk fortsatt skal være et levende bruksspråk i Norge
- sikre skoleelever tilgang til et godt utstyrt og bemannet skolebibliotek for å lykkes på skolen fordi et godt skolebibliotek fremmer bedre læring
- sikre bibliotekenes mulighet til å bygge informasjonskompetanse og digitale ferdigheter i alle befolkningsgrupper
- innføre statlig finansiering av nasjonale lisenser og økt støtte til Open Access-tidsskrifter og avtaler på nasjonalt nivå om tilgang til e-lydbøker på folkebibliotekene

- ha en enklere tilgang til fjernlån av digitale ressurser fra universitet- og høyskolebibliotek er nødvendig
- sikre at bibliotekene kan gi tilgang til god og pålitelig helseinformasjon for helsepersonell og innbyggere i hele landet
- gå inn for et løft ved å sette av 1% av statsbudsjettet til kulturformål med en særskilt satsning på barn og unge, med nullterskel inn i kulturaktivitet
- videreføre og videreutvikle den lovpålagte kulturskolen, gjøre den mer tilgjengelig for alle barn og unge, samt åpne opp for frivillige og ideelle aktører
- sikre langsiktige finansieringsmodeller for åpne kultur- og aktivitetshus for ungdom
- styrke lønns og arbeidsvilkår i kultursektoren
- styrke norsk produksjon av musikk, film, dataspill, teater og andre kulturuttrykk
- sikre inntekt for rettighetshavere i de digitaliserte bransjene
- sikre gode rammebetingelser, kvalitet og forutsigbarhet for festivalene
- styrke samhandlingen mellom forvaltningsnivåene, og sikre statlig medfinansiering av lokale og regionale prosjekter/tiltak av nasjonal betydning
- videreutvikle Den kulturelle bæremeisen, -skolesekken og -spaserstokken
- bygge internasjonal konkurransekraft
- legge til rette for kunst og kultur i helserelatert behandling, habilitering og rehabilitering
- styrke ordninger for utlån av lokaler, (dataspill-)utstyr og instrumenter
- styrke muligheten for talent- og interesseorientert fordypning
- at alle støtteordninger samkjøres, forenkles og legges inn i en felles søkeportal
- støtte urfolks rettigheter til land og ressurser

Friluftsliv og idrett

Friluftslivet har sin unike egenart og egenverdi. Gode naturopplevelser er også bra for helsen. Et aktivt friluftsliv skaper større forståelse for vårt ansvar for å ta vare på naturen.

Det finnes over 12 000 lokale idrettslag i Norge. I paraplyorganisasjonen Norges idrettsforbund er det registrert over to millioner medlemskap. I kraft av sin posisjon må idretten være en viktig samfunnsstemme i å motarbeide mobbing, og i å vise nulltoleranse for diskriminering og trakassering. Alle må ikke drive idrett. Men alle som ønsker skal kunne gjøre det. Barn og unges deltakelse i idretten er langt på vei betinget av hva slags familie man kommer fra. Minoritetsungdom, og særlig jenter, er eksempelvis betydelig mindre med i organisert idrett enn andre, og andelen av befolkningen som er fysisk aktive, øker med økende sosioøkonomisk status. Idretten kan og bør være en arena der folk møtes på tvers av sosial klasse, yrker, alder, etnisk tilhørighet og andre interesser. Når barn, ungdom og voksne møtes i idretten dekkes behov for lek, fysisk aktivitet og sosial omgang med andre mennesker. Idrettsdeltakelse er gunstig for både fysisk og psykisk helse. Inaktivitet rammer sosialt skjevt, og medvirker til økte helseforskjeller mellom grupper i befolkningen.

Sentrum vil:

- grunnlovfeste allemannsretten
- bevare og opprette grønne lunger i nærmiljøet
- arbeide for en mer enhetlig satsing på fysisk aktivitet i natur og nærmiljø

- arbeide for at innbyggere med bakgrunn fra andre kulturer skal få tilbud om et godt og lærerikt møte med norsk friluftslivskultur, og jobbe for at friluftslivet skal bli en del av introduksjonsprogrammet for nyankomne flyktninger
- fremme norsk natur som feriemål for landets egne innbyggere, og samtidig legge til rette for at naturbelastningen på populære steder ikke blir for stor
- sikre gode og enkle renovasjonsordninger og sanitærtilbud langs populære turområder, med så små inngrep i naturen som mulig
- støtte prosjekter som vil gjøre friluftsliv lettere tilgjengelig for mennesker med nedsatt funksjonsnivå
- sikre at flere kommuner, selv eller i samarbeid med organisasjoner, etablerer ordninger med utstyrlån for å gi flere mulighet til å delta i friluftslivet
- sikre tilstrekkelig vedlikehold av friluftsområder
- gjøre folk glade i natur gjennom bruk av naturen
- styrke myndighetssamarbeidet lokalt og sentralt i folkehelse spørsmål
- at økonomi ikke skal være et hinder for at barn kan delta i idretten.
- at idretten fortsatt baseres på frivillighet. Det offentliges ansvar er ikke å aktivisere, men å tilrettelegge for at idrettslagene kan tilby aktivitet.
- styrke arbeidet for likestilling og inkludering i idretten ytterligere, for å stimulere til et mangfoldig idrettstilbud
- legge mer til rette for egenorganisert idrett, blant annet ved å etablere ordninger for at flerbrukshaller også kan brukes til uorganisert idrett og fritidstilbud for barn og unge.
- bygge flere idrettsanlegg, spesielt der dekningen er lav.
- at reglene for tildeling av spillemidler må bidra i retning av mer miljøvennlige løsninger, eksempelvis erstatninger for gummigranulat på kunstgressbaner
- styrke arbeidet mot doping og kampfiksing. Doping i toppidretten er svindel og bør som i andre land kunne straffeforfølges. Politiet må gis mulighet til å samarbeide med idrettens antidopingorganisasjoner i etterforskningen av dopingsaker.
- møte ulikhetene knyttet til fysisk inaktivitet og sosiale helseforskjeller med å iverksette tiltak som bidrar til at flere samfunnsgrupper kommer i aktivitet.
- forske mer på hvordan man lykkes med å motivere og inkludere alle til økt grad av fysisk aktivitet
- stimulere til fysisk aktivitet gjennom å bygge ut nærmiljøanlegg, turløyper og utendørs treningsanlegg som er tilgjengelige for alle
- likestille paraidrettsutøvere med andre idrettsutøvere

2.10 Det livssynsåpne samfunn

Diskriminering basert på religion er en global trend. Tros- og livssynsfriheten er under press, også i Norge. Politikken som føres må sørge for at enkeltmennesker og grupper behandles som likeverdige. Livssynsåpenhet og religionsdialog spiller en viktig rolle i samfunnet.

I et livssynsåpent samfunn erkjenner og respekterer vi mangfoldet av religioner og livssyn. De blir ikke gjemt bort, men er en naturlig del av samfunnet. Trosfriheten gjelder for alle. Samtidig må vi ha rom for religionskritikk, og reflektere rundt spenninger mellom trosfriheten og tangeringer som diskriminering og negativ sosial kontroll. Men ytringsfriheten har også her en grense, den skal ikke misbrukes til å sette ulike religiøse grupper opp mot hverandre.

Religion- og livssynsorganisasjoner spiller en viktig rolle i samfunnsveven. Partiet Sentrum mener det er viktig å anerkjenne at religion og livssyn betyr mye for den enkelte. For at vi bedre skal forstå hverandre, må man bygge ned frykten for at andre mennesker tror og tenker annerledes enn en selv.

Vi tror på dialog mellom mennesker av ulike overbevisninger. Det er viktig å kunne ha et ståsted, men samtidig ha en betingelsesløs åpenhet overfor de som tenker annerledes enn seg selv. Åpenhet og respekt kan være en krevende øvelse, men er avgjørende for at vi lykkes som livssynsåpent samfunn.

Målet med dialog behøver ikke være å oppnå enighet, men å bygge åpenhet og respekt. Vi må leve med at noen spørsmål er krevende. Ingen er tjent med at disse spørsmålene blir forenklet. Vi må tørre å reise spørsmålene som dirrer, og vi må tørre å gi rom for annerledeshet.

Tros- og livssynssamfunn bidrar til å skape gode lokalsamfunn. Disse fellesskapene bidrar til opplæring for barn og voksne, sosiale aktiviteter, besøkstjenester, møteplasser, leksehjelp, skolefritidstilbud, konflikthåndtering, familierådgivning, språkopplæring, musikk- og kulturaktiviteter og tros- og livssynsdialog.

En forutsetning for en livssynsåpen politikk er at den baseres på likebehandling mellom tros- og livssynssamfunnene og er i overensstemmelse med menneskerettighetene. Tros- og livssynsperspektiver må ivaretas i hele samfunnsveven.

Det utvidede tros- og livssynsmangfoldet påvirker våre institusjoner, det må fortsatt arbeides for at alle tjenester gjøres likeverdige i alle sektorer når det gjelder å møte menneskers åndelige og eksistensielle behov.

Vi må bygge videre på våre gode erfaringer som et funksjonelt uenighetsfellesskap. Det er mulig å oppnå samhold i mangfold. Vi må fortsette samarbeidet på tvers av tros- og livssynsskiller, minoriteter og majoritet. Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL) spiller en nøkkelrolle.

Det skal være godt å være livssynsminoritet i Norge, også i fremtiden.

Den norske kirke er landets største trossamfunn og medlemsorganisasjon. 3,7 millioner innbyggere er medlemmer av kirken. Om lag 8 av 10 medlemmer besøker kirken i løpet av året, i sorg, glede, krise eller som en del av ukens aktiviteter. Den norske kirke er tilstede over hele landet med over 1200 menigheter med ansatte og frivillige som tilrettelegger for gudstjenester, kulturaktiviteter, omsorgstjenester og tilbud til barn og unge. Kirkens medarbeidere er også viktig for beredskapsarbeidet i Norge, og stiller opp for lokalsamfunn i vanskelige tider. Mange av kirkebyggene er viktige kulturskatter som må vernes. Som folkekirke representerer Den norske kirke en samfunnsinstitusjon som går utover rollen som trossamfunn. Kirken representerer tusen års historie som samlingspunkt og samfunnslim i by og bygd, og spiller en viktig rolle i sorg, glede, hverdag og katastrofe. Den norske kirke med sine kirkebygg spredt over hele landet, er både en viktig kulturarena og kulturaktør der profesjonelle og amatører får opptre sammen.

Sjømannskirken møter nordmenn i utlandet og skaper sosiale og kulturelle møtesteder der folk er. Sjømannskirken finnes på alle kontinent, på norsk kontinentalsokkel og har spesialkompetanse på kriseberedskap.

Den norske kirke og de kirkelige organisasjoner og institusjoner har historisk vært innovative og løst behov som det offentlige ikke har klart å løse. Også i dag bidrar kirken med

samfunnsbyggende innsats på mange områder innenfor familievern, samtalehjelp, barnehager, eldreomsorg og rusomsorg.

Sentrum vil:

- styrke bevisstheten omkring det livssyns åpne samfunn på alle samfunnsplan
- sikre tiltak som fremmer tros- og livssynsdialog
- sikre likeverdige tilbud på tros- og livssynsområdet i alle sektorer
- videreføre prinsippet om tros- og livssynsfrihet, samarbeid og tillit til tros- og livssynssamfunnene
- videreføre trossamfunnsloven med dagens støtteordninger til tros- og livssynsamfunn og til Den norske kirke
- videreføre Den norske kirke som en grunnlovsforankret folkekirke
- sikre en forutsigbar finansiering som oppfyller statens forpliktelser til å understøtte Den norske kirkes mulighet til å være en landsdekkende folkekirke
- sikre en forutsigbar finansiering av alle tros- og livssynssamfunn
- stille krav til universell utforming av trossamfunnenes bygninger
- sikre kirkebyggene som viktige kulturminner

2.11 Lære hele livet

Partiet Sentrum vil videreføre det verdimeslige utgangspunktet for all opplæring, slik det er definert i lovens formål: «Opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, likeverd og solidaritet, verdiar som òg kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn og som er forankra i menneskerettane».

Utdanningspolitikken er forankret i et menneskesyn med respekt for det enkelte individs menneskeverd og utvikling. I alle «systemer» er det en iboende fare for at systemet i seg selv blir viktigere enn individene. Partiet Sentrum vil sette mennesker og bærekraft først, også i utdanningssystemet. Begrepsbruk er viktig signal om vektlegging og perspektiv. Begrepene «drop-outs», «bortvelgere» eller «push-outs» sier noe om det er systemet eller individet som svikter. «Drop-outs» signaliserer at det er eleven som svikter skolen. «Bortvelgere» signaliserer at individet tar et ansvar når systemet svikter. «Push-outs» gir assosiasjoner til et system som i praksis støter ut de som ikke passer inn.

Sentrum mener at utdanningssystemet må baseres på en likeverdighet mellom det yrkesfaglige og det akademiske utdanningsløpet. Det vil bidra til større mestringfølelse hos flere og større grad av gjennomføring, og være et positivt bidrag med tanke på unge som sliter med psykiske helseplager. Det er en spesiell utfordring at grunnskolen prioriterer å forberede elevene mest for det studiespesialiserende løpet. Sentrum mener det må tas en grundig gjennomgang av hva elevene blir målt på underveis og ved avslutning av grunnskolen og hvordan ulike fagområder vektlegges i undervisningen og elevvurderingen. Målet for utdanningspolitikken må dreies fra å få så mange som mulig til å ta høyere akademisk utdanning, til at alle skal få muligheten til å komme inn i arbeidslivet med rett kompetanse til rett tid.

En strategi som fremmer livslang læring er avhengig av at utdanningssystemet har gode ordninger og systemer for dette, og at det samtidig er god forståelse og verdsetting av læringen som skjer utenfor den formelle utdanningen. Gode systemer rundt verdsetting av tidligere læring, uansett hvor den har funnet sted, er avgjørende for å gjøre utdanningene

fleksible og tilgjengelige. Det må være en reell mulighet å kvalifisere for opptak til eller få godkjent deler av et studium på grunnlag av realkompetansevurdering.

Se også kap. 3.8 Anstendig arbeid.

Alle barn og unge skal oppleve mestring

Alle barn og unge har lik rett til å utvikle seg og lik rett til utdanning. Partiet Sentrum vil sikre en inkluderende og rettferdig utdanning som fremmer muligheter for livslang læring for alle. Vi vil sørge for at grupper som i dag har stort frafall i skolen, eller havner utenfor arbeidslivet raskt etter utdanning, best mulig kan mestre eget liv og være aktive deltakere i utdanning, arbeid og samfunnsliv.

Sentrum vil sikre at alle elever, lærlinger og studenter, fra 1. klasse til høyere utdanning, tilegner seg den kompetansen som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling. I det ligger blant annet å fremme menneskerettigheter, likestilling, og en freds- og ikkevoldskultur, både i barn og unges egen skolehverdag, og som sentrale temaer i opplæringen.

Barn og unge er både lokale, nasjonale og globale borgere, og må utdannes til å kjenne både rettighetene og pliktene dette borgerskapet medfører.

Dannelse for en bærekraftig fremtid

Barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn, slik det slås fast i FNs barnekonvensjon. Det gjelder når rammer for barnehagen og skolen som helhet legges, og når det tas beslutninger som påvirker den enkelte elev eller lærling. Barn og unge har rett til å bli hørt i alle saker som angår dem selv.

Globale miljøutfordringer og ny teknologi krever modige og kompetente unge som kan ta initiativ til endringer og være med på å utvikle nye løsninger og tankesett. I en internasjonalisert verden må dannelsesprosjektet i skolen handle om fellesskap, sosial rettferdighet og kultur- og livssynsforståelse. Skolen må trekke inn nye metoder og opplæringsprogrammer som støtter en bærekraftig utvikling, lokalt og globalt.

Kunnskapsutviklingen må preges av en kunnskapsbasert og bred forståelse av kreativ tenkning innen alle fagområder. Fagfornyelsen som førte til nye læreplaner fra 2020 og 2021 trekker skolen i riktig retning. De tverrfaglige temaene gir økt fokus på sentrale fellesverdier for hele samfunnet vårt, som demokrati og bærekraft. De tverrfaglige temaene bidrar også til å forberede eleven og lærlingen på livet etter skolen, og på kompetansen som vil etterspørres i voksen- og arbeidslivet. Det må gjenspeiles også i sluttvurderinger og i fag- og timefordeling.

Sentrum vil:

- sørge for at skolens dannelsesoppdrag i formålsparagrafen får reell plass i skolehverdagen
- satse på god praksis og riktige insentiver for opptak på grunnlag av realkompetanse.
- styrke verdsetting av erfaringsbasert kompetanse. Det må settes inn mer ressurser på yrkesprøving for å vurdere realkompetanse
- investeres tilstrekkelige ressurser for at det formelle utdanningssystemet aktivt skal bidra til livslang læring. Individens evne til å betale skal ikke være et kriterium for å bli realkompetansevurdert. Institusjoner skal ikke miste inntekter fordi de gir noen mulighet til å ta et studium på kortere tid.
- forenkle systemet med tanke på realkompetansevurdering

- sikre nettbaserte opplæringsstilbud og satse mer på god nettpedagogikk, det er for mange den eneste muligheten for tilgang til utdanning
- ivareta desentraliserte utdanningstilbud
- sikre at barn og unges stemme skal høres i alle skolens aktiviteter og organer
- innføre et mer utviklingsorientert vurderingssystem, med mer konkret tilbakemelding på utviklingsområder, mer faglig dialog med eleven og mindre bruk av tallkarakterer.
- utfordre fagmiljøene til å foreslå nye former for summativ vurdering, som harmoniserer med dagens læreplaner og framtidens skole. Det bør blant annet gjøres forsøk med sluttvurdering i de tverrfaglige temaene
- utrede en ny fag- og timefordeling som baserer seg på framtidens kompetansebehov
- gi alle elever fra 5. trinn minst én skoletime pr uke, vurdert til deltatt/ ikke deltatt, som tar for seg temaer som ikke egner seg for vurdering, eller ikke naturlig faller inn under de andre fagene. Eksempler på dette kan være psykisk helse, konfliktløsning, relasjoner, rettigheter og seksualitet. Denne undervisningen kan gjerne gjennomføres av andre fagpersoner enn pedagoger
- legge mer vekt på bærekraft og bærekraftsmålene i læreplanen for yrkesfagene
- øke fokuset på kultur-, religions- og livssynsdialog i læreplanen
- opprettholde retten til spesialundervisning
- stanse bruk av PISA-testene og andre nasjonale eller regionale prøver som brukes for sammenligning og rangering av skoler og kommuner
- beholde nasjonale prøver som kartleggingsprøver, med tilhørende verktøy for å løfte den enkelte eleven. Resultatene på prøvene skal ikke offentliggjøres
- at tester som pålegges av nasjonalt eller regionalt nivå skal ha medfølgende verktøy for oppfølging
- intensivere innsatsen for å veilede ungdommer inn i utdanninger samfunnet trenger
- individuelle opplæringsplaner skal gjenspeile elevens reelle behov, uavhengig av tilgjengelige ressurser. Og inkludere gap-analyse som beskriver behov, tilgjengelig støtte og måloppnåelse

Bygge kompetanse i laget rundt barnet

Målet om en skole for alle forutsetter en respekt for at kompetanse er viktig. For å sikre at barn og unge får den støtten de trenger i sin opplærings situasjon, må skolen anerkjenne at andre kan ha den kompetansen de selv ikke har. Det må innarbeides i skolens praksis at den leter etter og utnytter mulighetene som finnes i fagmiljøene rundt og utenfor skolen, også utenfor egen kommune og eget fylke. Spesielt viktig blir det å ha oppmerksomhet på sårbare barn og deres behov for kompetanse fra flere instanser.

En skole som verdsetter mangfold vil anerkjenne barnets stemme og foreldrenes medvirkning. Kontaktlærerne må ha rammer som gjør det mulig å ivareta elevenes ulike behov, samtidig som behovet for flere yrkesgrupper inn i skolen må imøtekommes.

Det må legges vekt på at skolen tar i bruk læringsressurser og teknologi som kan komme barnet eller ungdommen til nytte i undervisningen.

Sentrum vil:

- etablere et lag rundt eleven med tverrfaglig og tverretattlig kompetanse
- evaluere lærernormen, med særlig fokus på om den svekker kommunens handlingsrom til å ansette andre yrkesgrupper og om den tar ressurser fra andre viktige funksjoner som for eksempel ledelse og støttefunksjoner.

- øke kontaktlærernes nedslag i undervisning for å gi dem tilstrekkelig tid til oppfølging av elevenes læring, kontakt med foreldrene, samt deltagelse i ressursteam og eventuelt andre koordinerende fora.
- styrke pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) i kommunen og fylkeskommunen med både ressurser og kompetanse, og sørge for at tjenesten får en tydeligere og mer aktiv plass i tjenestekjeden rundt barnet
- innrette spesialundervisningen og PPT slik at den starter opp raskest mulig
- formalisere, styrke og gi myndighet til koordinatoren for sårbare barn og ungdom som har behov for tjenester og bistand fra flere instanser
- etablere en nasjonal enhet for kompetanseheving av koordinatorene; en base der de kan hente støtte og veiledning
- videreføre spesialpedagogikk som et obligatorisk fag i lærerutdanningene
- arbeide for at Demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og udemokratiske holdninger (Dembra) blir en del av lærerutdanningen
- sikre elevers rett til språkutvikling på tegnspråk, alternativ- supplerende kommunikasjon (ASK) og samisk
- sikre at spesialundervisning gis av ansatte med spesialpedagogisk kompetanse
- at alle skoler skal ha tilgang til en sosiallærer ressurs, og annen helse- og sosialfaglig kompetanse
- etablere en ordning for videreutdanning av skoleledere på lik linje med kompetanse for kvalitet
- reversere kravet om at lærere i barneskolen som hadde godkjent lærerutdanning da de startet sin lærergjerning, må ta formell tilleggsutdanning for å bevare sin status som kvalifisert lærer
- fjerne kravet om minimum karakteren 4 i matematikk for å være kvalifisert for lærerutdanning
- gi alle nyutdannede lærere i barnehage, grunnskole og videregående skole rett til kvalifisert veiledning de to første årene av sin første lærerjobb, med nasjonale krav til omfang, rammer, og kompetanse hos veilederne
- endre PPU-utdanningen (praktisk pedagogisk utdanning). Ved mastergrad fortsetter PPU-utdanningen som ettårig, men med mulighet for 2-årig PPU-studie for de uten master.
- at kommunene må bruke statlige instanser som Statped for å supplere egen kompetanse overfor barn og unge som har behov for spesielt tilrettelagt opplæring når de selv ikke har kompetanse på området

La barn være barn

Når fem- og seksåringer begynner i skolen, skal de møte en skole som er tilpasset dem. Pedagogikken for skolestarterne må hente «det beste fra to tradisjoner», altså barnehage og skole, slik intensjonen var da seksårsreformen kom. Barnas lek må være et sentralt element. Barnehage, skole, og skolefritidsordning har alle hver sin egenart og hver sine oppgaver som skal ivaretas. Samarbeid mellom institusjonene er viktig for ivaretagelse av barna.

Barnehagen er viktig for barne- og familieliv, for likestilling og for sosial- og integreringsarbeidet. Omsorg er livsnødvendig, og en av barnehagens fire lovpålagte oppgaver. Kunnskap om de aller yngste barna og deres særlige behov for omsorg, trygghet og tilknytning som basis for livet må styrkes i utdanninger for yrker i barnehagen, og få økt oppmerksomhet av myndigheter og forskningsmiljøer.

Sentrum vil:

- innføre en helt ny pedagogikk for 1. trinn i tråd med intensjonen i seksårsreformen, der sosial trygghet, språk og praktiske ferdigheter styrkes gjennom fri lek og voksenstyrte aktiviteter som er tilpasset de yngste barnas behov og nivå
- redusere krav til stillesitting, teoretisk kunnskap og fokus på prestasjoner de første skoleårene, slik at alle barn kan mestre felles aktiviteter, styrke selvtillit og selvfølelse og unngå tidlige nederlag og utenforskap
- at barnehagelærere med videreutdanning i begynneropplæring skal kunne ansettes i skolen, og undervise på 1.- og 2. trinn
- styrke kompetansen om barnehagepedagogikk blant grunnskolelærere
- stille krav til pedagogisk kompetanse for daglig ledelse av SFO
- at barn fra offentlige skoler og skoler regulert etter friskoleloven skal ha samme økonomiske betingelser for deltakelse i SFO
- styrke barnehagens omsorgs- og dannelsingsoppgaver og lekens sentrale plass i barnehagen
- at barnehagebarn tidlig blir kjent med et mangfold av kulturbakgrunner og livssyn, primært gjennom naturlige og dagligdagse møter og samspill, men også i planlagte former
- øke forståelsen for at barnehagens skoleforberedende oppgave ivaretas gjennom barnehagens pedagogikk, ikke ved tilpasning til skolens pedagogikk og planer
- styrke barnehagelærernormen slik at en barnehagelærer/pedagogisk leder ikke skal ha ansvaret for mer enn seks barn under tre år og tolv barn over tre år
- arbeide for et kompetansesystem for barnehagen som sikrer barnehagelærere og fagarbeidere etter- og videreutdanning.
- at kartlegging av barnehagebarns språkferdigheter og andre forhold bare gjøres når det er nødvendig for å ivareta barnets spesielle behov
- styrke støtte- og integreringsordninger som veileder barnefamilier med asyl- og minoritetsbakgrunn og som erfarer hindringer i å sende barn i barnehagen
- evaluere ordninger for hjem-skole-samarbeidet og for foresattes medvirkning på ulike nivå, både i barnehage, SFO og skole.

En inkluderende skole for alle

Det skal være plass til alle i den norske skolen. Et inkluderende og trygt skolemiljø krever systematisk innsats, både på det fysiske og det psykososiale området. Det kreves stadig ny kompetanse for å ta i bruk kreative læringsformer og varierte undervisningsmetoder. Et mangfold av egenskaper og kompetanse er et gode for både den enkelte og for samfunnet. Elever og lærlinger skal utfordres og støttes i å utvikle seg ut fra egne premisser, uansett funksjonsevne, bakgrunn og interesser. En bred dekning av både praktiske, estetiske og teoretiske fag i hele skoleløpet og gode yrkesfaglige fagtilbud er viktige virkemidler for å ivareta dette.

Lekser oppleves som en belastning for mange elever og familier. Vi lærer best når vi opplever gode følelser, og lekkesituasjonen er dessverre for mange lite motiverende, enten det er på grunn av manglende mestring, mangel på fritid eller begrensede muligheter til støtte fra hjemmet. På den annen side kan lekser ha positiv effekt når de benyttes på riktig måte, for eksempel med tanke på hjem-skole-samarbeid og lesetrening. Sentrum vil derfor utfordre skolemyndighetene til å gjennomføre forsøk med leksefrie skoler, med fokus på både læringsutbytte, sosial reproduksjon, motivasjon og barns trivsel. Et slikt forsøk kan gi

både skolemyndigheter og pedagoger et godt grunnlag for drøftinger om hensikten med lekser og kost-nytte-effekter, samt eventuelt gi gode retningslinjer og suksesshistorier.

Det kan være fristende å peke på heldagsskolen for å løse flere utfordringer. Den ene er hvordan lekser og annet hjemmearbeid reproducerer sosiale ulikheter, fordi hjemmene har ulike forutsetninger for å bidra. En annen er familienes tidsklemme, og at det kan virke forlokkende at barna er ferdige med fritidsaktiviteter når de kommer hjem. Sentrum tror likevel ikke at heldagsskole er løsningen. En heldagsskole fratår familiene valgfrihet til å tenke ulikt om behov og prioriteringer. En heldagsskole som inkluderer fritidsaktiviteter vil ødelegge for det enorme frivillige engasjementet som finnes i dag, og også fratå de voksne og familiene felles sosiale møteplasser.

Sentrum vil:

- gi alle barn og ungdom rett til å gå på sin nærscole
- sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne på lik linje med andre får tilgang til det fysiske miljøet, til transport, og til informasjons- og kommunikasjonsteknologi
- hindre frafall av elever med praktiske egenskaper og interesser gjennom mer praktisk orienterte kompetansemål, både i praktisk- estetiske fag og i tradisjonelt teoretiske fag
- sikre et mangfold av karriererådgivere i ungdomsskolen og videregående skole, som gjenspeiler elevenes bakgrunn og behov
- styrke samarbeidet mellom skole og næringsliv med tanke på innovasjon og entreprenørskap
- styrke tilgangen til lærlingeplasser
- styrke yrkesfagene og yrkesfaglig retning både i ungdomsskole og videregående skole
- beholde muligheten for å gå videregående utdanning over fire år og videreføre mulighet til et påbyggingsår
- prøve ut den svenske folkehøgskolemodellen som gjør det mulig å fullføre videregående skole basert på folkehøgskolepedagogikk
- at inntaksordningene i videregående opplæring i størst mulig grad skal gi alle elever likeverdige muligheter til å velge utdanningsprogram og skole ut fra evner og interesser
- sette strengere krav til lærings- og arbeidsmiljøet for elever
- gi flest mulig et reelt tilbud om folkehøyskole, blant annet ved å støtte tilrettelegging med tanke på elever med funksjonsnedsettelse
- styrke fellesskolen for å unngå utenforskap
- ivareta foreldres rett til å velge alternativ grunnskoleopplæring for sine barn, ved å sikre tilskudd til friskoler basert på alternativ pedagogikk eller livssyn. Eierne av friskoler skal fortsatt ikke kunne ta ut utbytte. Friskolene skal være underlagt offentlig oppfølging og kontroll for å unngå segregering, polarisering og fremmedgjøring.
- gjennomføre flere forsøk med leksefri skole
- at så lenge det gis lekser i skolen, skal det finnes tilbud om leksehjelp av god kvalitet, både for barne- og ungdomsskolen
- finne andre løsninger enn heldagsskole som verktøy for å utjevne sosiale forskjeller
- innføre tegnspråk som valgfag på ungdomsskolen

Studentvelferd, forskning og høyere utdanning

Høyere utdanningssektoren (UH-sektoren) er nøkkelen til omstilling for at Norge og verden skal nå FNs bærekraftsmål. UH-sektoren bidrar med forskning, utdanning og formidling av forskningsbasert kunnskap til alle deler av samfunnet. Kunnskap er en av nøklene til et verdig liv for individet, og en bærekraftig fremtid for samfunnet.

I dag er det behov for å gjøre den kunnskapen som universiteter og høyskoler har mer tilgjengelig. Mennesker i alle aldre og situasjoner ønsker å benytte seg av tilbudet om høyere utdanning, både innen- og utenlands. Det er derfor viktig at vi har et tilbud om høyere utdanning som tar høyde for nettopp dette, ved å tilrettelegge for at alle som ønsker det, skal kunne ta høyere utdanning; uavhengig av hvilken livssituasjon man er i.

Partiet Sentrum mener det er et behov for mer variasjon i UH-sektoren. I dagens styringsregime av universitetene og høyskolene er det for få mekanismer som åpner for differensiering i sektoren, og det oppfordres i liten grad til ulikhet. Vi ser behovet for at det utredes hvordan man best kan stimulere ulike institusjonsprofiler, uavhengig av dagens institusjonskategorier. Dette bør gjøres med tanke på å utvikle høy kvalitet i utdanning, forskning og formidling innenfor områder der institusjonene har særlig gode forutsetninger for å oppnå det. Partiet Sentrum vil evaluere strukturreformen innen høyere utdanning og åpne for et større mangfold innen UH-sektorens institusjonsstruktur. Kommuner og regioners prioriteringer for samarbeidet om UH-sektorens samfunnsoppdrag må vektlegges. Det bør gis mulighet for å etablere egne profesjonshøgskoler, enten som selvstendige høgskoler eller som University College i samarbeid med et større universitet.

Vi vil styrke fagskolene og legge til rette for at fagskoleutdanning kan inngå i en bachelorgrad ved en samarbeidende høgskole eller et universitet.

Det bør etterstrebes en styringsstruktur, særlig med tanke på regelverk, som er mer oversiktlig og mindre inngripende enn tilfellet er i dag. Det bør vises tilbakeholdenhet med å begrense institusjonenes handlingsrom uten at dette er nøye vurdert som formålstjenlig og nødvendig i tråd utredningsinstruksen. Derfor bør også de ulike styringsvirkemidlene gjennomgås for å sikre at disse i sum ikke gir et styringstrykk som er utilsiktet høyt.

Utdanningsinstitusjonene har i selv det primære ansvaret for kvalitet og relevans på læringsutbytte til alle sine utdanninger. Vi mener at for høy grad av sentral detaljstyring av utdanningenes innhold kan ha en negativ effekt på institusjonenes arbeid med pedagogisk og faglig utvikling, og dermed potensielt på kvalitetsarbeidet. Det er også svært viktig å kvalitetssikre den utdanningen vi tilbyr i Norge, samt den utdanningen nordmenn tar i utlandet. Dette for å sikre at den investeringen man gjør ved å ta høyere utdanning fører med seg de personlige- og samfunnsmessige godene vi forventer.

I tillegg til å utdanne studenter, har academia også et særlig ansvar for å finne løsninger på de utfordringene som preger verden i dag og i fremtiden. FNs bærekraftsmål krever nyskapende løsninger, og da må vi legge til rette for at academia kan bidra med den kunnskapen de har og tilegner seg ved videre forskning.

Sentrum vil:

- øke studiestøtten til 12 måneder og knyttes til 1,5 ganger grunnbeløpet i folketrygden (G).
- at studenter med barn skal ha rett på 12 måneders studiestøtte knyttet til 2G.
- at studenter med nedsatt funksjonsevne skal ha rett på 12 måneders studiestøtte knyttet til 2,5 G.
- videreføre gratisprinsippet i høyere utdanning

- øke dekningsgraden på studentboliger for å sikre lik tilgang til høyere utdanning
- legge frem en stortingsmelding om studenthelse, med formål om å finne tiltak som svarer til funnene i ulike undersøkelser om studenter.
- styrke studenters helse- og velferdstilbud for å sikre gode forebyggende og behandlende tiltak i tilknytning til studiestedet
- tilby gratis norskkurs til alle internasjonale studenter som studerer ved norske utdanningsinstitusjoner.
- redusere det samlede styring- og rapporteringstrykket fra overordnede myndigheter med sikte på å styrke virksomhetenes autonomi
- at bredden i samfunnsoppdraget til UH-sektoren må reflekteres i styringssystemet.
- tydeliggjøre at det er en styrke med universiteter, høgskoler og fagskoler med ulike profiler og faglige tyngdepunkt som utfyller hverandre og ivaretar regionene på en god måte
- innføre en mer oversiktlig ordning for godkjenning- og autorisasjon av utdanning tatt i utlandet
- utvikle en nasjonal strategi med tiltak for å sikre tilgang til og mangfold ved høyere utdanningsinstitusjoner, og ikke ha lovverk som hindrer innvandrere tilgang på høyere utdanning
- legge til rette for utenlandsstudier, men samtidig sørge for at Norge har tilstrekkelig utdanningskapasitet for ulike yrkesgrupper
- styrke muligheter for høyere utdanning i distriktene
- utvikle mer treffsikre opptakskriterier og metoder til attraktive studier enn karakterer alene
- gi studenter rett til dagpenger eller en tilsvarende kompensasjonsordning ved permittering fra deltidsjobb
- innføre en nasjonal kollektivrabatt for studenter på minimum 50 % som er uavhengig av alder, bosted og studiested
- bedre lønnsprogresjonen og startlønna for stipendiater.
- utvikle en generell norm for belønning av undervisning på linje med forskning og publisering
- stille krav om studentdeltagelse i flere prosjekter som er finansiert av Norges forskningsråd
- sørge for tettere samarbeid mellom myndigheter og forskningsmiljøer for å bidra til kunnskapsbaserte beslutninger og beredskap
- videreutvikle og etablere kritisk infrastruktur for forskning og overvåking.
- fremme arbeidsdeling mellom aktørene innen forskning for å ta vare på, videreutvikle og etablere nye fagmiljø og kompetanseområder
- forsterke samarbeid mellom næringer, myndigheter og forskningsmiljøer
- stimulere norske forskere til internasjonalt samarbeid og til å søke forskningsmidler på internasjonale arenaer
- styrke koordineringen mellom nasjonale og internasjonale forskningsprogrammer
- bruke bilaterale forskningsavtaler til å fremme forskningskvalitet, bidra til utvikling og kunnskapsdeling, og til å åpne markeder for norsk næringsliv
- likebehandle private og offentlige aktører innen sektoren
- fremme fleksible undervisningsformer i høyere utdanning, med tanke på hel- og deltidsstudier, campus- og fjernstudenter, digitalt og fysisk nærvær
- gi forskningsmiljøene gode og forutsigbare rammebetingelser for fri forskning med fokus på klima og bærekraft

- sikre at forskningsresultater, særlig knyttet til klima og bærekraft, gjøres lettere tilgjengelig for folk utenfor fagmiljøene

2.12 Barnevernet

Barnevern er et komplekst fagområde som opptar mange og som de fleste har en mening om. Over tid har ansatte i barnevernet ropt opp om manglende ressurser og store og krevende arbeids- og ansvarsoppgaver. Sentrum mener vi må anerkjenne det viktige og krevende arbeidet barnevernet står i og ønsker å innføre bemanningsnorm i barnevernet samt arbeide for kompetanseheving. Høy grad av faglighet basert på forskning, erfaringsbasert kunnskap og dialog, sammen med tverrfaglighet og et livsløpsperspektiv i alle avgjørelser som tas, er avgjørende for et godt barnevern.

Tillit i befolkningen er viktig for å nå de som er i behov av hjelp i vanskelige livssituasjoner. Mange er redde for å komme i kontakt med barnevernet. For barn og familier som ikke får hjelp til riktig tid, kan konsekvensene være store i form av psykisk uhelse, utenforskap og sosial og økonomisk ulikhet. Dette rammer enkeltmennesker, men får også store samfunnsmessige omkostninger. Sentrum vil bidra til å styrke tilliten til og styrke fagkompetansen i barnevernfeltet.

Sentrum vil at barn, foreldre og barnevernfeltet får nødvendig politisk prioritering og støtte. Sentrum vil jobbe for et barnevern preget av empiri, tverrfaglighet med en helhetlig og langsiktig tenkning. Det er nødvendig å sørge for at ansatte har spesialisert barnevernfaglig kompetanse inklusiv tilstrekkelig terapeutisk og analytisk kompetanse.

Sentrum ser nytten og viktigheten av at det finnes private aktører i barnevernet, men ønsker å jobbe for økt bruk av ideelle aktører.

Det er viktig at barnevernet tilpasser seg nye familieformer og barns liv slik de leves i dag. Flerkulturell kompetanse er nødvendig for å ivareta barns kulturelle, språklige og religiøse bakgrunn ved valg av hjelpe- og omsorgstiltak. Barnevernet har plikt til å undersøke barnets helhetlige omsorgssituasjon. Undersøkelsen bør i større grad enn i dag involvere foresatte uten daglig omsorg for å sikre barnets totale omsorgssituasjon.

Brukermedvirkning er viktig for å utvikle gode og virksomme tjenester. Større satsning på fagfora med dialog mellom barn, foreldre, ansatte, forskere og andre vil kunne belyse ulike utfordringer barnevernet står i.

Sentrum ser viktigheten av å komme tidlig inn for å hindre skjevutvikling og vansker senere i livet. Tverrfaglig lavterskeltilbud bør utprøves i alle kommuner. Den kommunale barneverntjenesten kan bidra i samarbeid med helsestasjon, psykolog og familierapeut.

Tidligere forskning viser at det går best med «barnevernsbarna» som opplever skolen som et fristed. Sentrum ønsker derfor å sette fokus på hvordan hjelpe utsatte barn under på skolens arena.

Fosterhjem og institusjonsplasseringer

For barn og unge som ikke kan bo i hjemmet er det avgjørende at fosterhjemmene settes i best mulig stand til å ivareta omsorgsoppgaven. For å kunne gjøre gode faglige vurderinger av målrettede og tilpassede tiltak er det viktig med grundig kartlegging av barna før eller rett etter plassering.

Fosterforeldre er en av barnevernets viktigste samarbeidspartnere. Sentrum ønsker å styrke de faglige, økonomiske og juridiske vilkårene for fosterhjem. Fosterforeldres stillingsvern er i dag lite regulert i loven. Sentrum støtter lovforslag om at fosterforeldre skal gis anledning til å uttale seg før et vedtak om omsorgsovertakelse oppheves og at de gis klageadgang på vedtak om flytting fra fosterhjemmet. I tillegg ønsker Sentrum at oppheving av en omsorgsovertakelse skal behandles i Fylkesnemnda. Dette vil forhindre unødig flytting av barn i fosterhjem. Sentrum vil jobbe for at fosterforeldre skal kunne gis partsrettigheter etter å ha vært fosterhjem over en viss tid.

Alle fosterhjem skal videre sikres rett og forskriftsfestet plikt til generell opplæring. Dette skal også gjelde fosterforeldre i barnets biologiske familie og nettverk. Likeledes må omsorgstiltak i form av institusjonsplass inneha høy kvalitet og være godkjent uavhengig av om den er statlige, privat/ ideell eller kommunal.

Barn som vokser opp i fosterhjem/ institusjon har behov for en forutsigbar omsorgssituasjon. Sentrum mener det er behov for endringer i reglene for når partene kan kreve ny sak om oppheving av vedtak om omsorgsovertakelse, samt ny samværssak kan behandles av fylkesnemnda (sperrefristen). Hver gang det fremmes ny sak vil barnet kunne oppleve omsorgssituasjonen som uforutsigbar. Hensynet til barnets behov for en forutsigbar omsorgssituasjon må gå foran rettssikkerhetshensyn.

Lovendringer og ny barnevernreform

Kommende barnevernreform, ny barnevernlov og ny fosterhjemstrategi skal styrke barneperspektivet, barnets særlige behov og rett til omsorg og beskyttelse. Barnevernreformen innebærer at kommunene får økt faglig og økonomisk ansvar for barnevernet. Det overordnede målet med reformen er et bedre barnevern, der tjenestetilbudet skal kunne tilpasses lokale behov.

Sentrum ser fordelene ved at barnevernreformen gir kommunen større ansvar og frihet til selv å velge tiltak- både hjelpetiltak og omsorgstiltak, men vi er bekymret for at kommunene får fullt økonomisk ansvar for ordinære fosterhjem samt økte kommunale egenandeler for bruk av spesialiserte tiltak. Det er en risiko for at statlige tiltak bygges ned før kommunene har klart å bygge opp egne tilbud. Spesielt små kommuner vil kunne ha store vansker med å oppfylle barnevernreformens krav og retningslinjer. Dette kan få store konsekvenser for våre mest sårbare barn og deres familier. Sammenstilt med at overordnet kommunal ledelse gis større ansvar og myndighet, er det en risiko for at det faglige nivået og forsvarlighetsprinsippet svekkes på bekostning av økonomiske hensyn.

Barnevernreformen innebærer i tillegg store endringer i finansieringsordningen med fullt betalingsansvar for kommunene. Det er derfor nærliggende å forvente en viss dreining i bruken mot økonomisk billigere hjelpetiltak og omsorgstiltak i form av plasseringer i familie og nettverk. Dette vil kunne bety lavere etterspørsel av institusjonsplasser, forsterkede fosterhjem og sentre for foreldre og barn som innebærer store kostnader på kommunebudsjettet. Selv om tiltak i nær familie og nettverk kan styrke det biologiske- og minste inngreps prinsipp er det likevel bekymringsfullt med tanke på de mest utsatte og sårbare barna/ungdommen ned behov for forsterkede omsorgs- og atferdstiltak.

Intensjonen med barnevernreformen er å gi kommunene mulighet for mer forebygging og samarbeid på tvers av tjenester. Målene oppnås best gjennom endringer i hele oppvekstsektoren. Det er behov for å tydeliggjøre kommunens ansvar for generell forebygging og klarere regler for barneverntjenestens ansvarsområde og samarbeidsplikt.

Sentrum mener det er viktig å benytte barneverntjenestens spesifikke fagkompetanse også i det generelle forebyggende arbeidet, og ikke kun arbeide med lovpålagte oppgaver.

Sentrum vil:

- skape gode rammevilkår for de ansatte i barneverntjenesten gjennom innføring av bemanningsnorm og kompetanseheving
- innføre rett og plikt til å motta regelmessig saks- og prosess veiledning for alle ansatte i kommunale barneverntjenesten
- styrke kommunens lavterskeltilbud og primærforebyggende arbeid gjennom lovfesting av retten til foreldreveiledningstilbud og tverrfaglig tidlig hjelp for å hindre utvikling av problematferd og omsorgssvikt
- styrke kompetanseheving på flerkulturelt barnevern
- vektlegge brukermedvirkning både på individ og på systemnivå
- innføre kunnskap om tegn på omsorgssvikt, vold og overgrep som obligatorisk pensum for alle studieretninger som omhandler arbeid med barn og unge
- jobbe for at barnehager og skoler skal ha ansatte miljøterapeuter med barnevernfaglig kompetanse.
- at det skal utarbeides nasjonale føringer for ettervern for å sikre et likeverdig og faglig godt tilbud
- styrke bruken av familieråd som metode i alle omsorgsovertakelser
- øke rekrutteringen av forsterfamilier med innvandrerbakgrunn
- styrke fosterhjemmenes faglige-, økonomiske- og rettslige stilling
- utvide sperrefristen for ny behandling i fylkesnemnda for omsorgsovertakelse og samværssaker
- styrke og legge til rette for evidensbasert forskning i barnevernet
- jobbe for et gradvis mindre kommersielt barnevern
- sikre at økt ressursbehov hos det kommunale barnevernet, som følge av Barnevernreformens lov- og ansvarsendringer, kompenseres gjennom statlige øremerkede overføringer og økte rammer

2.13 Rom for alle: Boligpolitikk

Alle har behov for et trygt og godt sted å bo. En egnet bolig er derfor en sentral del av velferdspolitikken. Bolig må, sammen med helse, utdanning og inntektssikring, forankres som den fjerde av velferdspolitikkenes pilarer.

Husbandens rolle som boligsosial støttespiller for kommunene må forsterkes og videreutvikles. Kommunene må ha klarere juridiske rammer for sitt boligsosiale ansvar. Samtidig må de sikres økonomiske rammer som gjør det mulig å ivareta ansvaret.

Innovasjon og utvikling må skje i samskaping på tvers av alle sektorer.

Boligsosialt arbeid omfatter alt kommunene gjør for å sikre vanskeligstilte på boligmarkedet en trygg bosituasjon, som bistand til å skaffe en egnet bolig, hjelp til å mestre sin boligsituasjon og til å bli integrert i samfunnet. Det boligsosiale arbeidet er for svakt lovforankret, det fører til det nedprioriteres i kommunene opp mot andre lovpålagte oppgaver.

Dårlige boforhold kan særlig for barn være starten på en marginaliseringsprosess. Kommunen må ha som mål å legge til rette for sosial inkludering og sikre gode levekår for barn og unge. Både stat og kommune må ta ansvar og yte innsats i dette arbeidet. Sosial bærekraft i boligpolitikken handler om å ta boligsosiale hensyn i kommunal planlegging. Ved å sikre nye etableringsmodeller og leieboliger i boligprosjekter, i et samspill mellom oppdragsgiver og utbygger.

Husbankens låneordninger må understøtte dette. Stadig flere har ikke mulighet til å bli eier av den boligen de trenger, til tross for at de er i full jobb med vanlig inntekt. Høye boligpriser i byene sammen med kravet til egenkapital på 15% gjør det svært vanskelig for unge å kjøpe sin første bolig. For par er selv to fulle BSU-konti langt under halvparten av den egenkapitalen som trengs for en toroms leilighet i byene. Partiet Sentrum mener vi trenger en økt innsats på sosial boligbygging som sikrer unge i etableringsfasen et trygt sted å bo, der unge ikke presses til utleiemarkedet.

Gode boliger og gode boområder forebygger kriminalitet og frafall i utdanning. Å satse på en sosial boligpolitikk vil lønne seg.

Sentrum vil:

- ha en handlingsplan for ung boligpolitikk, med mål om å legge til rette for at unge i etableringsfasen kan bosette seg der de ønsker
- sikre Husbanken gode rammer til startlån og åpne for at førstegangsetablerere kan få startlån. Ungdom skal også være en av Husbankens prioriterte målgrupper
- vurdere reduksjon av kravet til egenkapital på 15%
- ta i bruk virkemidler og modeller som kombinerer eie og leie
- stimulere kommunene til å regulere tomter der det kan bygges mindre boenheter
- lovfeste retten til en egnet bolig for vanskeligstilte
- ta initiativ til en nasjonal reform av den kommunale boligsektoren, med tanke på å styrke vanskeligstiltes rett til en verdig bolig
- styrke kommunens ansvar for å sikre varig bolig til vanskeligstilte med konkrete krav om vektlegging av selvbestemmelse, involvering, minstestandard og kvalitet av bolig
- styrke medvirkningsprosesser i det boligsosiale arbeidet i kommunene
- videreføre statlige bidrag til områdesatsinger som løfter bo- og oppvekstmiljø i levekårsutsatte lokalmiljøer
- sette en stopper for utbyttepolitikk på kommunale utleieboliger
- videreutvikle private utleieboliger med rett til kommunal tilvising eller tildeling slik at flere kan sikres en stabil og trygg boform gjennom langsiktige avtaler. Det vil gi kommunene tilgang til flere kommunalt disponerte utleieboliger
- sikre at rammene til heistilskuddet i Husbanken er tilstrekkelige
- stimulere til nye boformer for eldre
- sette kommunene i stand til å investere i kommunale boliger forbeholdt barnefamilier, med kort vei til skole, barnehage, helsestasjon og kollektivtilbud
- styrke samskaping på tvers av sektorer i boligpolitikken

2.14 Like muligheter og tilgang til arbeidsmarkedet

Partiet Sentrum vil opprettholde og styrke den norske/nordiske samfunnsmodellen, med arbeid for alle, der alle skal kunne leve av sin inntekt, med små forskjeller, partssamarbeid og

balanse mellom delvis regulert markedsøkonomi og offentlige inngrep. Offentlig eierskap, trenger ikke nødvendigvis bety offentlig styring, og for å være konkurransedyktige i verden så må ikke beskatningen av norske bedrifter utkonkurrere oss med sammenlignbare land.

Den aller viktigste forutsetningen for å få folk i arbeid, er at samfunnet ser mennesker som en ressurs, ikke en byrde. Mennesker har et grunnleggende ønske om å være til nytte for seg selv og andre. Det må være utgangspunktet for politikken som skal bidra til at flere får mulighet til å komme i jobb, og beholde jobben.

En viktig forutsetning for arbeid, er utdanning. Denne programdelen må derfor ses i sammenheng med kap. 2.12 "Lære hele livet" og kap. 2.7 "Økonomisk utenforskap og fattigdom".

Dyktige fagarbeidere er avgjørende for at vi skal klare å øke produktiviteten i årene som kommer, og med det opprettholde gode velferdsordninger. Det er viktig å sikre nok læreplasser slik at arbeidslivet får den kompetansen det har behov for fremover. I 2030 vil det være et kraftig underskudd på 171 000 fagarbeidere innen ulike kategorier i Norge, mens det vil være store overskudd på de med høyere utdanning og de med bare grunnskole.

Innsatsen for å veilede ungdom inn i utdanninger samfunnet trenger må styrkes. Lik rett til yrkesrettet fagopplæring må på plass. Elever med lærevansker har stort utbytte av praktisk, yrkesrettet fagopplæring. Likevel får de ikke muligheten for dette i alle fylker.

Koronakrisen har rammet de unge særlig hardt når det gjelder arbeidsledighet, og i starten av pandemien ble det nær en tredobling av unge arbeidsledige. Blant ungdom fra 20 til 24 år er arbeidsledigheten hele 11 prosent, og arbeidsledigheten er dermed størst blant unge. Unge arbeidsledige har større risiko for å bli arbeidsledige senere i livet.

Arbeidsforberedende tiltak (AFT) er ikke tilstrekkelig prioritert. Stortinget bevilger ikke penger til nok plasser i tiltaket. Arbeid gir selvtillit og mestring for den enkelte. Mange mennesker lever med langvarige psykiske helseutfordringer.

«Først jobb, så trening» («place and train») bør være et førende prinsipp for arbeidsinkluderingen. Supported Employment (SE) er jobbstøtte tilpasset personer med omfattende og sammensatte støttebehov for å kunne få og beholde jobb. SE er en metodikk som må brukes i større grad, gjerne sammen med beslektede Individual Placement and Support (IPS). Det vil utløse flere menneskelige ressurser i det ordinære arbeidslivet.

Arbeid og aktivitet har en helsefremmende effekt og er et viktig utgangspunkt for å for å oppleve mestring og en meningsfull hverdag, og for å unngå passivitet og isolasjon. I dag er det for mange som ikke kommer seg ut i jobb eller klarer å beholde arbeidet på grunn av ulike former for funksjonsnedsettelse. Det å tilrettelegge for arbeidsrettede tiltak er svært viktig da det har stor betydning for helse og livskvalitet. Det er behov for å se samlet på virkemidlene i Nav, fylkeskommunen som eier av videregående skole, kommunen, bransjekontor og arbeidsmarkedsbedrifter for å skreddersy gode løsninger for enkeltindivider.

Mange mennesker med helseutfordringer får ikke del i arbeidets goder og muligheter. Det er fortsatt behov for å bekjempe stigma og styrke kunnskapen om ulike helseutfordringer i behandlingsapparatet, blant arbeidsgivere og i befolkningen. Det er behov for støttetilbud i alle kommuner som gir muligheter for en gradvis tilknytning til arbeidslivet, som fontenehus.

Målet om at "alle skal med" vil innebære en skreddersøm mot arbeid, slik at flere kan få tilgang til de sosiale, økonomiske og identitetsskapende godene i arbeidslivet. Samtidig må

samfunnet vise solidaritet med de av oss som står langt utenfor arbeidslivet og der arbeid ikke er et mål i livet.

Yrkesdeltakelsen for en del innvandrergupper er langt lavere enn i befolkningen ellers. Dette gjelder særlig innvandrere som kommer som flyktninger eller på familiegjenforening. Her trengs målrettet innsats. Mennesker som har erfaring med det norske systemet kan være en ressurs for de som har kortere botid i Norge.

8 av 10 utviklingshemmede mellom 18 og 25 år har ikke jobb. Hvert år går det ut 800 elever med et sannsynlig behov for tilrettelagt arbeid. Siden 2009 har det kun kommet til i snitt 300 nye jobber pr år. Med andre ord er det en solid mangel på jobber, og køene vokser.

En stor andel av døve er utenfor arbeidsmarkedet, er uføretrygdet og flere sliter med psykisk uhelse.

Se også kap. 3.8 Anstendig arbeid.

Sentrum vil:

- redusere arbeidsledigheten blant unge etter pandemien med forsterkede tiltak
- styrke arbeidsinkluderende tiltak for mennesker med psykiske helseutfordringer som baserer seg på “place and train”, som Supported Employment (SE) og Individual Placement and Support (IPS)
- øke rammen til Arbeidsforberedende tiltak (AFT)
- bekjempe stigma og styrke kunnskapen om ulike helseutfordringer i behandlingsapparatet, blant arbeidsgivere og i befolkningen
- øke bevilgningene til fontenehus i tråd med behov i kommunene
- integrere arbeid i behandlings- og oppfølgingstilbud, særlig innen psykisk helsevern og tverrfaglig spesialisert rusbehandling
- innføre en jobbgaranti for utviklingshemmede som kan og vil jobbe etter endt skolegang
- sikre at arbeidsforberedende trening prioriteres, og at de personer som trenger det, får tilbudet. Stortinget må presisere at det ikke er et krav om overgang til arbeid på minst 50 prosent, men et mål
- at lærekandidatordningen må forbeholdes utviklingshemmede og andre med vedtak om spesialundervisning, slik ordningen praktiseres i Østfold. Det må sikres tilstrekkelig finansiering til ordningen i samtlige fylker
- stimulere til å øke antall VTA- og VTO-plasser
- sikre forskning på tiltaket Varig tilrettelagt ordinær virksomhet for å dokumentere hvordan det går med arbeidstakerne, og hva slags oppfølging som gis
- sikre retten til arbeid for de ureturnerbare asylsøkerne fram til retur blir mulig
- legge til rette for at eldre kan jobbe lenger
- arbeide for at døve skal ha likeverdig tilgang til arbeidslivet
- øke rammen for tilskuddsordningen for sosiale entreprenører
- gi mulighet for språktrening uten å miste annen økonomisk støtte (eksempelvis dagpenger/kontantstøtte)
- styrke innsatsen for å få flere med redusert funksjonsevne i arbeid

2.15 En likeverdig offentlig helsetjeneste

Sentrum vil ha en likeverdig offentlig helsetjeneste i Norge og bremse utviklingen av de sosiale forskjeller i helse. Mennesker må bli sett, hørt og forstått som hele mennesker i møte med helsetjenesten. Folk er mer enn en diagnose. Det psykiske helsetilbudet må forsterkes, sammen med habilitering- og rehabiliteringsfeltet. Det vil redusere bruken av en kostnadskrevede spesialisthelsetjeneste.

Pårørende som ressurs

Pårørende ønsker ofte råd om hvordan han eller hun kan hjelpe den som strever – men også råd om hvordan han eller hun kan hjelpe seg selv. Mange etterlyser et godt behandlingstilbud for den de er pårørende til, og de har spørsmål om pasient- og brukerrettigheter. Men også spørsmål om pårørendes rettigheter. Pårørende til syke og eldre yter nesten like mange årsverk som våre helseansatte gjør, den største pårørendegruppen er mellom 40-70 år. Det understreker at denne omsorgen er kritisk viktig å beholde, og viktig å ivareta. For pårørende skal også leve egne liv, med jobb eller utdanning, uten at de straffes økonomisk.

Fremover vil helsepersonell være en knapp ressurs. Derfor må vi finne gode løsninger, slik at pårørende har mulighet til å kombinere omsorg med yrkesaktivitet. Barn skal ikke ha omsorgsansvar for familiemedlemmer eller andre. Pårørendemedvirkningen må styrkes.

Når en i familien opplever sykdom eller kriser er dette utfordrende for resten av familien. I tillegg til å legge til rette for at pårørende skal være en ressurs er det stort behov for at pårørende har tilbud om samtaler, omsorg og veiledning.

Sentrum vil:

- legge til rette for mer fleksible omsorgsdager og pleiepengeordning for syke
- styrke retten til velferdspermisjon og andre fleksible ordninger
- utrede nødvendige endringer i de økonomiske kompensasjonsordningene og permisjonsbestemmelsene
- utvide retten til permisjon «for å gi nødvendig omsorg til foreldre, ektefelle, samboer eller registrert partner» fra 10 til 20 dager lønnet permisjon
- utrede en tidskonto

Rusavhengighet og et verdig behandlings- og oppfølgingstilbud

Partiet Sentrum ønsker å føre en ruspolitikk med menneskerettighetene som grunnlag. Rusproblemer er helseproblemer, og må behandles som dette. Vi ønsker å lytte til dem som rusproblemer angår, og vi ønsker å bidra til avstigmatisering av rusproblemer for å forhindre utenforskap.¹

Ruspolitikken må være kunnskapsbasert og legge særskilt vekt på det forebyggende arbeidet. Den må redusere skade og fremme god helse for de som sliter.

FNs kontor for narkotika og kriminalitet (UNODC) og Verdens helseorganisasjon (WHO) har tatt til orde for en endring av tolkningen av narkotikakonvensjonene. FNs spesialrapportør for retten til helse, mener at statene bør avkriminalisere bruk og besittelse av narkotika til egen bruk, da strafflegging anses som et hinder for å yte god helsehjelp til utsatte grupper.

Partiet Sentrum ser at avkriminalisering kan være hensiktsmessig, men før det kanskje må unge med begynnende narkotikaproblemer sikres et helhetlig, kvalitetssikret og likeverdig oppfølgingstilbud over hele landet. Unge må tilbys et forpliktende løp der man får hjelp til å

¹ Her vedtok landsmøtet opprinnelig en annen ordlyd. Denne er justert av sentralstyret juni 2023 fordi den opprinnelige beskrivelsen var noe misvisende, den kunne oppleves støtende og ikke i tråd med partiets intensjon. Opprinnelig ordlyd kan oversendes ved forespørsel til hei@partietsentrum.no.

løse de bakenforliggende årsakene til rusen. Denne hjelpen bør tilbys av sosialfaglig og helsefaglig personell.

Partiet Sentrum støtter Riksadvokaten uttalelse til NOU «Fra straff til hjelp»: «(...) det er en ufravikelig forutsetning for dette standpunktet at dersom trusselen om straff skal tas bort, må det utvikles nye virkemidler som er mer forpliktende enn det som følger av forslaget som nå er lagt frem. Et alternativt oppfølgingsapparat må være utredet og vedtatt før en så omfattende rusreform kan settes i kraft.»²

Brukerorganisasjonene er en viktig stemme i all politikktutforming. Kampen mot stigmatisering og gamle fordommer er fortsatt aktuell. Menneskerettighetene til rusavhengige må styrkes.

Dagens system for forebygging og oppfølging av ungdom med rusutfordringer er ikke godt nok. Forskning viser at tiltak som kan hjelpe ungdom med rus er mangelfullt over hele landet. Vi mener det derfor er behov for en handlingsplan som ivaretar unges situasjon. Unge som begynner med rus har ofte sammensatte utfordringer, de strever på flere livsområder. I sum opplever vi at unge i denne livssituasjonen har liten tro på fremtiden. Unge har behov for langvarige og forutsigbare tiltak og tjenester, ikke midlertidige prosjekter.

Mange unge i risikozonen kan ha vegring mot det offentlige hjelpeapparatet. Frivillige og ideelle aktører som driver forebyggende tiltak må derfor sikres støtte til langsiktig og forutsigbar drift.

Straff er stigmatiserende, den kan sette dype spor i unges liv, og i stor grad være bestemmende for fremtidig liv og muligheter. Straff gjør veien tilbake til samfunnet mer vanskelig. Stempling preger selvoppfatning og har en negativ effekt på framtidstro. Varig utenforskap kan bli en realitet. Samtidig har straff en allmennpreventiv og normsettende effekt. Den representerer for mange unge en viktig sperre for å starte med illegale rusmidler. Det er viktig med et lovverk som gir politiet nødvendig grunnlag for sitt forebyggende arbeid overfor enkeltpersoner og miljøer.

En av fire som med rusavhengighet har forsøkt å ta livet sitt, og nesten tre av fire har vært alvorlig deprimeret.

Sentrum vil:

- styrke det rusforebyggende arbeidet med en handlingsplan
- gi klare føringer i lov eller forskrift som sikrer at politiet fortsatt kan drive forebyggende arbeid
- møte rusavhengige med helsehjelp
- gjennomgå straffetiltak slik at de står i et forhold til lovbruddet som begås
- fortsette innsatsen mot å hindre produksjon, innførsel og omsetning av narkotika
- styrke tollvesenets og politiets innsats i det narkotikaforebyggende arbeidet
- bekjempe diskriminering i politiet
- sikre økonomiske rammer til brukerorganisasjoner
- gjennomføre en rusreform som tar sikte på å hjelpe tunge rusmisbrukere
- gjennomgå legemiddelassistert rehabilitering (LAR) med mål om bedre rehabilitering og forskning, samt utprøving av legemidler som er mer tilpasset den enkelte
- lovfeste SLT-samarbeidet i alle kommuner
- støtte offentlige informasjonskampanjer om skadevirkningene av rusbruk
- opprette rusmestringsenheter ved alle norske fengsler
- styrke politiets evne til å etterforske nettbasert kriminalitet, salg av narkotika og overgrep

² Partiet sentrum er kjent med at riksadvokatens høringsuttalelse er til NOU-en, og at riksadvokaten ikke gjentok de samme innvendingene til forslaget regjeringen la fram for Stortinget.

- lovfeste retten til ettervern etter endt rusbehandling eller fengselsopphold
- sikre kvinner i aktiv rus et krisesentertilbud
- styrke behandlingstilbudet i spesialisthelsetjenesten med fokus på tverrfaglig spesialisert medisinsk, psykologisk og sosialfaglig tilbud
- at politiet fortsatt skal et ansvar for å avdekke og forebygge rusbruk
- øke bruken av alternative reaksjoner for personer med rusproblemer som begår kriminelle handlinger, som narkotikaprogram med domstolskontroll, § 12-soning og EK-soning.
- styrke konfliktrådene for å redusere behandlingstiden i saker som omhandler unge lovbytere
- videreføre “den gyldne regel” som sørger for at bevilgninger til psykiatri og rus øker minst like mye eller mer enn bevilgninger til somatiske helsetilbud

Reproduktiv helse for et funksjonsfremmende og barnevennlig samfunn

Innen 2030 skal vi sikre allmenn tilgang til tjenester knyttet til seksuell og reproduktiv helse, inkludert familieplanlegging og tilhørende informasjon og opplæring, og sikre at reproduktiv helse innarbeides i nasjonale strategier og programmer

Abortspørsmålet innebærer en innebygd motsetning mellom den gravides valgfrihet og verdi og det ufødte livets verdi. Partiet Sentrum mener at den gravide er den som i siste instans best kan foreta avveiningen mellom disse hensyn. I tråd med prinsippet om fosterets gradvis økende rettsvern, støtter Sentrum derfor dagens lovverk, der kvinnen selv tar denne beslutningen fram til uke 12. Samtidig ønsker vi å vurdere ordninger som er mindre belastende og gir både støtte og tydelig medbestemmelse for den gravide, også etter 12. uke.

Tanken om reproduktiv rettferdighet tar høyde for at reell valgfrihet fordrer sosial rettferdighet. Derfor må retten til å ikke få barn, retten til å bære fram et barn og retten til å oppfostre barn i trygge omgivelser, uavhengig av livssituasjon, sees i sammenheng.

Dette innebærer at reproduktive rettigheter sees som en integrert del av en bred agenda for sosial rettferdighet. Dermed blir også faktorer som kjønn, klasse, alder, etnisitet, og funksjonsgrad relevante. Samfunnet plikter å legge til rette for at også kvinner som for eksempel lever med funksjonsnedsettelse eller står utenfor arbeidslivet, skal kunne velge å fullføre et svangerskap uten å frykte for egen økonomi og fremtid – om det er dette kvinnen selv ønsker.

I stedet for å diskutere enkeltindividets moralske eller umoralske valg, vil partiet Sentrum fokusere på sosial og strukturell urettferdighet som legger begrensninger på kvinners og menns reproduktive valg og frihet. Det viktigste er da å skape et samfunn som tilrettelegger for kvinners genuint frie valg – uavhengig av hva de velger. Som et eksempel vil vi nevne dette: Så lenge det å få et barn med funksjonsnedsettelse er forbundet med et krevende liv hvor foreldre stadig må kjempe «mot systemet», er kvinners reproduktive valgfrihet begrenset. Reproductiv helse og et funksjonsfremmende samfunn for alle mennesker må derfor sees som to sider av samme sak. (Se kap. 2.6 Et universelt utformet samfunn som er funksjonsfremmende.)

Dagens abortlov er i hovedsak et godt kompromiss mellom kvinnens rett til selvbestemmelse og hensynet til fosteret. Abort er verken alltid moralsk riktig eller alltid moralsk feil, og fosteret må gradvis få økt rettsvern frem mot fødselen. Kvinners tilgang til selvbestemt abort handler dypest sett om kvinners menneskeverd. I møte med medisinsk teknologi som gir nye

muligheter og ny kunnskap om fosteret, ønsker partiet Sentrum en bred, respektfull og nyansert debatt om hva som i vårt samfunn skal være tilgjengelig for individuelle valg.

Sentrum vil:

- beholde 12-ukersgrensa for selvbestemt abort
- utrede alternativer til dagens abortnemnd med sikte på å utvikle abortnemndene slik de er i dag og utvikle et bedre, mer ivaretagende alternativ
- videreføre dagens lovgivning for svangerskapsavbrudd etter uke 18
- bedre støtteordninger for familier hvor barn eller foreldre lever med funksjonsnedsettelse
- redusere stigma knyttet til tenåringsgraviditet spesielt og uplanlagte svangerskap generelt. Og redusere stigma knyttet til det å velge å ikke få barn.
- at foreldre uavhengig av livssituasjon og inntekt skal ha like rettigheter til betalt fødselspermisjon.
- bedre støtteordninger for unge foreldre og studenter med barn.
- sikre gravide kvinner tilgang til rådgivning
- videreføre og styrke veiledningstjenestene Amatheia og Sex og samfunn
- sikre tilgang til gratis prevensjon for ungdom
- innføre bedre støtteordninger for unge foreldre og studenter med barn, blant annet ved å utvide overgangsstøtten og gi heltidsstudenter rett til foreldrepermisjon
- gi småbarnsforeldre rett til 6-timersdag fram til barnet er 3 år
- styrke barselomsorgen og gi mor en egen barselpermisjon på 14 uker som starter 3 uker før termin
- for alle premature fødsler skal perioden for foreldrepenge først starte når barnet kommer hjem fra sykehus. (1 dag gjelder denne rettigheten kun tidligprematuro; født før uke 33.) Så lenge barnet ligger på sykehus, skal foreldre motta pleiepenge

Fastlegeordningen

Fastlegeordningen krever ytterligere opptrapping. Fastlegene står pasientene nærmest – der de bor. Fastlegeordningen er selve ryggraden i helsetjenesten og svært populær i befolkningen. Portvaktfunksjonen som fastlegeordningen har ved å sortere ut de pasientene og problemstillinger som trenger utredning og behandling i spesialisthelsetjenesten er en vesentlig forutsetning for at spesialisthelsetjenesten slik vi kjenner den skal overleve. Fastlegene har høy arbeidsbelastning, særlig knyttet til legevakt. Sentrum vil styrke fastlegeordningen.

Sentrum vil:

- øke bevilgningene til allmennlegetjenesten
- øke rammen til fastlegeordningen for å gi fastlegene mer tid til hver pasient og mer tid til å holde seg faglig oppdatert
- få på plass en nasjonal ALIS-ordning (Allmennleger i spesialisering), så alle nye allmennleger får en forutsigbar og trygg vei inn i allmennlegeyrket
- sørge for at legevakt blir en integrert og helhetlig del av fastlegejobben, og at legene kompenseres for den vaktberedskapen dette utgjør

Spesialisthelsetjenesten

Spesialisthelsetjenesten skal sikre innbyggerne i hele landet likeverdige spesialiserte helsetjenester av høy kvalitet. Et sterkt offentlig helsevesen er bærebjelken i dette. Grunnleggende sykehusfunksjoner skal så langt som mulig finnes innenfor overkommelig reiseavstand i hele landet, men noen tjenester er så avanserte at de må samles i færre sentra, for å sikre kompetansen.

Etter at sykehusene ble organisert i helseforetak har vi endt opp med en styrings- og ledelsesmodell innen spesialisthelsetjenesten som kanskje er egnet for kommersielle konsern og byråkratiske organisasjoner, men lite egnet for å holde fokus på pasienten og de overordnede verdiene som bør være styrende for helsevesenet.

Dagens organisering og finansiering av spesialisthelsetjenesten viser tydelig "New Public Management" (NPM) sin tilkortkommenhet når velferdssamfunnet skal løse oppgaver som berører sentrale områder i menneskers liv. En kvantitativ, bedriftsøkonomisk tilnærming til drift av sykehus har bl.a. ført til et system med stor vekt på telling av et utall indikatorer, der inntrykket dessverre ofte er at man har lett for å vektlegge det som er enklest å telle, framfor det som er viktigst. Partiet Sentrum frykter at helseprofesjonenes fokus på pasienten er under press i dagens helsevesen.

Sykehusreformen i Skottland og tillitsreformen i København viser at det er finnes gode alternativ til New Public Management. Den demokratiske styringen må styrkes, fagprofesjonenes rolle må gjenreises og innbyggernes behov må settes i sentrum. Organiseringen må basere seg på tillit og medbestemmelse, ikke bare måling og kontroll. Utvikling bør drives fram av innbyggernes behov og ansattes kompetanse.

Helseforetaksmodellen har også ført til at nye sykehusbygg må finansieres gjennom overskudd, og dermed oftest tilsvarende kutt, i egen drift. Sykehusene er under stort press. Befolkningen blir eldre, og behovet for tjenester øker. Samtidig bygges nye sykehus med for få sengeplasser, for få rom og for lav kapasitet – blant annet fordi investeringen må dekkes inn av overskudd i driften. Staten bør i større grad bidra med egne investeringsmidler når nye sykehus skal realiseres, slik at dimensjoneringen blir ut fra befolkningens behov og ikke ut fra hva helseforetaket klarer å finansiere gjennom overskudd i drift.

Samhandlingsreformen har hatt en positiv målsetning om å flytte fokus fra å reparere til å forebygge og å flytte relevante oppgaver ut fra svært dyr spesialisthelsetjeneste til relativt sett mindre kostnadskrevenne kommunehelsetjeneste. Dessverre har ikke verken ressurstillgang, kompetanse eller kapasitet i kommunehelsetjenesten økt i samme omfang som oppgaveoverføringen. Det må derfor gjøres en realistisk gjennomgang av samhandlingsreformen for en mer hensiktsmessig arbeidsfordeling mellom spesialisthelsetjenesten og primærhelsetjenesten. Da må man eventuelt være villig til å flytte ressurser for en bedre tjenesteyting.

Spesialisthelsetjenesten bør ikke nedbygge sengetall slik at alle pasienter må skrives ut tidlig. Flytting mellom ulike sykehus bør unngås hvis det ikke er nødvendig for å få mer spesialisert kompetanse og behandling. Kort liggetid er ikke nødvendigvis god behandling, og pasienten må i størst mulig grad slippe å forholde seg til stadig nye personer i behandlingsskjeden. Organisering av behandling og omsorg må ikke forutsette at alle har noen som kan passe på dem i subakutfaser.

Det bør også utredes om spesialisthelsetjenesten skal utvikle målrettede omsorgstilbud for spesielle pasientgrupper, spesielt pasienter som ikke har samtykkekompetanse og/eller på annet grunnlag har vansker med å samarbeide med kommunene om kommunenes frivillige tilbud. Dette kan gjelde pasienter innenfor sikkerhetspsykiatri eller pasienter som på annet

grunnlag trenger andre rammer enn full frivillighet rundt sin behandling. Pasient- og brukerrettighetsloven, Lov om psykisk helsevern og Helse- og omsorgstjenesteloven, må også justeres slik at det vil bli lettere å gi ambivalente pasienter kontinuerlige helsetjenester ved behov. Arbeidet for mindre og riktig bruk av tvang i det psykiske helsevernet er svært viktig. Lovforslaget om «Tvangsbegrensing» innebærer imidlertid så stor grad av forbud mot tvangsmidler at det ikke bør vedtas som foreslått.

Det psykiske helsevern må styrkes både på spesialisthelsetjenestenivå og på kommunalt nivå. Det psykiske helsevern må ikke tillates å bygge ned eksisterende sengeplasser, heller øke antallet.

Distriktpspsykiatriske senter (DPS) må kunne ha personer med alvorlig psykisk sykdom lenge i behandling, fortrinnsvis hos samme behandler. DPS'ene må oppmuntres til samorganisering med tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB) og habiliteringsteam. Pasientene som bruker disse tjenestene, har ofte behov for sammensatte tjenester. DPS må ikke flyttes organisatorisk ut av spesialisthelsetjenesten, men kommunene bør utvikles med flere kommunepsykologer.

Innføring av pakkeforløp i norsk spesialisthelsetjeneste, og dermed standardiserte forløp for de enkelte sykdomsgruppene, innebærer en styrking av det systematiske arbeidet og slik sett en klar mulighet for kvalitetsforbedring. En slik gevinst forutsetter imidlertid at de standardiserte pakkeforløpene ikke koples rigid til diagnoser og til finansiering på en slik måte at den nødvendige individualisering av sykdomsbehandling forsvinner. Dette gjelder i særlig grad innenfor psykisk helsevern og tverrfaglig spesialisert rusbehandling. Dersom finansiering av behandlingen av et psykisk problem koples til et standard pakkeforløp, risikerer vi at mange behandlingsserier blir utilstrekkelige og dermed mer eller mindre bortkastet. Dette er en utvikling Partiet Sentrum vil motvirke. Innsatsstyrt finansiering i psykisk helsevern og tverrfaglig spesialisert rusbehandling bør avvikles. Rammefinansiering av psykisk helsevern og tverrfaglig spesialisert rusbehandling vil gi en bedre behandling.

Sykehusene våre ligger langt bak resten av samfunnet når det kommer til digitale kommunikasjonsløsninger. Spesialisthelsetjenesten trenger et IKT-løft for å sikre god pasientsikkerhet og effektiv ressursbruk. Vi må sikre at spesialisthelsetjenesten og kommunene har systemer som snakker sammen sømløst, og sikre brukervennlige digitale løsninger som letter arbeidsdagen for de ansatte i både primærhelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten.

Rekruttering til ulike helseprofesjoner må styrkes og underdekning av spesialister, både innenfor legeyrket og ellers, må rettes på. Ressurser som i dag brukes på dyre vikarordninger og private tilbud bør gradvis og i større grad rettes mot styrking av det offentlige tilbudet. Norge bør også i større grad utdanne sine egne spesialister. Det er et stort paradoks at knapt halvparten av nyutdannede leger får jobb som LIS 1 (tidligere turnustjeneste) og at svært mange derfor må vente i til dels lang tid på dette, mens norsk helsevesen har stor mangel på legespesialister og bruker store summer på ulike vikarbyråer.

Sentrum vil:

- styrke det offentlige helsevesenet som bærebjelken i å tilby likeverdige helsetjenester til hele landet
- pasienter skal få tilbud om digitale konsultasjoner der det er helsefaglig tilrådelig.
- endre de regionale helseforetakene og gjeninnføre større politisk styring av spesialisthelsetjenesten

- evaluere finansieringsmodellen med sikte på økt andel rammefinansiering og mindre innsatsstyrt finansiering
- utvikle innsatsstyrt finansiering innen psykisk helsevern og tverrfaglig spesialisert rusbehandling
- at sykehusbygg skal finansieres atskilt fra drift av sykehuset
- bygge sykehus som har stor nok kapasitet og som kan tilpasses til fremtidige endringer og behov
- bevare velfungerende lokalsykehus og legge til rette for fordeling av spesialistoppgaver mellom sykehusene, basert på etablerte fagmiljøer
- sikre fødetilbud med god kvalitet innen rimelig reiseavstand i hele landet
- utruste sykehusene til å håndtere kriser, i tillegg til å opprettholde normal drift
- gjennomføre en evaluering av samhandlingsreformen og spesielt se på ansvars- og oppgavefordeling mellom spesialisthelsetjenesten og kommunen med utgangspunkt i hva det er realistisk at kommunene kan ha kompetanse på
- styrke den spesialiserte utdanningen av ulike helsepersonell, herunder øke tallet på LIS 1-stillinger, slik at nyutdannede leger så raskt som mulig får gjennomført sin spesialisering.
- øke antall leger i spesialisering-stillinger i psykiatri
- sørge for at ikke kopling mellom pakkeforløp og finansiering av spesialisthelsetjenesten reduserer muligheten for å individuelt tilpasse behandlingen til den enkelte pasient sine behov
- videreføre og kvalitetssikre "den gyldne regel" som sørger for at bevilgninger til psykiatri og rus øker minst like mye eller mer enn bevillinger til somatiske helsetilbud
- innføre en opptrappingsplan for psykisk helse med øremerkede midler
- prioritere tidlig intervensjon for å motvirke utenforskap og psykisk sykdom
- stanse nedbyggingen av døgnplasser i psykiatrien og innen tverrfaglig spesialisert rusbehandling
- at pasienter med langvarige og sammensatte behov fortrinnsvis mottar hjelpen av den samme behandleren i lengre sykdomsperioder
- styrke arbeidet for å ivareta god hjerne helse
- sikre momsfratak for godkjent alternativ og komplementær behandling
- styrke satsningen på FACT (Flexible Assertive Community Treatment team), en samhandlingsmodell mellom spesialisthelsetjenesten og kommunen, som retter seg mot personer med alvorlige psykiske lidelser og med store og sammensatte problemer. FACT er et godt tiltak der evaluering viser at pasienter opplever redusert sykdomstrykk og behovet for innleggelse

Rus og psykisk sykdom (ROP)

Rundt 6 500 mennesker i Norge er hardt rammet av både ruslidelser og psykisk sykdom (ROP). Disse menneskene faller ofte mellom to stoler i hjelpeapparatet, selv om de har en stor sykdomsbyrde. Helsetilbudet framstår fragmentert for de det gjelder. Mange opplever å bli sviktet av det kommunale hjelpeapparatet, og går inn og ut av fengsel og behandlingstilbud uten at noen tar et helhetlig ansvar for livssituasjonen. Det er en svært sårbar situasjon med høy risiko for tidlig død.

Det er påpekt svikt i oppfølgingen ved flertallet av de distriktpspsykiatriske poliklinikkene. Kartlegging og utredning av disse menneskene er mangelfull, og de får ikke god nok hjelp til bomestring i kommunene. Kommunene mangler ofte planer og tiltak for kriser og forverrede

situasjoner, samt systematisk oppfølging av pasientenes barn. Denne gruppens bosituasjon har stadig blitt forverret, selv under planperioden for Opptappingsplanen for rusfeltet (2016-2020). Bosituasjonen til ROP-pasientene er bekymringsfull. Rutinene for varsling etter selvmordsforsøk og overdoser mellom kommune og spesialisthelsetjeneste er for dårlige i de fleste kommuner.

Norge ligger høyt sammenlignet med andre land med nærmere 300 overdosedødsfall per år. Personer som er rammet av samtidig rusutfordringer og psykisk sykdom har den samme rett til et likeverdig helsetilbud, både i fengsel og i spesialisthelsetjenesten.

Sentrum vil:

- sikre personer som er rammet av samtidig rusutfordringer og psykisk sykdom (ROP) bedre og samordnede tjenester
- ta initiativ til en ny nasjonal handlingsplan for ROP-pasientene som skal sikre samordnede og helhetlige tiltak i hele helsesektoren og i kommunene. Og som baserer seg på levkårsundersøkelser og evaluering av Opptappingsplan for rusfeltet
- stimulere til kunnskapsutvikling om ROP-pasientenes levkår
- kartlegge bo- og helsetilbudet for ROP-pasientene i kommunene
- ha en ny nasjonal strategi for boligsosialt arbeid
- utvikle et informasjons- og varslingssystem for ROP-pasienter som for å bedre kommunikasjonen mellom spesialisthelsetjenesten, fastleger og andre kommunale helsetjenester
- sikre at alle kommuner har rutiner for oppfølging etter overdose og selvmordsforsøk eller mulig selvmordsforsøk
- sikre en ny oppgave- og ansvarsfordeling mellom helseforetak, kommunehelsetjeneste og andre kommunale etater for ROP-menneskene som har hyppig kontakt med hjelpeapparatet.
- arbeide for å sikre at kommunehelsetjenesten har mulighet til tilbakeholding med tvang i inntil 3 måneder i en egnet døgninstitusjon dersom en person er i ferd med å ruse seg på en slik måte at liv og helse er i fare, jmfør helse- og omsorgstjenesteloven § 10-2.

Alkohol

Å redusere alkoholkonsumet er et viktig bærekraftsmål. Delmål 3.5 omhandler en styrking av forebygging og behandling av rus- og alkoholavhengighet. I tillegg er en reduksjon i alkoholkonsumet viktig for å nå målet om å redusere trafikkdødelighet (3.6), redusere antallet som dør av ikke-smittsomme sykdommer (3.4), forebygge vold og utenforskap som følge av omsorgssvikt i hjemmet, og for å sikre at alle opplever grøntområder og offentlige arealer som trygge (11.7).

Partiet Sentrum vil føre en restriktiv rusmiddelpolitikk via bruk av avgifter og opprettholde Vinmonopolordningen. Kommunenes stilling som alkoholpolitisk myndighet må styrkes. Sentrum ønsker strengere nasjonale regler samt en klar politisk holdning til alkoholfrie soner samt økt informasjon om skadevirkningene av alkohol, narkotika samt bruk av snus og tobakk.

Alkoholpolitikk må gjennomgående omhandles og vedtas i helsepolitisk og ikke næringspolitisk kontekst. Alkoholforbruket i Norge har økt siden 1990-tallet, og tross en svak nedgang fra toppåret 2008, er konsumet fortsatt høyt. Et bredt flertall på Stortinget har

gjentatte ganger stilt seg bak WHO's mål om å redusere det skadelige alkoholkonsumet med 10 prosent innen 2025.

Taxfreeordningen bidrar til merkonsum og truer vinmonopolordningen fordi den flytter salgsvolum fra Vinmonopolet til taxfree. I tillegg bidrar taxfreeordningen til økt flytrafikk ved at inntekter fra alkoholsalget subsidierer billettpriser. I dag har man ikke et system som fanger opp alle alkoholrelaterte skader og dødsfall. For å kunne anslå effekten av alkoholpolitikken som blir ført er det viktig at alkoholrelaterte skader og dødsfall blir rapportert mer systematisk enn i dag.

Sentrum vil:

- opprettholde og styrke Vinmonopolets rolle i norsk alkoholpolitikk
- utvikle taxfree-ordningen for alkohol, snus og tobakk
- la alkohavgiftene følge pris- og lønnsveksten
- si nei til salg av alkohol i storkiosker og bensinstasjoner
- sikre at det ikke blir mulig å levere alkohol på døren til mindreårige
- at idretts- og kultur-arenaer hvor barn er tilstede skal være alkoholfrie
- beholde og forbedre det nasjonale prikktildelingssystemet slik at blant annet skjenking til mindreårige fører til automatisk bortfall av skjenkebevilling
- beholde nasjonale rammer for skjenketider, og redusere skjenketiden til senest kl. 02:00
- redusere den avgiftsfrie innførselskvoten for alkohol til 2014-nivå
- opprettholde reklameforbudet mot alkoholholdige drikker
- innføre en merkeordning for alkohol som innebærer bedre informasjon om de skadelige konsekvensene av å alkoholkonsum
- lage et bedre rapporteringssystem for alkoholrelaterte skader og dødsfall
- senke promillegrensen på sjøen til 0.2

Ettervern, habilitering og rehabilitering

Alle skal gis mulighet til å leve et meningsfullt og selvstendig liv med sykdom og funksjonstap. Da må vi ta i bruk de menneskelige ressurser og erfaringskompetanse, og øke fokuset på mestring.

Mange av oss vil få behov for rehabilitering i løpet av livet. Rehabilitering av god kvalitet er avgjørende for å sikre fortsatt deltakelse i samfunnet og muligheten til å ivareta sosiale relasjoner. Etter lengre institusjonsopphold kan det være altfor krevende å komme tilbake til hverdagen. Kommune og primærhelsetjeneste, supplert av frivillige og ideelle aktører, må gis gode rammer slik at det kan tilby langsiktig, helhetlig oppfølging. Det handler om sosialt støttende nettverk, inntekt, støtte til bolig og arbeid. Kvaliteten i ettervernet varierer i for stor grad i landet vårt.

Barn og ungdom med funksjonsnedsettelse må gis muligheter til å utvikle sin funksjons- og mestringsevne for i størst mulig grad å realisere sine ønsker om utdanning, arbeid og sosial deltakelse på linje med annen ungdom. Det er behov for å styrke habiliterings- og rehabiliteringstjenestene slik at disse kan gis på arenaer hvor barn og unge oppholder seg.

Mange benytter seg av alternative behandlingsformer fordi det fremmer livskvaliteten, og gjør det mulig å stå i jobb til tross for helseplager. Noen av metodene er gode mot kroniske helseproblemer som helsevesenet ikke har fullgode behandlingstilbud for.

Sentrum vil:

- utrede styrking av habiliterings- og rehabiliteringsfeltet.
- sikre at tilbud om habilitering- og rehabilitering tilpasses bedre mennesker med kort botid i Norge og/ eller minoritetsbakgrunn
- styrke retten til medvirkning underveis, både på individ- og systemnivå

Legemidler, smittevern og beredskap

Utvikling av nye legemidler og behandlingsmetoder gjør at vi kan leve gode liv lenger. Det er viktig med likeverdig og rask tilgang til legemidler, til en lavest mulig pris. Forutsetningene for å håndtere kriser i helsetjenesten har lenge vært under press. Det manglet tilstrekkelig smittevernutstyr da pandemien rammet. Vi må bli mer selvforsynte med medisiner, smittevernutstyr og vaksiner. Sykehusene våre er sårbare behandlingsarenaer i møte med en smittsom pandemi. Intensivkapasiteten i sykehussektoren, som ligger under gjennomsnittet i OECD, må styrkes.

Etter covid-19 pandemien har Norge fått verdifull erfaring og kunnskap om smittevern og beredskap. Vi har god tilgang til kunnskap om hva som skal til for å ta vare på liv og helse i befolkningen.

Sentrum vil:

- legge til rette for at det kan gjennomføres flere kliniske studier i Norge og at flere kan få tilgang til utprøvende behandling
- få fart på innføringen av Pasientens legemiddelliste slik at helsepersonell får oversikt over pasientens legemiddelbruk
- bidra aktivt til å bekjempe antibiotikaresistens
- legge til rette for produksjon av legemidler i Norge slik at vi kan bli mer selvforsynte
- videreføre kunnskaps- og holdningsarbeid som sikrer at folk følger vaksinasjonsprogrammer
- videreutvikle vaksinasjonsprogrammer i tråd med ny kunnskap og faglige råd
- øke intensivkapasiteten til sykehusene og øke intensivkompetansen til helsearbeiderne
- sikre god beredskap på lokalt nivå ved å styrke kommuneoverlegens rolle, og opprette beredskapsordning hvor kommuneoverlegen sikres stedfortreder og støtte
- styrke teknologi og digitalisering som fremmer samarbeid mellom de ulike delene av helsetjenesten
- sikre lager av nødvendig medisinsk utstyr, legemidler og smittevernutstyr
- ivareta viktige internasjonale samarbeidsrelasjoner i beredskapsarbeidet
- bidra til en rettferdig fordeling av legemidler i verden
- styrke FHI
- hindre norske statsborgere i å ta med seg sterkt avhengighetsskapende, reseptbelagte medisiner fra utenlandske leger inn i Norge uten godkjenning fra norske leger, med mindre de kan dokumentere bostedsadresse i landet medisinen er skrevet ut i

Tannhelse

Den norske befolkning har i all hovedsak god tannhelse, men det er stor sosial ulikhet i tannhelse. Dette forsterkes ved at folketrygdens stønadsordning stadig svekkes gjennom kutt

i statsbudsjettet og ved at pasienter med lovfestede rettigheter innenfor den offentlige tannhelsetjenesten, som for eksempel eldre med vedtak om hjemmesykepleie, ofte ikke får det tilbudet de har krav på. Resultatet er at pasienter med ulike sykdomsbilder og diagnoser selv må ta regningen med økte egenandeler, eller at de ikke får den behandlingen de trenger. Dette rammer de mest sårbare pasientgruppene, og på sikt vil det føre til større utgifter både for pasientene og samfunnet.

Oral helse har stor betydning for folkehelsen. God oral helse er viktig for både den fysiske og den psykiske helsen, og motsatt. Tannlegers kompetanse i helsefremmende og forebyggende arbeid må utnyttes på en bedre måte for å utjevne de sosiale forskjellene i oral helse. Ikke-smittsomme sykdommer, som kreft, hjerte- og karsykdommer, kroniske lungesykdommer, diabetes og orale sykdommer, er blant de største utfordringene for befolkningens helse i dag. Orale sykdommer må inkluderes i alle strategier og planer vedrørende ikke-smittsomme sykdommer på nasjonalt nivå. Tannhelsetjenesten må inkluderes når tiltak for å fremme gode kostholdsvaner i befolkningen utarbeides, og tjenesten må være toneangivende i arbeidet med å redusere befolkningens sukkerforbruk.

God oral helse, og med det muligheten til et godt og næringsrikt kosthold, er viktig ikke minst for den økende andelen eldre i befolkningen. Det er et klart behov for økt offentlig finansiering av tannhelsetjenesten for å sikre at de prioriterte gruppene kan ivaretas både av en sterk offentlig tannhelsetjeneste forankret på regionalt nivå og gjennom folketrygdens stønadsordning.

Folketrygdens stønadsordning må styrkes og utvides, slik at sosial ulikhet i oral helse kan utjevnes og hele befolkningen sikres tilgang til nødvendige tannhelsetjenester. Retten til trygdestønad må følge pasienten og ikke bortfalle som følge av at pasienten har rettigheter etter annet lovverk.

I flere fylker er det veldig lange ventelister ved det tilrettelagte tannhelsetilbudet til tortur- og overgrepsofsatte og personer med sterk angst for tannbehandling (TOO). Dette er en meget sårbar pasientgruppe, hvor lang ventetid kan gi svært uheldige utslag. Denne pasientgruppen må ivaretas på en bedre måte.

Sentrum vil:

- videreføre tannhelsetjenesten slik den er organisert i dag (fylkeskommunal)
- ha en reform av tannhelsetjenesten med mål om at ingen skal betale mer for nødvendige tannhelsetjenester enn for andre nødvendige helsetjenester. Det vil innebære en styrking av den offentlige tannhelsetjenesten.
- bidra til å redusere kosmetisk press blant barn og unge gjennom en kunnskapsbasert tannhelsetjeneste
- tilrettelegge for bedre elektroniske kommunikasjonsløsninger
- forankre odontologisk spesialistutdanning på universitetene i brede tverrfaglige, akademiske miljøer
- sikre en fortsatt god grunnutdanning med høy kvalitet ved at grunnutdanningen og spesialistutdanningene fortsatt er samlet ved de odontologiske lærestedene
- øke kapasiteten for behandling av TOO-pasienter

Bioteknologi

Bioteknologi skaper nye etiske problemstillinger. Hvor går grensen for hvor langt vi bør gå i å endre naturen ved hjelp av teknologi? Er det noen teknologiske muligheter vi ikke skal benytte oss av? En etisk problemstilling handler om å prioritere mellom ulike verdier,

personer eller grupper. Etikk handler om hvordan ting bør være, derfor må politiske spørsmål innen bioteknologi og genteknologi alltid ses i lys av de verdier vi har som samfunn.

De fellesverdiene vi har i vår grunnlov uttrykker at myndighetene har en plikt til å verne om retten til liv. Sentrum mener at denne retten må understrekes i møte med stadig større kunnskap om egenskaper ved det ufødte liv. Den teknologiske utviklingen kan ikke alene føre an i utviklingen. Med ulike roller, oppgaver og ansvar i helse- og omsorgstjenesten, er det viktig å understreke at de etiske problemstillingene eies i et fellesskap. Mennesker skal ikke være alene om å ta krevende etiske valg.

Lovverket må ivareta de gode mulighetene som ligger innenfor dette feltet, men også sette klare grenser for hva som er etisk, medisinsk og ressursmessig forsvarlig. Det bør føres en restriktiv politikk innen genteknologi, med fokus på diagnostikk og behandling av alvorlige sykdommer. I saker om bioteknologi som omhandler barn, skal barnets beste komme først. Det er en menneskerett å få kjennskap til sitt biologiske opphav. Rammen for assistert befruktning som hovedregel følge opp dette.

Overordnede prioriteringskriterier i helsetjenesten må forsterkes med verktøy som kan hjelpe helsepersonell å gjøre gode prioriteringer i praksis. Lovverk, kliniske og etiske retningslinjer må støtte helsepersonell i de krevende prioriteringsbeslutningene de står overfor.

Sentrum vil:

- sikre at alle som arbeider i helsetjenesten har kunnskap om etikk
- sikre at de helsefaglige utdanningene tilbyr systematisk etisk refleksjon
- motarbeide forskning på befruktede egg, fostervev og aborterte fostre. Samt genetisk testing av barn utenfor helsetjenesten
- regulere markedet for genetisk selvtesting ved lov for å ivareta personvern og retten til egne helsedata
- at surrogati ikke skal tillates fordi faren for utnytting av mennesker er tilstede

Aktiv dødshjelp

Det er politisk aktuelt om Norge bør ha en dødshjelpslov. Eksisterende dødshjelpslover internasjonalt har store svakheter både når det gjelder entydighet, rettferdighet og evnen til å gi en forsvarlig regulering av dødshjelp. Erfaringer viser at det kan være en umulighet å legalisere dødshjelp på en entydig, rettferdig og forsvarlig måte. Aktiv dødshjelp bryter ikke med menneskerettighetene, men med de felles verdier vi har i vårt samfunn.

Sentrum vil:

- arbeide for at aktiv dødshjelp ikke blir tillatt i Norge
- sikre at helsetjenesten har et palliativt tilbud og gode omsorgstjenester for de som trenger det

2.16 En forsterket frivillig og ideell sektor

Frivilligheten i Norge har lange tradisjoner og står sterkt, de ideelle og frivillige organisasjonene fyller viktige funksjoner og bidrar til utvikling av demokratiet. Frivilligheten har en egenverdi og det å være frivillig gir sterkere fellesskap mellom mennesker og gir større tillit mellom oss, noe som er spesielt viktig i en tid hvor vi er vitne til økt polarisering i samfunnet. Frivilligheten er dessuten en viktig lærings- og inkluderingsarena.

Smittsomme og dødelige sykdommer var en stor utfordring da de frivillige og ideelle organisasjonene ble stiftet. Bymisjonsfolket var tidlig ute med sosialt arbeid. Cathinka Guldberg, var sammen med Kirkens Bymisjon med å starte utdanning av sykepleiere i Norge i 1868. De første frivillige og ideelle organisasjonene gjorde en fantastisk innsats ved å pleie syke, utdanne sykepleiere og spre kunnskap.

Ideelle virksomhetene skiller seg fra kommersielle virksomheter ved at de ikke har profitt som formål, eventuelt at overskudd utelukkende benyttes til å drifte og tilby humanistiske og sosiale tjenester til allmennheten eller spesielle grupper.

Partiet Sentrum vil føre en aktiv politikk for ideell vekst på alle nivåer. Den politiske målsettingen om ideell vekst i helseforetakene må følges opp med sterkere politisk styring, om nødvendig må kraftigere sanksjoner vurderes.

Flere kommuner må invitere ideelle aktører til dialog om hvordan de kan løse sine behov på barnevernsområdet. Ideelle aktører bør inviteres til dialog om hvordan kommunens samfunnsutfordringer kan møtes, og lage egne strategier med målsettinger om ideell vekst.

Vi ønsker at frivilligheten og organisasjoner skal få forutsigbare rammebetingelser og minst mulig byråkrati, slik at de kan få mer tid til verdifulle aktiviteter. Frivilligheten gir rom for mangfold, gir tilhørighet, den inkluderer og er en arena hvor alle slipper til, hvor alle er likeverdige, og alle er velkomne.

Sentrum vil:

- etablere et register for ideelle virksomheter
- at offentlige myndighetsorganer bør få krav om jevnlig dialog med ideelle aktører om vekst og etablering av nye tjenester
- sikre at avtaler med ideelle aktører får lengre løpetid enn i dag
- at en del av rammen for Husbankens tilskudd øremerkes til formålsbygg for ideelle aktører
- at det etableres et innovasjonsfond for ideell sektor innenfor helse- og sosialtjenesten
- bruke hele handlingsrommet for å reservere konkurranser til ideelle aktører og ta hensyn til ideelle aktørers særtrekk og merverdi
- utrede avtaleformer for samarbeid mellom myndighetene og ideelle aktører og lage veiledere som kan minimere prosessrisiko ved inngåelse av slike samarbeid
- videreføre avtalene til de 12 sykehusene med løpende avtaler, inkludere dem i helsefelleskapene og utvide oppgaveporteføljene deres
- at helseforetakene inkluderer ideelle aktører i sitt strategiarbeid, slik at de får mulighet til å delta i langsiktig plan- og utviklingsarbeid
- at Stortingets vedtak om ideell vekst i institusjons-barnevernet følges opp
- at Stortinget etablerer en kompensasjonsordning for historiske pensjonsforpliktelse for ideelle aktører som har drevet tilbud på vegne av kommuner
- ha økt satsing på frivillighetssentraler
- full og regelstyrt momskompensasjon for frivillige organisasjoner innen 2024
- at det blir en økning i tildeling av frie midler, fremfor kun prosjektmidler.
- det offentlige sørger for tilstrekkelig og styrkede tilskuddsordninger for nye og eksisterende aktiviteter.
- at miljø- og bærekrafts prosjekter løftes og at det skapes nye tilskuddsordninger for overgangen til det grønne- og mer sirkulære samfunnet

- legge til rette for at det finnes koordinatører i kommune og fylkeskommune som bistår frivillig sektor

DEL 03

VÅR GRØNNE VEKST- OG UTVIKLINGSSTRATEGI

VÅR GRØNNE VEKST- OG UTVIKLINGSSTRATEGI

Det store spørsmålet er: Hvilke store endringer må Norge gjennom dersom vi skal kutte utslippene med 55 prosent innen 2030, og samtidig skape konkurransekraft for norsk næringsliv? Partiet Sentrum vil være med å vise vei for en nyskapende, grønn næringspolitikk. Vi peker på EUs "European Green Deal", en vedtatt plan for satsning på grønne industrier. Norge trenger også en grønn avtale. Norge må plukke ut klima- og miljøvennlige industriområder som verden vil etterspørre i årene som kommer, og utvise en nasjonal eierskapspolitikk og -strategi som understøtter denne utviklingen. Gjennom vår grønne vekst- og utviklingsstrategi vil vi skape nye arbeidsplasser og sikre velferdsstatens fremtid.

Partiet Sentrum vil satse på investering og innovasjon for en bærekraftig utvikling.

3.1 Ren og fornybar energi

Partiet Sentrum ønsker at Norge skal være et foregangsland, med en offensiv klima- og miljøpolitikk og en nyskapende, grønn energipolitikk. Det krever en massiv satsning på fornybare energikilder samtidig som vi setter et punktum for fossilalderen. Norge kan og bør spille en viktig rolle ved å forsyne Europa og resten av verden med grønn, fornybar energi.

Europa bruker i dag mye kull, olje og gass. Alt dette må erstattes med fornybar energi innen 2050. I dag eksporterer Norge enorme mengder energi i form av olje og gass til Europa.

Norge bør bruke våre naturgitte fortrinn til å kunne levere fornybar kraft til Europa. Fornybar energi kan bli en viktig eksportvare for Norge, og være et bidrag til økonomien når vi faser ut oljen. Fornybar energi og ny innenlands industri basert på denne, vil kunne gi grunnlag for nye eksportverdier når fossil olje fases ut. Dette fordrer at Norge satser systematisk på oppbygging av slike næringer.

Norge er heldige som kan produsere vannkraft når det blåser lite i vindturbinene våre. I resten av Europa er de fortsatt avhengige av kull-, atom- og gasskraft som balansekraft. Norsk vindkraft har et annet produksjonsmønster enn vindkraft i resten av Europa. Gjennom kraftutveksling vil derfor både norsk vann- og vindkraft være verdifull fornybar balansekraft. Om det fornybare energisystemet ikke utnyttes best mulig, vil vi risikere unødvendige kraftutbygginger i flere land i mangel på balansekraft. Dette vil være svært negativt for det globale naturvernet.

Norge bør ha en viktig rolle som energinasjon, som netto eksportør av fornybar energi, som leverandør av balansekraft, men også i form av foredlet energi - som produsent og eksportør av industriprodukter som det er energikrevende å produsere. Norge må plukke ut klima- og miljøvennlige industriområder som verden vil etterspørre i årene som kommer. I tillegg må vi ha en nasjonal eierskapspolitikk som understøtter denne utviklingen.

Næringslivet er klare til å levere nullutslippsløsninger så fort de etterspørres. Oppstartsrisikoen er imidlertid fortsatt for høy i veldig mange prosjekter. Det må vi gjøre noe med.

Sentrum vil:

- Sikre Norge og Europa ren, rimelig og sikker energi ved å ta en fremtredende rolle som energinasjon
- Etablere et grønt statlig innenlandsfond, tilsvarende 1% av oljefondet, for å sikre Norges konkurransekraft innenfor grønn industri

Styrt avvikling av olje og gass

Vi må sette punktum for fossilalderen. Norge har tjent mye på olje og gass, og har både økonomi, teknologimiljøer og arbeidskraft til å kunne lede an i overgangen til fornybar energi. Aktører i oljebransjen er i stor grad selv i ferd med å orientere seg mot andre markeder og produkter enn olje og gass. Lavere etterspørsel i årene som kommer vil gjøre olje- og gassindustrien ulønnsom på sikt, og vi må derfor få fortgang i omstillingen for å forhindre at tusenvis blir stående uten arbeid i fremtiden. Derfor må det planlegges for en styrt og gradvis avvikling av olje- og gassvirksomhet på norsk sokkel gjennom en femtenårs periode. Det må settes en sluttdato. Dette må skje innenfor de juridiske forpliktelser Norge har og med forutsigbarhet for aktørene i næringen. Fortsatt bruk og produksjon av fossilt brensel, herunder olje og gass, skader klimaet på kloden og må derfor avsluttes. Første steg på vei ut av oljealderen er å slutte å tildele nye letekonsesjoner og avvikle leterefusjonsordningen.

Norge bør opprette en egen oljekommisjon etter modell fra Tyskland innen 2022. Kommisjonens mandat skal være å sikre en god overgang til grønne næringer og arbeidsplasser og forberede utfasingen av den norske petroleumsindustrien. På den måten kan vi ta vare på viktig kompetanse og legge til rette for at den blir brukt til det grønne skiftet, samt unngå at ansatte blir arbeidsledige og gradvis fase ut petroleumsnæringen.

Selv om Norge skulle klare å nå sine utslippsmål uten å avvikle petroleumsnæringen, er ikke fortsatt utvinning og eksport av fossilt brensel forenlig med målet om å unngå global oppvarming. Det er ingen grunn til å lete etter olje og gass av klimahensyn ikke kan utvinnes. Etterhvert som ny teknologi blir utviklet og verden skal gjennom en grønn omstilling til fornybar energi, vil markedet slutte å etterspørre fossil energi.

Leterefusjonsordningen fører til økt leteaktivitet og leting på felt som kanskje aldri vil bli lønnsomme. Ordningen gir oljeselskaper uten skattepliktig overskudd mulighet for å få refundert og utbetalt letekostnader, og har bidratt til at flere selskaper har engasjert seg i leteaktivitet på norsk sokkel. Staten har gjennom ordningen overtatt mye av investeringsrisikoen fra selskapene. Sentrum ønsker å avskaffe denne ordningen for petroleumssektoren.

Sentrum vil:

- opprette en oljekommisjon innen 2022 etter modell fra Tyskland som skal sikre en god overgang til grønne, lønnsomme og klimavennlige næringer. Kommisjonen skal bidra til en styrt og planlagt avvikling gjennom en periode på femten år
- stanse all tildeling av nye letekonsesjoner på norsk sokkel
- ingen nye områder skal åpnes for oljevirksomhet
- gjennomføre en utredning med sikte på å trekke tilbake letetillatelser gitt i 23., 24. og 25. konsesjonsrunde
- avvikle ordningen med tildeling i forhåndsdefinerte områder (TFO)
- avskaffe leterefusjonsordningen for petroleumssektoren omgående
- fjerne skattefordeler og gunstige ordninger i petroleumsnæringa

- innføre en omstillingsavgift per produserte oljeeinheit. Inntekten øremerkes tiltak for å stimulere utvikling av ny grønn verdiskapning
- gi klimavern til Barentshavet Nord og flytte iskantsonen sørover i tråd med miljøfaglige råd
- stimulere til økt bruk av energieffektiv teknologi som kan redusere utslippene fra produksjonsaktiviteten på sokkelen
- at Norge skal føre klimaregnskap over hva eksport av olje og gass fra norsk sokkel fører til utenfor Norges grenser.
- etablere en ordning etter modell av leterefusjonsordningen rettet mot fornybare energikilder som eksempelvis havvind, bølgekraft og solenergi. Ordningen skal bidra til å avlaste private investorer for risiko, gi økt likviditet og investeringsvilje.

Vindkraft på land

Gjennom de siste årene har det vært gitt flere konsesjoner altfor nær befolkede områder, i sårbar natur og viktige friluftsområder. Konsesjonene har i tillegg vært gitt på uklart grunnlag, med betydelige endringer i utforming etter at konsesjon er innvilget.

Vi kan ikke løse klimakrisen med å ødelegge naturen. Derfor må nye vindkraftprosjekter på land forutsette at inngrepene i naturen er reversible, at sårbar natur og inngrepsfrie områder ikke blir berørt, at det tas hensyn til reindrift og urfolks rettigheter og at utfordringer knyttet til utslipp og resirkulering av materialer finner en løsning.

Innenfor slike begrensninger kan det finnes forsvarlige vindkraftprosjekter på land der produksjon av mer fornybar energi må vektlegges, for eksempel langs veier, og i tilknytning til kraftkrevende industrianlegg. Det er et mål å videreutvikle teknologien og lete etter muligheter for å realisere slike prosjekter, for å dra nytte av at vi er et land med mye vind.

Lokal medbestemmelsesrett er en viktig forutsetning som må ligge til grunn for fremtidige vindkraftprosjekter på land. Sentrum vil legge stor vekt på lokal medbestemmelse og vilkårene knyttet til utbygging av vindkraft bør endres, slik at lokalsamfunnet på samme måte som ved vannkraftutbygging, får noe økonomisk tilbake.

Sentrum vil:

- at framtidig vindkraftutbygging i større grad må ta hensyn til sårbar natur og inngrepsfrie områder, urfolks rettigheter, utrydningstruede arter og nødvendigheten av realistiske, fullstendige planer for restituering av områdene etter konsesjonsperiodens utløp.
- at vindkraftutbygging reguleres av staten, men med sterk lokal medbestemmelsesrett.
- sikre at lokalsamfunnet på samme måte som ved etablering av vannkraft, også får inntekter når det realiseres vindkraftprosjekter.
- at vindkraft fortrinnsvis etableres nært eksisterende infrastruktur, eksempelvis langs eksisterende veier eller kraftlinjer
- forbedre konsesjonsprosessen slik at det som blir realisert er i tråd med det som ble søkt om.

Havvind

Offshore-erfaring kan bidra med viktig kunnskap i overgangen til bærekraftig energiproduksjon. Mer enn åtti prosent av de globale havvindressursene befinner seg på dypt vann. Havvind er en av flere fornybare energikilder som kreves om vi skal nå visjonen om nullutslipp.

Potensialet i vindkraftverk til havs er stort. Havvind kan bidra til at vi vil klare å møte etterspørselen etter ny bærekraftig energi. Vi er avhengig av at dette potensialet utnyttes i årene fremover. Sentrum ønsker en massiv satsing på vindkraft til havs slik at Norge kan få et nytt og grønt industrieventyr.

Det bør utvikles nye insentiver som kan gjøre mer privat kapital tilgjengelig for å realisere større investeringer, og det bør åpnes for at et statlig grønt investeringsfond kan delta i realisering av vindkraft til havs.

Sentrum vil:

- sikre statlig finansiering som stimulerer utbygging av havvind
- sikre statlig investering i kabler for overføring av kraft fra havvind
- at havvind må utvikles innenfor et konsesjonssystem som ikke kommer i konflikt med fiskerinæringen eller viktige verneinteresser

Vannkraft

Vannkraft er i dag Norges viktigste og største fornybare energikilde. Oppgradering og modernisering av eksisterende vannkraftverk er noe av det enkleste vi kan gjøre for raskt å øke produksjonen av fornybar energi uten nye store naturinngrep eller naturødeleggelser. Det er også rom for å realisere flere småkraftverk uten store naturinngrep.

Vannkraften er fornybar, men har i tillegg en verdifull egenskap gjennom mulighet for å regulere produksjonen. Mens vindkraft må produseres når det blåser, kan vannkraft samles i vannmagasinene, og produksjonen reguleres over perioder og gjennom døgnet. Det gir vannkraften en ekstraverdi, som balansekraft til vindkraft, andre energikilder og forbruksvariasjoner.

Oppgradering av eksisterende vannkraftverk er ikke nok i seg selv til å møte det energibehovet som vi står foran, men vil i samspill med satsning på andre fornybare energikilder som solenergi, vindkraft til havs og bølgeenergi være et viktig bidrag.

Sentrum vil:

- stimulere til oppgradering av eksisterende vannkraftverk og strømnnett. Oppgradering av vannkraftverk må forutsette at det ikke blir gjort nye store naturinngrep
- legge til rette for fornybar kraftutveksling med Europa

Solenergi

Solceller og solfangere er stadig mer aktuelle produksjonsverktøy for fornybar energi. Også i Norge bør vi utnytte denne kilden effektivt. Vi har svært store areal som kan brukes til dette uten at det belaster naturen vår. Mye av strømmen som blir produsert vil bli brukt lokalt. Det gjør at behovet for økt overføringskapasitet blir mindre enn ved annen kraftutbygging. Med nye elbiler som lader og lagrer strøm vil en og kunne fordele forbruket lokalt over tid i større grad enn før. Tak og veggflater på eksisterende bygninger gir store areal som bør utnyttes. Infrastruktur til transport av kraft som ikke blir brukt lokalt i bygget er då og alt på plass. Sentrum vil arbeide for gode økonomiske rammer som momsfristak og gunstige offentlige lånemuligheter for å stimulere til rask utbygging av dette.

Andre fornybare energikilder, energiøkonomisering og smart energibruk

Vi må bygge ut fornybar energi som gir mest mulig energi til lavest mulig skade på naturen, og det er derfor viktig å satse på å utforske potensialet innen energikilder som solenergi, bølgekraft og geovarme. Det vil også være viktig for effektiv energiforsyning og begrensning av totale naturinngrep at det utvikles solkraft på bygg, og man må bruke Enova-støtte og regulatoriske grep for å oppnå dette. Her kan det ligge et stort potensial for Norge, som Sentrum ønsker å få utredet.

Norge har potensiale for å frigjøre mye elektrisk kraft gjennom mer effektiv energiutnyttelse. Nye bygg med null eller negativt energiforbruk, etterisolering av gamle bygg, bruk av vannbåren varme, geovarme og varmepumper til kjøle- og varmeformål er noen eksempler.

Strømnettet i Norge har kapasitetsutfordringer dels med tanke på kraftproduksjon, men kanskje mest med tanke på kraftoverføring på de tidspunktene forbruket er høyest. Vi må utvikle treffsikre ordninger som kan stimulere til å redusere og spre energiforbruket. Om vi klarer å ta ned forbrukstoppene kan det gjøre store kostnadskrevede investeringer i overføringsnettet overflødige.

Sentrum vil:

- videreutvikle og styrke Enova programmer for å fremme solenergi
- styrke de økonomiske insentivene for energiøkonomisering
- sikre at byggeforskriften ivaretar en god energiutnyttelse
- sikre et robust distribusjonsnett av elektrisk kraft ("grid") for fleksibel distribusjon av overskuddskraft mellom landsdelene og med Europa

Kjernekraft

FNs klimapanel foreslår at bruken av kjernekraft bør økes og at denne energiformen kan erstatte den fossile baselasten (elektrisitet produsert med olje, gass, kull) mange steder i verden. Det har skjedd mye innen utvikling av kjernekraft de siste tiårene. Det er forsket på nye reaktorer og prosesser som er sikrere og andre råstoff som gir mindre radioaktivt avfall og som ikke er egnet til våpenproduksjon. Thorium er et slikt råstoff det er store forekomster i Norge. Sett i lys av stadig befolkningsvekst og energibehov, og at fossile energikilder også har sine uheldige miljøfotavtrykk, er det fornuftig å utrede mulighetene og risikoen knyttet til utvinning av thorium for kjernekraftverk og energiproduksjon i Norge. Det er ikke aktuelt å etablere kjernekraft med dagens teknologi basert på uran i Norge.

Sentrum vil:

- utrede muligheten for utvinning av thorium for moderne 4. generasjons kjernekraftverk, med vekt på sikkerhet, beredskap og lagring.

3.2 Klimakutt

Sentrum støtter opp om hovedprinsippene for dagens norske klimapolitikk, men ønsker en forsterket innsats og tydeligere mål. Vi støtter bruken av kostnadseffektive tiltak som sterk verdsetting av kutt i utslipp av klimagasser og konsekvent gjennomføring på tvers av sektorer. Sentrum mener målet om 55% kutt i norske utslipp innen 2030 må innebære 55% kutt i utslipp i Norge. Vår innsats utenfor landets grenser, inkludert kjøp av kvoter, må komme i tillegg. Det viktigste målet er et klimanøytralt samfunn før 2050.

Norge slapp ut omtrent 50 mill. CO₂-ekvivalenter i 2019. Dette skal kuttes med 50-55% på under ni år for å oppfylle våre forpliktelser etter Parisavtalen. Dette krever en omstilling av hele samfunnet. Utslippene i Norge deles grovt opp i to deler der omtrent halvparten kommer fra kvotepliktig sektor (industrien) og halvparten fra ikke-kvotepliktig sektor.

Petroleumsindustrien er den største utslippskilden innen kvotepliktig sektor, (31%), og utslippene fra denne sektoren har økt med 71% siden 1990 til 14 mill. tonn CO₂-ekvivalenter i 2019.[2] Utslippene fra bruken av gassen og oljen vi eksporterer er ikke regnet med. Hvis Norge skal innfri sine forpliktelser, må det store kutt til i denne sektoren. Om vi skal unngå global oppvarming må mesteparten av gass-, olje- og kullreservene i verden ikke utvinnes. Annen industri har kuttet sine utslipp med 42% siden 1990 til 11,6 mill. tonn CO₂-ekvivalenter i 2019. I kvotepliktig sektor er hovedvirkemiddelet nettopp tildeling av kvoter og kvotene må justeres i tråd med utslippsmålet for 2030.

Ikke-kvotepliktig sektor omfatter transport, jordbruk, oppvarming, avfall og andre kilder. Det er avgjørende at vi klarer å kutte utslipp i alle sektorer. Vi trenger et klimaregnskap for alle sektorer, basert på beregningsmetoder i Parisavtalen, med klare mål om utslippskutt hvert år for hver sektor.

Kostnadene ved omstilling til lavutslippssamfunnet blir lavest når CO₂-utslipp prioriteres like høyt – dvs. med basis i samme verdsetting av utslipp - i alle sektorer. Partiet Sentrum støtter forslaget om å gradvis øke CO₂-avgiften fra dagens nivå på 590 kr til 2000 kr pr tonn CO₂ i 2030. En konsekvent, rask gjennomføring av hevingen av CO₂-avgiften er avgjørende. Det er fullt mulig å heve CO₂-avgiften, og samtidig ta vare på distriktene, viktige næringer og sikre utsatte grupper og de med dårlig økonomi.

Sentrum vil:

- redusere klimagassutslippene i Norge med minst 55% innen 2030, sammenlignet med 1990-nivå. Kuttene må tas nasjonalt.
- sette sektorvise ambisiøse, og realistiske, mål for reduksjon av klimagassutslipp etter Parisavtalen.

Naturlig karbonlagring

Det å ta vare på og øke karbonlagrene våre, er av de sikreste tiltakene for å motvirke ekstreme klimaendringer. Den billigste og mest effektive løsningen for å lagre karbon i Norge, innebærer å ta vare på naturen. Intakte og funksjonelle økosystemer vil kunne motvirke skadeomfanget av klimaendringene. Det viser de store globale rapportene fra Naturpanelet (IPBES) og Klimapanelet (IPCC). Naturlig karbonlagring motvirker effektene av klimautslippene ved å redusere innholdet av CO₂ i atmosfæren. Globalt bindes mer enn halvparten av menneskeskapte klimautslipp opp i naturen hvert år. Bortimot halvparten av den naturlige karbonbindingen foregår i havet, mens drøyt halvparten foregår på land.

Med mer enn dobbelt så store naturlige karbonlagre som gjennomsnittet av verdens landområder, gir naturgrunnet i Norge særskilt gode forutsetninger for naturlig lagring av karbon. De største karbonlagrene i Norge finnes i skog, myrer og fjellområder. Skog har både stort areal og høy karbontetthet, myr mindre areal, men høyere karbontetthet, mens det store karbonlageret som fjellområdene utgjør, skyldes det store arealet.

Ifølge regjeringens nye klimaplan er naturens karbonlager i Norge på ca. 7 mrd. tonn karbon. 38% av dette er i skog [1]. Ca. 80% av karbonet i boreale skoger er lagret i jordsmonnet, resten i vegetasjonen.

Det er anslått at 80% av karbonet som er bundet opp på land, ligger i jordsmonnet. Dette er hele tre ganger mer enn i atmosfæren. Ødeleggelse av natur fører til utslipp av klimagasser. En viktig del av klimapolitikken for partiet Sentrum, vil være å aktivt gå inn for å ta vare på naturens evne til å lagre karbon og binde CO₂, og dermed dempe effekten av det vi har sluppet ut.

Karbonlagring i landbruksjorda er et viktig klimatiltak. Intensive jordbruksmetoder fører til redusert karbon i jorda, landbrukspolitikken må justeres slik at den stimulerer driftsformer som bidrar til økt karbonlagring, med mer organisk materiale i jorda. Det binder karbon, øker det biologiske mangfoldet og styrker jordas evne til å tåle både flom og tørke.

Sentrum vil:

- at det utredes økonomiske incentivordninger der aktive tiltak for binding av karbon som biokull, eller driftsmetoder som øker karbonbindingen, premieres.
- sikre et sterkt vern om myrområder for å opprettholde den naturlige karbonlagringen og ta vare på det biologiske mangfoldet
- føre en skogpolitikk som, uten å gå ut over det biologiske mangfoldet eller norsk kapasitet for matproduksjon, bidrar til økt karbonbinding, der en vektlegger karbonbindingen i jordsmonnet, i skogen og i produktene fra skogen
- at Norge setter mål for lagring av karbon i natur og økosystemer
- stimulere til landbruksdrift som øker karbonbindingen i jord- og skogbruk

Miljøgifter og avfall

Miljøgifter er kjemiske forbindelser som er lite nedbrytbare og som hopper seg opp i næringskjeden. Miljøgifter er helseskadelig for mennesker og giftige for miljøet, og de kan spres via luft- og havstrømmer. Selv om det fremdeles er mye vi ikke kjenner til om langtidsvirkningene av miljøgifter, har det vært gjort forskning som viser at noen kan føre til hormonforstyrrelser, alvorlig sykdom og i verste fall død. Norge og mange andre land har forbudt ulike former for miljøgifter, noe som har ført til reduserte utslipp. Samtidig finner man stadig nye stoffer. Det er viktig med mer forskning på miljøgifter og et strengt regelverk både nasjonalt og internasjonalt.

Forsøpling og stoffer som kommer på avveie kan føre til alvorlige miljøskader. Plastforsøpling er en spesielt stor utfordring for arter og økosystemer. Partiet Sentrum mener at det må stilles strengere krav til håndtering av avfall, både blant forbrukere, industrien, land- og havbruksnæringer.

Luftkvalitet er svært viktig for folkehelsen. I Norge er luftkvalitet (ute) nesten utelukkende knyttet til byene. Dårlig luftkvalitet knyttet til svevestøv rammer særlig de som har

helseutfordringer. Luftkvalitet varierer med vær. Biltrafikk og vedfyring er hovedkildene til svevestøv.

Sentrum vil:

- at bruken og utslippene av miljøgifter på den norske prioritetslisten skal stanses.
- innføre sterke restriksjoner og når nødvendig også forbud mot bruk av miljøgifter i naturen, som for eksempel fluor i skismurning og bly i haglepatroner
- innføre en merkeordning for miljøgifter i importerte produkter
- jobbe for strenge internasjonale lover for bruk og utslipp av miljøgifter
- at Miljødirektoratet og andre instanser får offentlige midler til forskning på miljøgifter og undersøkelser av deres forekomster i miljøet
- forby engangsartikler av plast
- at frivillige organisasjoner får støtte til å rydde strender og andre områder for forsøpling.
- at alle elever i grunnskolen inviteres til en årlig ryddeaksjon i sitt nærmiljø
- forby bruk av gummigranulater ved nye idrettsanlegg og gradvis erstatte gummigranulater ved eksisterende anlegg med biologisk nedbrytbare alternativer
- utrede bruk av panteordninger for flere produkter, eksempelvis el-artikler
- øke bøtene for forsøpling i naturen og miljøskadelige utslipp fra industrien
- stille strengere krav til kommunene om å følge opp forsøplingssaker og andre miljøskadelige aktiviteter, med bistand fra Miljødirektoratet og Statens naturoppsyn
- at reduksjon av svevestøv skal være en del av måloppnåelsen og rapporteringen i byveksttalen mellom stat, fylke og kommune

Klimabelønning og klimafinansiering

Sentrum ønsker å innføre en nasjonal klimabelønningsordning etter inspirasjon fra Canada. Karbonskatt til fordeling (KAF), også kalt «klimabelønning», kan bli et nytt og kraftfullt virkemiddel i norsk klimapolitikk. Prinsippet er rettferdig, og lett å forstå: Forurenser betaler. Karbonutslippet skattlegges, men pengene går ikke inn i statskassen. I sin enkleste form deles totalsummen på antallet innbyggere og tilbakebetales til befolkningen.

Norge er en stor eksportør av olje og gass. Bruken av dette bidrar til klimautslipp andre steder i verden og er ikke medregnet i Norges klimaregnskap. En omstillingsavgift på eksportert olje og gass kan øremerkes finansiering av klimatiltak og investeringer.

Sentrum vil:

- utrede og eventuelt innføre nasjonal klimabelønning (også kalt karbonavgift til fordeling, KAF) for reiser med bensin- og diesel inkludert flyvninger. Etter hvert som lærdommer høstes, vil vi utvide ordningen til å omfatte også annet karbonintensivt forbruk
- utredningen bør avklare mulighet for at klimabelønningen som utbetales kan differensieres mellom by og land, der de som bor i områder med store avstander og begrenset kollektivtilbud kan få en større andel av kompensasjonen
- innføre en omstillingsavgift på eksportert olje og gass øremerket klimatiltak og klimafinansiering

Internasjonalt samarbeid

Klimaendringene fører til ekstreme konsekvenser, spesielt for mennesker boende i fattige og sårbare områder. Klimaet er definert som en trussel mot menneskeheten, og må løses i fellesskap. Det er viktig å se klimaendringene som et etisk problem, hvor det største ansvar for reduksjon av klimagasser må ligge hos stater med de historisk største utslippene og de største økonomiske ressursene. Partiet Sentrum vil følge internasjonale konvensjoner og traktater innen klima og miljø og arbeide aktivt for å etterleve anerkjente prinsipper for internasjonal klima- og miljørett. Eksempler på slike prinsipper er føre-var prinsippet, forurensers betaler-prinsippet og prinsippet for felles, men differensiert, ansvar og kapasitet.

Vår politikk skal basere seg på tanken om å overlate samfunnet til neste generasjon hvor dagens største miljøproblemer er løst. Vi trenger en grønn omstart: Dersom den globale oppvarmingen og tapet av natur fortsetter i samme tempo som nå, vil det utgjøre en massiv trussel mot både naturen og menneskeheten. Norge skal ha en helhetlig politikk som bidrar til at vi når 1,5-gradersmålet, målene i Parisavtalen fra 2015, og målene i FNs naturavtale som forventes vedtatt i Kina i 2021. Klimaendringene og tap av natur truer global sikkerhet og økonomisk stabilitet. Det er en sentral norsk interesse å begrense klimaendringer og naturtap globalt. Norge må øke satsingen på klima- og naturdiplomati og fremme gode miljøvennlige løsninger.

Som et lite land med åpen økonomi og rikdom skapt på fossil energi, må Norge gå foran på disse områdene. Vi har økonomisk styrke og ikke minst et samfunn preget av tillit, likhet og høyt kunnskapsnivå. Dette er det beste utgangspunktet for å ta på seg ledertrøya og vise at en sosialt rettferdig omstilling i et tempo som er i tråd med Parisavtalen er mulig.

Sentrum vil:

- opprette en internasjonal miljørettsdomstol
- etablere et internasjonalt katastrofefond (ekstremvær, ødeleggelser)
- øke støtten til «Green Climate Fund»
- støtte fattige lands klimatilpasning finansielt og med kompetanseoverføring i forhold til
1) Robuste bygninger / infrastruktur 2) Fornybar energi 3) Teknologitutvikling
- intensivere arbeidet med den norske regnskogsatsingen / REDD+
- etablere et multinasjonalt system for varsling av miljøkriminalitet
- føre strengere og tydeligere kontroll med vår håndtering av farlig avfall (Baselkonvensjonen særlig viktig)
- arbeide for at forurensers betaler-prinsippet må bli anvendt i internasjonal miljørett
- øke Norges bidrag til klimafinansiering og klimatilpasningstiltak i fattige land.
- ta initiativ til en internasjonal koalisjon for frivillige kutt i produksjon av olje og gass, samt utfasing av subsidier og bistand til fossil energi
- sette arbeidet for en grønn, bærekraftig og rettferdig global omstilling som en hovedprioritet i norsk utenrikspolitikk
- løfte klimakrisen i Sikkerhetsrådet og gjøre den til en sikkerhetspolitisk prioritering
- sikre at avtaler mellom Norge og andre land skal være i tråd med målene i internasjonale avtaler om natur og klima.
- at Norge skal ta lederskap i arbeidet med å få på plass en internasjonal avtale mot plastforsøpling med et mål om nullutslipp av plast til naturen
- arbeide for at norske næringsinteresser i utlandet bidrar til å realisere FNs bærekraftsmål
- at Norge skal bidra til grønn omstilling og utslippsfrie samfunn i utviklingsland

- at Norge skal bidra til at land både beskytter og restaurerer natur, og samtidig forvalter sine naturressurser på en miljømessig bærekraftig måte
- sørge for at «Hav for utvikling» som et globalt bistandsprogram blir et satsingsområde for Norge.
- reformere utviklingsprogrammet “Olje for Utvikling” til å omhandle fornybar energi og klimatilpasning
- at Norge skal bekjempe marin forsøpling
- at Norge skal styrke arbeidet mot miljøkriminalitet, spesielt handel med truede arter.
- Norge må være med på internasjonal anerkjenning av klimafordrevne. Gi disse en rettslig status med tilhørende rettigheter og forutsigbarhet
- klimajustere oljefondets investeringer i tråd med Parisavtalens mål om å begrense den globale oppvarmingen til 1,5 grader
- gjøre EUs krav om åpenhet om risikovurdering (Sustainability Related disclosures) og miljøklassifisering (taxonomy) gjeldende for oljefondet
- innføre forbruksbasert klimaregnskap og mål og virkemidler for å redusere Norges importerte utslipp
- norske bedrifter skal ikke utnytte naturressurser i land hvor folket ikke selv bestemmer over disse, og må ta hensyn til urbefolkningsers råderett over egne tradisjonelle tilholdssteder og ressurser
- utvikle FNs miljøprogram til en verdensorganisasjon for natur og miljø, med sanksjonsmuligheter. FN bør brukes aktivt som et forum for framforhandling av internasjonale miljø- og utviklingsavtaler som overordnes frihandelsavtaler, andre økonomiske og militære avtaler og resolusjoner
- hensyn til miljø- og bærekraft må være overordnet i all internasjonal handel. Avtaler som bryter med dette må avvikes, og kan ikke inngås. Handel som skaper unødvendig forbruk må begrenses

Klimaforskning

Forskning, utdanning og innovasjon spiller en sentral rolle i den grønne omstillingen. Vi må derfor støtte utdannings- og forskningsinstitusjonenes strategiske satsing på bærekraft. For å gjøre oppdagelsene som må til, må forskerne og institusjonene ha nok fleksibilitet og frihet til å drive både grunnforskning og anvendt forskning. Da må vi øke andelen av frie forskningsmidler og motvirke silotenkningen i offentlig forskningsfinansiering. Vi må styrke grunnfinansieringen av høyskoler, universiteter og institutter. For å sikre rask grønn innovasjonstakt, må vi ha gode mekanismer og nok risikokapital for kommersialisering av ny kunnskap. Samarbeidet mellom akademia, næringsliv og offentlig sektor må være utstrakt, åpent og effektivt. Kvaliteten på forskning, utdanning og innovasjon henger tett sammen. Derfor må undervisning meritteres, og det må være gode muligheter for at studentene kan ta aktivt del i både forskning og innovasjon.

Uten raske og omfattende reduksjoner i menneskeskapte klimagassutslipp, er det forventet at klimaet vil endre seg radikalt i løpet av dette århundret. Utviklingen går mot et klima det er umulig å vite noe sikkert om, annet enn hovedtendenser som mer ekstremvær, mer tørke og langvarige hetebølger i sør, mer nedbør i nord, tinende permafrost og isfritt Arktis om sommeren. Klimaforskning kan bidra til å redusere usikkerheten om framtidig klimautvikling.

Kunnskap om konsekvenser av klimaendringer på natur og økosystemer er nødvendig for å gjøre samfunnet mer robust og sette i verk riktige tiltak. Store globale utfordringer som tilgang til mat og rent vann, sykdomsspredning og flyktningstrømmer vil kunne følge i

kjølvannet av klimautviklingen og prege samfunnet både nasjonalt og internasjonalt. Lokalt kan klimaendringer gi nye rammebetingelser for naturbaserte næringer, transportsektoren og arealplanlegging. Det trengs kunnskap for å dreie ulike næringer i en mer klimavennlig retning og samtidig utnytte nye muligheter for næringslivet.

Sentrum vil:

- ha et langsiktig mål om å trappe opp finansiering av forskning til minst tre prosent av BNP, hvorav det offentlige bør stå for om lag halvparten.
- stille krav til klima og bærekraft ved offentlig finansiering av forskning.
- stanse all offentlig finansiering av petroleumsforskning der målet er økt utvinning og aktivitet.
- øke tildelingene til forskningsprosjekter der målet er grønn omstilling og bærekraft.
- øke forskning på tilpasning til klimaendringer.
- etablere et langsiktig forskningsprogram rettet mot virkemidler og tiltak for utslippsreduksjoner.
- sikre at universitetene og høgskolene styrker klimarelevant utdanning, rekruttering og forskning gjennom prioritering av egne midler.
- styrke faglig koordinering og evaluering av norsk klimaforskning gjennom å gi Forskningsrådet et tydeligere ansvar.
- sikre interdepartemental koordinering og finansiering av klimaforskningen.
- bidra til overføring og oppbygging av forskningskompetanse innen klima i fattige land.

3.3 Natur og biologisk mangfold

Mennesket er totalt avhengig av naturen og det biologiske mangfoldet. Rent vann, ren luft, pollinering, naturlig skadedyrkontroll, kompostering og nedbryting, vegetasjon og jord som binder karbon og hindrer erosjon og flom er eksempler på tjenester naturen bidrar med, såkalte økosystemtjenester. En forutsetning for at disse tjenestene skal fungere er at vi tar vare på det som er igjen av naturområder og det biologiske mangfoldet som finnes der.

Ingen kjenner alle sammenhenger i hele økosystemet. Vi mennesker er også en del av økosystemet, og en for oss unnselig og tilsynelatende betydningsløs art kan vise seg å være en vital del av næringskjeden for andre arter vi eller andre arter er avhengig av. Vi vet heller ikke hva som kan vise seg å bli en viktig ressurs for oss i fremtiden. Hver art har en verdi i seg selv, også uavhengig av hvorvidt vi har nytte av den. Derfor vil vi arbeide for å ivareta artsmangfoldet, og for en større bevissthet rundt de usynlige omkostningene ved menneskelig aktivitet i naturen.

I 2010 ble 196 land enige om 20 naturmål (Aichimålene) for å nå biomangfoldskonvensjonen. Målsetting var å bevare naturmangfold, bærekraftig bruk av biologiske ressurser og rettferdig fordeling av godene av genetiske ressurser. Målet var å nå bærekraftsmål 14 og 15, om livet på havet og livet på land, allerede i 2020. Vi har bare nådd 4 av 43 delmål og er nå alvorlig på overtid. Sentrum vil ta den globale naturkrisa på alvor, redusere vårt økologiske fotavtrykk og prioritere tiltak for å bevare naturen i Norge.

50% av de utrydningstruede artene i Norge lever i skog. Det er særlig gammelskogen og dødt trevirke som bidrar til artsmangfoldet i skogen. Stortinget vedtok i 2017 at 10% av skogen skal vernes, men til nå har vi vernet bare ca. 5% av den. Minst 10% av skogen, og da

fortrinnsvis gammelskog som oppfyller kriteriene for representative biotoper og artsmangfold, må vernes innen 2025. Berørte kommuner og grunneiere bør sikres en rimelig kompensasjon der dette går ut over næringsgrunnlag for berørte parter. Ordningen med "frivillig vern" bør ikke omfatte eiendommer der en kompensasjon ikke føres tilbake til kommunene som er direkte berørt.

Å restaurere og bygge opp natur, er gode klimatiltak, og kan oppfylle både nasjonale og internasjonale forpliktelser. Restaurering av beite- og slåttemark kan gi råstoff til bioenergi gjennom fjerning av fremmede arter, samtidig som det øker biologisk mangfold. Her er svært viktige biotoper for pollinerende insekter, og innskrenkning av landområder anses å være hovedårsaken til nedgangen av disse artene.

Sentrum vil:

- gjøre Norge arealnøytralt, ved å innføre budsjett og regnskap over forskjellige naturtyper og arealbruk. Det innføres krav om at villmarkskapitalen ikke kan reduseres, slik at nedbygging av villmark må medføre restaurering av samme mengde villmark av tilsvarende type et annet sted i samme eller nærliggende kommune
- etablere en nasjonal plan for restaurering av natur, i tråd med Norges internasjonale forpliktelser. Utvikle nasjonale restaureringsplaner for samtlige hovedtyper av natur, opprette et restaureringsfond, og opprette gode tilskuddsordninger for skogbruk og jordbruk
- endre kommunenes inntektssystem slik at det gis incentiver til å ta vare på naturmangfold, redusere arealbruk, og redusere klimagassutslipp
- begrense utbyggingen av nye hyttefelt som går ut over inngrepsfrie naturområder og beiteområder for husdyr
- øke antall kvadratkilometer landområder som har nasjonalparkstatus med 20% neste stortingsperiode
- gjøre det vanskeligere å bygge i landskapsvernområder
- skape gode ordninger for å verne og videreføre kulturlandskap som slåttemark, kystlynghei og eng for å opprettholde et levedyktig artsmangfold
- forvalte veikanter, offentlige parker, og liknende steder på en måte som skaper gode kår for pollinerende insekter
- utarbeide en plan for å fase ut miljøskadelige subsidier, samt unngå å innføre nye subsidier som kan være til skade for miljøet
- sikre sterkere vern av naturen og artsmangfoldet i lovverket, om nødvendig også i grunnloven. Oppskalere arbeidet med å legge til nye utvalgte arter og naturtyper, for å sikre at en større del av mangfoldet ivaretas
- bekjempe fremmede arter i norsk natur
- intensivere arbeidet med å kartlegge all natur i Norge og fullføre et nasjonalt økologisk grunnkart innen 2030. Videre må det sørges for at kunnskapen tilgjengeliggjøres og tas i bruk av alle relevante aktører. Kommunikasjon av kunnskapen vil prioriteres for å skape økt forståelse for naturen blant beslutningstagere og i befolkningen
- sikre levedyktige bestander av ville dyrearter som hører hjemme i Norge, samt legge til rette for at disse kan leve uten å komme i konflikt med menneskenes og husdyrenes trygghet og livskvalitet

- bygge flere viltoverganger ved vei og jernbane, og skifte ut gjerder som er skadelige for dyrene (f.eks. piggtråd)
- verne minst 10% av produktiv norsk skog, og arbeide for at vi står bedre rustet til å begrense skadeomfanget av skogbrann
- strengere regulering av motorisert ferdsel i utmark, og forbud mot bruk av vannscooter utenfor særlig angitte områder
- styrke innsatsen for naturvern i Norges utenriks- og utviklingspolitikk, både direkte og indirekte gjennom ivaretagelse av naturhensyn på tvers av innsatsområder
- innføre pant på engangsgriller
- fase ut, etter hvert forby, soya som produseres i områder med stort biologisk mangfold, særlig i regnskogsområder

Livet i havet

Vi er en stor hav- og kystnasjon som forvalter enorme naturverdier i Nordsjøen, Norskehavet, Barentshavet og langs hele kysten. Råderetten over disse områdene gir oss et stort ansvar. Vi har vist at god forvaltning av enkelte fiskearter på lang sikt kan være både bærekraftig og lønnsomt.

Livet i havet står overfor tre hovedutfordringer - plastforurensning, klimaendringer og havforsuring, samt overfiske og miljøpåvirkninger av fiske. Dette påvirker både havmiljøet og grunnlaget for havnæringer. Å ta vare på havet, som dekker 70 prosent av klodens overflate og inneholder 95 prosent av leveområdene på planeten, er å ta vare på oss selv. Havet er et spiskammers av dimensjoner, en effektiv fanger av klimagasser og storprodusent av oksygen. Det rommer rike økosystemer med et fantastisk arts mangfold. Havet er et dynamisk, globalt økosystem som kan komme seg om vi håndterer de utfordringene som i dag utgjør en trussel. Det fordrer samarbeid mellom beslutningstakere, forskere, næringsliv og sivilsamfunn. Vi mennesker er totalt avhengig av havet og har simpelthen ikke råd til å ødelegge det.

Stadig flere forskere påpeker at vi nå står midt oppi den sjette masseutryddelsen av dyreliv på jorda. Bare siden 1970 har vi mistet rundt $\frac{2}{3}$ av dyrelivet. I havet har rundt $\frac{1}{3}$ av livet forsvunnet i den samme tidsperioden. Og utviklingen fortsetter i feil retning. Situasjonen er i ferd med å bli kritisk for en rekke arter i sjøen og også for fiskere, særlig i fattige land, som opplever svart hav der de før kunne få gode fangster. Trenden er at havene blir stadig varmere, surere, tommere og fattigere på liv. Årsakene er mange, men en viktig fellesnevner er menneskelig aktivitet som fører til klimaendringer og havforsuring. Andre aktiviteter som bidrar negativt er forurensning, overfiske, oppdrett og råstoffutvinning av olje og mineraler.

Planer har vært lagt, både internasjonalt og i Norge, for å verne 10% av havet innen 2020. Vi klarte under 5%. I Norge har vi foreløpig klart enda mindre, bare 1-3% av våre farvann har status som marine verneområder. Det er et mål at vi verner 30% av havet mot oljeaktivitet, gruvedrift og fiske innen 2030. Verneområdene er ikke et mål i seg selv, men et viktig forvaltningsverktøy. Beskyttelse av natur må skje gjennom helhetlige verneplaner som gjelder på tvers av ulike sektorer som har aktivitet langs kysten og på havet. Norge har verdens nest lengste kystlinje, vår forvaltning av økosystemene i våre og internasjonale farvann blir derfor lagt merke til. Vi har ressursene og kunnskapen til å gå foran og vise hvordan utviklingen kan snus.

Dumping av gruveavfall i havet kan medføre risiko for utslipp av partikler (gruveslam) som kan true lokale biotoper, og gruveavfall i sjø kan medføre risiko for utslipp av miljøgifter direkte og ved at miljøgifter løses opp i sjøen over tid. Deponering av gruveavfall som

medfører fare for spredning av gruveslam eller utslipp av miljøgifter kan ikke tillates. Mineralutvinning på havbunnen medfører noen av de samme risikofaktorene som deponering av gruveavfall.

De viktigste utfordringene for forvaltningen av de marine økosystemene og truslene mot det biologiske mangfoldet i havene ligger på land. Klimaendringene er i stor grad drevet av landbaserte aktiviteter. Det er forurensing fra land som forårsaker de største truslene for det marine miljøet når det gjelder for eksempel plastforsøpling. Det er derfor viktig å se på truslene for havet på en helhetlig måte, slik at også påvirkningen på havet fra landbasert aktivitet inkluderes tydeligere i havforvaltningen. Økt mengde CO₂ i atmosfæren er den klart viktigste årsaken til både temperaturøkning og havforsuring. Mer CO₂ i atmosfæren fører til at mer CO₂ løses opp i havet og gir forsuring. Et surere hav fører til at kalk i havet løses opp. Kalk er særlig viktig for kalkdannende organismer som skalldyr og koraller. En kombinasjon av økt havtemperatur, surere hav, forurensing og overfiske truer mange arter.

Plast i havet

Forsøplingen av havet er et raskt voksende problem. Dersom produksjonen, forbruket og forsøplingen av plast fortsetter å øke vil det innen 2050 være mer plast i havet enn det er fisk. Vi trenger et internasjonalt samarbeid og forpliktende avtaler for å møte utfordringene.

For å unngå at plast havner i naturen og etterhvert i havet, er det nødvendig å utvikle pante- og returordninger basert på et helhetlig produsentansvar for alle som produserer og importerer plast. Et slikt system for retur- og pant må også omfatte problemavfall som båtvrak, gamle fiskebruk, forlatte oppdrettsanlegg og mye mer. I dag kan fiskere og andre som finner og tar med seg avfall de finner på, i eller ved havet risikere å måtte betale for å få levert det som avfall. De som på denne måten bidrar til å fjerne plastavfall burde i stedet få betalt. Da ville avfall til havs i større grad bli tatt med til et mottak på land. Norge er verdensledende på panteordninger og bør raskt utvikle panteordninger for marint problemavfall. En panteordning, eventuelt i kombinasjon med direkte tilskudd, kan bli en kjærkommen ekstraintekt for lag og foreninger som kan rydde i strandsonen på dugnad, og det kan gi økonomisk grunnlag for innsamling fra andre som har utstyr og kompetanse til små og store opprydninger i strandsona. Dette kan kombineres med å sette av mer midler til økt aktivitet fra profesjonelle ryddere.

Sentrum vil:

- at naturmangfoldloven om marint vern må gjelde for alle norske havområder, helt fra fjæresteinene og ut til og med hele norsk økonomisk sone (200 nautiske mil)
- at kun et helhetlig vern etter naturmangfoldloven er godt nok for områder som skal ha status som marine verneområder
- styrke naturmangfoldloven ved å gjøre vern av utvalgte naturtyper og prioriterte arter gjeldende for alle norske havområder
- at det ikke skal igangsettes ny aktivitet i områder definert som særlig verdifulle og sårbare (SVO) i forvaltningsplanene for norske havområder før disse er utredet med tanke på marin verneplan
- sørge for et permanent vern mot petroleumsaktivitet i særlig verdifulle og sårbare havområder, herunder Lofoten Vesterålen og Senja
- ikke åpne opp for mineralutvinning på havbunnen i norske farvann før det er fullt utredet som miljømessig forsvarlig, og at Norge jobber internasjonalt for å sikre

minimum en tiårig utsettelse av all mineralutvinning på havbunn frem til konsekvenser for dyreliv og leveområder er fullt ut forstått

- etablere flere fredningsområder for korallrev, ålegressenger og andre sårbare naturtyper som er gyte- og oppvekstområder for fisk og skalldyr
- arbeide for å få på plass en egen handlingsplan for sjøfugl
- jobbe for å få på plass en juridisk bindende avtale mot plastforsøpling i FN
- jobbe for at Norge skal bli plastsmart gjennom å forsere arbeidet med å putte plasten inn i en ekte sirkulær økonomi
- arbeide for å innføre et helhetlig produsentansvar for alle som produserer eller importerer plast i Norge, inkludert importører og selgere av emballasje, fiskeri og oppdrettsutstyr
- ha en nasjonal plan for innsamling, sortering og materialgjenvinning av plastavfall
- styrke infrastruktur knyttet til avfallshåndtering i utviklingsland, for å hindre at søpla der ender opp i havet
- støtte strandryddinger og andre oppryddinger
- utvide panteordninger så fiskere og andre kan få betalt for å levere marint problemavfall på land. Sørge for mottaksanlegg langs hele kysten
- arbeide internasjonalt for å få innført panteordninger på brukte plastprodukter.
- jobbe for å øke andelen ombruksløsninger og samtidig redusere bruken av engangspplast
- redusere spøkelsesfiske gjennom å innføre obligatoriske krav om rapportering for alle som taper fiskeutstyr i havet, innføre krav om teknologi som skal gjøre det mulig å gjenfinne utstyr som er tapt, samt skjerpe krav til merking av fiskebruk
- innføre en obligatorisk registrering av alle fritidsbåter i Norge for å redusere antallet båter som ender opp med å forsøple havet hvert år
- innføre krav om bruk av mer miljøvennlig bunnstoff på båter
- styrke forskning på marin forsøpling
- innføre avgift på ny plast og legge til rette for innovasjon og produksjon av nye produkter av resirkulert plast
- si nei til deponering av gruveslam og annet problemavfall i marine områder, for eksempel Repparfjorden og Førdefjorden

3.4 Grønn konkurransekraft

Partiet Sentrum vil være med å vise vei for en nyskapende, grønn næringspolitikk. Vi peker på EUs "European Green Deal", en vedtatt plan for satsning på grønne industrier. Norge trenger også en grønn avtale. Norge må plukke ut klima- og miljøvennlige industriområder som verden vil etterspørre i årene som kommer, og utvise en nasjonal eierskapspolitikk og -strategi som understøtter denne utviklingen. Gjennom vår grønne vekst- og utviklingsstrategi vil vi skape nye arbeidsplasser og sikre velferdsstatens fremtid. Partiet Sentrum vil satse på investering og innovasjon for en bærekraftig utvikling.

Vi må bygge framtidens næringsliv på våre viktigste ressurser. Den viktigste ressursen er kompetanse. Vi har mange næringer som er verdensledende og vi har kompetanse innen petroleumsindustrien vi kan dra nytte av i det grønne skiftet. Marine næringer, maritime næringer, kraftproduksjon og kraftkrevende industri, ressursene fra skogen og kompetansen fra petroleumsindustrien gir oss store muligheter for å utvikle ny verdiskapning.

Enova, Innovasjon Norge og GIEK har viktige roller for utviklingen av fremtidens næringsliv. Enova bidrar direkte med ordninger som skal ta oss i retning av lavutslippssamfunnet. Innovasjon Norge bidrar med finansieringsløsninger og kompetanse som skal skape vekst og fremme eksport, GIEK stimulerer eksport blant annet med garantier som reduserer risikoen for eksportører. Vi må bruke disse institusjonene, videreutvikle virkemidlene og styrke kapitaltilgangen slik at de kan spille en større rolle for å utvikle grønn konkurransekraft.

Fremme økt eksport

Norge ligger langt bak våre naboland når det gjelder satsing på eksport. Norges eksportgap har aldri vært større. Ser vi bort fra olje og gass, har knapt noe OECD-land hatt svakere utvikling i eksport enn Norge de siste 25 årene. Handelsunderskuddet uten olje- og gasseksport er fordoblet til 400 milliarder kroner fra 2011 til 2019. Vi må nå vri eksportsatsingen over på andre næringer. Samtidig må vi løfte blikket fra Europa til Afrika og Asia.

Norsk eksportrettet næringsliv er rammet av oljeprisfall og korona-pandemi. Norges eksportfremmeaktivitet og -finansiering må opp på nivå med Sverige og Danmark. Samtidig må næringslivet trekkes sterkere med i fastsettelsen av strategier og mål, og styringen av ressurser og aktiviteter.

Årsakene til svak eksportvekst er sammensatte og avhengige av hverandre. Ulike næringer har ulike utfordringer. Felles for flere næringer er manglende tilgang til kompetanse og manglende eller vanskelig tilgang til marked. Noen næringer mangler også klare strategier for nye satsinger med tydelige og sterke virkemidler for finansiering, rådgivning, skalering og internasjonalisering.

Politikken kan skape rammevilkår og sette mål, men det er næringslivet som skal etablere framtidens virksomheter, framtidens arbeidsplasser og sikre eksportinntekter når inntektene fra olje- og gass avtar. Rammevilkårene for utvikling av nye, klimavennlige næringer må utvikles i tett samarbeid med aktørene i næringen.

Satse på fornybare energikilder

Partiet Sentrum tror på en fremtid der bærekraftig energiproduksjon er mulig. EU har gjennom sin «Green Deal» gjort det tydelig at samfunnsutviklingen raskt skal gå i en grønnere retning. Sverige og Danmark vil satse tungt på utslippsfri næringsutvikling i kjølvannet av koronakrisen. På tross av enkelte suksesshistorier har norsk eksport av fornybar teknologi stått på stedet hvil, ca. ni milliarder årlig, siden 2009. Samtidig har det globale fornybarmarkedet hatt en bratt vekst. Danmark eksporterte grønn teknologi for 105 milliarder i 2019. Partiet Sentrum mener det er på høy tid at staten og norsk næringsliv tar tak i dette.

Stimulere nullutslippsnæringer

Næringslivet ønsker å levere nullutslippsløsninger så snart de etterspørres. Oppstartsrisikoen er imidlertid fortsatt for høy i veldig mange prosjekter. Næringene må mobiliseres bredt dersom vi skal skape et marked som kan oppfostre Norges neste eksporteventyr. Partiet Sentrum vil gjennom politiske vedtak redusere risiko med gode rammevilkår og finansieringsløsninger.

Fremtidens vinnere er bedrifter som leverer nullutslippsløsninger. Norge bør omstille og oppskalere den omfattende kompetansen vi har i for eksempel maritime næringer og

oljeservicenæringen. Om vi ikke gjør det, vil vi tape i konkurransen med Sverige, Danmark og Storbritannia, som har mer offensive eksportsatsninger enn det Norge har.

Sentrum vil:

- sette av 1% av oljefondet til et innenlands investeringsfond slik at vi kan få fart på den grønne omstillingen
- tallfeste mål for eksport og prioritere eksportfremmende arbeid sterkere
- øke rammene for Enova og Innovasjon Norge for å fremme nye klimavennlige løsninger

Skipsfart og maritim sektor

FNs internasjonale sjøfartsorganisasjon har vedtatt at utslippene fra verdens skipsfart skal halveres innen 2050, noe som med økt etterspørsel og aktivitet betyr en reduksjon på 70 prosent per skip. Dette er ikke bare en enorm utfordring for verdens rederier, men også en stor mulighet. Veksten i markedet for nullutslippsløsninger vil bli et industrieventyr.

Norge er stor sjøfartsnasjon med et sterkt maritimt miljø. Suksessen fra utviklingen av batteriferges i det norske fergenettet viser hvordan ny teknologi kan oppskaleres når hele verdikjeden og markedet utvikles i takt.

Aktørene i næringen er klare til å ta i bruk ny teknologi hvis rammevilkårene legges til rette. Skip har lang levetid, hvis alle skip som er i bruk i 2050 skal ha nullutslipp, bør alle nye skip bygges med nullutslipp allerede i 2030. Norge har forutsetninger for å være med å utvikle fremtidens skipsfart. Vi har kompetanse og forutsetninger knyttet til elektrifisering, ammoniakk, hydrogen og bærekraftig biodrivstoff. Vi kan bidra til at norsk maritim sektor tar en ledende rolle ved å utvikle gunstige finansieringsordninger for merkostnaden knyttet til nullutslippsteknologi gjennom låneordninger og toppfinansieringsordninger. Videre må det utvikles en infrastruktur av fyll- og lademuligheter for nærskipsfarten.

Sentrum vil:

- sikre investeringsstøtte til bygging av skip med nullutslippsteknologi og infrastruktur for slike skip i norsk skipsnæring
- tidfeste krav om nullutslipp i norske farvann for skipsfarten
- nye båter må bygges med nullutslipp fra 2030

Klimanøytrale industrieventyr

Eksport av foredlet kraft i form av metaller og andre produkter fra norsk kraftkrevende industri har vært og er en viktig del av norsk landbasert eksport. Det grønne skiftet må bygge videre på denne tradisjonen. Prosessindustrien ønsker en rolle som en av næringene som skal erstatte inntektene fra olje og gass i framtida, og ser mot nullutslipp i 2050. I rapporten Prosess 21 peker næringen selv på muligheter for å nå nullutslipp med satsing på blant annet biomasse, blå og grønn hydrogen, CCS (karbonfangst og lagring), ammoniakk til skipsfart og biodrivstoff.

Norsk sokkel kan ha egenskaper for karbonlagring som overstiger ikke bare Norges klimautslipp, men også utslippene fra forbrenning av oljen og gassen vi eksporterer. Hvis vi kan lykkes med kommersialisering av karbonfangst og lagring har det et stort potensial for verdiskapning, arbeidsplasser og inntekter.

Norge har kompetanse, tilgang til kraft, arealer og et stabilt styresett med forutsigbare rammevilkår. I en verden som skal bli stadig mer klimanøytral vil det være etterspørsel etter produkter produsert med ren, fornybar kraft, og det vil oppstå behov for nye produkter. Industrien trekker fram at Norge har fortrinn innen verdikjeder for kritiske råmaterialer og materialer, produksjon og resirkulering av batterier, klimanøytrale energibærere som hydrogen og ammoniakk, teknologi innen karbonfangst og -lagring, etc. Vi må sikre rammevilkår og tilgang til egnede arealer for nyetablering slik at Norge kan være ledende i utvikling og produksjon innen nye fornybare kraftkrevende næringer.

Sentrum vil:

- utarbeide en nasjonal strategi for industriområder med internasjonale konkurransefortrinn, energiforsyning, infrastruktur og kompetansetilgang.
- bedre rammevilkårene for etablering av ny, klimavennlig kraftkrevende virksomhet
- styrke offentlige finansieringsordninger som kan redusere risiko knyttet til etablering av ny grønn virksomhet
- Sikre statlig medfinansiering og risikoavlastning i utviklingen av CCS-teknologi.

Havvind

Med norsk kompetanse på kraftproduksjon og norsk kompetanse om offshore virksomhet har vi forutsetninger for å bli ledende innen havvind. Både knyttet til produksjon av fornybar elektrisk kraft, men også som eksportør av teknologi. Det vil kreve et rammeverk for investeringer, eksempelvis statlige ordninger for tilskudd og/eller lån, og at områder raskt gjøres tilgjengelig for utbygging. Vi trenger et hjemmemarked som grunnlag for å utvikle en konkurransedyktig næring.

Sentrum vil:

- realisere av 3 gigawatt havvind på norsk sokkel innen 2030
- etablere rammeverk og konsesjonsvilkår som gjør det attraktivt å investere i havvind

Grønn vekst i marine næringer

Marin næring er Norges største eksportnæring etter olje og gass. Mulighetene for økt verdiskaping og nye arbeidsplasser er store innenfor fiske, havbruk og videreforedling. Sjømatnæringen har som mål å femdoble verdiskapningen til 500 milliarder i året innen 2050.

Sentrum vil legge til rette for en bærekraftig vekst i havbruksnæringen, blant annet ved å legge bedre til rette for fullskala utprøving av ny bærekraftig teknologi. Det er et mål å stimulere til mer helårlig virksomhet i landbasert fiskeindustri, blant annet med ordninger som premierer leveranser av egnet råstoff i lavsesong. Marine næringer er mer omtalt i kap. 3.8.

Bærekraftig reiseliv og turistnæring

Norge kan tilby opplevelser av storslagen uberørt natur. Naturens stillhet er en del av opplevelsen. Vi kan gi turister mulighet til å delta i naturopplevelser gjennom friluftslivsaktiviteter. Norge er et foregangsland i å ta vare på naturverdier.

Partiet Sentrum vil fremme en bærekraftig turistnæring som skaper arbeidsplasser og fremmer lokal kultur og lokale produkter (SDG 8.9). Turister er nå mer bevisste på at de ønsker å reise miljøvennlig, og de foretrekker bærekraftige reisemål. Et grønt reiseliv betyr økt verdiskaping og økt sysselsetting, og det er en mulighet for norske reiselivsbedrifter.

Reiselivsnæringen setter miljøstandarder både for de ansatte og for gjester. Partiet Sentrum anerkjenner at flere av de store aktørene i norsk reiseliv har som mål at veksten innen reiseliv skal være en del av løsningen mot et mer bærekraftig samfunn.

Sentrum vil:

- stille tydelige krav til turistnæringen om at den skal bidra til å realisere bærekraftsmålene
- bygge grønn konkurransekraft i norsk turistnæring
- utvikle konseptet nasjonale turistveier og nasjonale turiststier, og ha et tettere samarbeid med operatører om planlegging av reiseruter mv.
- utvikles bedre digitale turportaler, planleggingsverktøy og informasjonstjenester på ulike språk for turisme og friluftsliv i Norge

Nye grønne arbeidsplasser i byggesektoren

Byggesektoren står for 40 prosent av energibruken i Norge, og endringer er nødvendige for å nå klimamålene. De seneste årene har kunnskapen om miljøvennlig bygging og den tilgjengelige teknologien utviklet seg med stormskritt. Byggteknisk forskrift stiller ikke tydelige nok krav til klima. Moderne byggeteknikker må tas i bruk og videreutvikles. Norsk byggebransje må ikke henge igjen i konkurransen med andre aktører, spesielt i det europeiske markedet der et klimaambisiøst EU legger listen stadig høyere. Strengere krav, som går utover dagens forskrifter, vil gjøre det enklere for hele byggenæringen å levere på klima.

Løsningene, kompetansen og markedet for klimasmarte bygg er allerede her. Statlige oppdragsgivere må gå foran og bidra til utvikling av miljøriktig bygging. Det vil gi gjenklang i hele bransjen, bidra til innovasjon og næringsutvikling av grønn teknologi.

Sentrum vil:

- at byggenæringen må bidra til det grønne skiftet. Gjennom livsløpsvurderinger og kunnskapsbaserte valg får samfunnet miljøvennlige bygg
- sette krav til reduksjon av klimagassutslipp i alle byggeprosjekter, og til utslippsfrie byggeplasser
- øke bruken av tre som byggemateriale for å binde mer CO₂ i trevirket og redusere bruken av andre materialer med større klimaavtrykk
- at offentlige bestillere bruker sin innkjøpsmakt til å fremme gode klimavalg og grønn innovasjon. Ambisiøse miljøkrav innarbeides i kontrakter og standarder
- at byggenæringen i større grad benytter verktøy som klimagassregnskap som synliggjør utslipp fra materialer og byggeaktivitet. Slik kan de største utslippskildene identifiseres og gi grunnlag for erstatning til andre, bærekraftige løsninger. Ombruk og gjenvinning av materialer bør bli en større del av verdikjeden
- at entreprenørenes miljøkompetanse blir et konkurransefortrinn, slik at innovasjon og omstilling prioriteres av aktørene i bransjen

Grønne innkjøp

Grønne innkjøp gir en positiv påvirkning på klima, miljø og mennesker, og skaper grønn konkurransekraft. Grå innkjøp fokuserer kun på pris og en risikerer og å få leverandører som ikke vektlegger klima, miljø og menneskerettigheter. Ved å stille grønne innkjøpskrav bidrar vi til å ivareta miljø, skape innovasjon og konkurransekraft.

Sentrum vil:

- at det offentlige benytter sin innkjøpsrolle til å fremme nullutslippsløsninger for bygg, transport og anlegg
- at offentlig sektor som innkjøper bidrar til grønn konkurransekraft

Sirkulærøkonomi

Bærekraftig forbruk og produksjon handler om å gjøre mer med mindre ressurser. I dag forbraker vi mye mer enn hva som er bærekraftig for kloden. For å nå målene om lavutslippøkonomi og oppnå et bærekraftig forbruks- og produksjonsmønster, er det avgjørende med en mer effektiv bruk av ressurser. I sirkulær økonomi er det fokus på en mer intensiv utnyttelse av ressurser fremfor å forbruke stadig mer.

«En sirkulær økonomi innebærer å utnytte ressurser på en slik måte at de gir samfunnet høyest mulig verdi og nytte lengst mulig. Dette kan oppnås gjennom design for forlenget levetid, økt ombruk, reparasjon, oppgradering og materialgjenvinning i et kretsløp hvor færrest mulig ressurser går tapt.»

Utviklingen mot en sirkulær økonomi vil gi grunnlag for økt konkurransekraft i etablerte virksomheter samtidig som det skapes ny næringsvirksomhet og dermed også arbeidsplasser. Etterspørselen etter nye produkter og tjenester som følge av omstillingen gir nye muligheter både innenfor design, teknologi, digitale løsninger, produksjonsprosesser, lagring og transport, men også innen returordninger, resirkulering og reparasjon.

Overgangen til en sirkulær forretningsmodell kan være både dyr og langvarig for en bedrift. Ofte er det vesentlige investeringer som må gjøres, slik at omstillingen får store kostnader. Investeringene gir både økonomiske og materielle besparelser på sikt, men kan være en første hindring mot en sirkulær verdikjede.

Trykket er høyt internasjonalt for å sikre overgangen til den sirkulære økonomien. Norge har ikke kommet like langt i omstillingen som andre sammenlignbare land, og det trengs politisk vilje og handlekraft for å få fart på omleggingen i landet vårt. Næringene trenger forutsigbare rammebetingelser og finansieringsmuligheter for å kunne gjøre nødvendige investeringer. Samtidig vil kompetanse og tilgang til informasjon blant forbrukerne være et viktig premiss for en nødvendig dreining i etterspørsel og endring av forbruksvaner.

En viktig faktor for den sirkulære økonomien er en bærekraftig produksjon og et forbruk som innebærer å minske ressursbruken, miljøødeleggelsen og klimautslippene som samfunn og som enkeltpersoner. I vår del av verden forbraker vi mer enn hva som er bærekraftig for kloden.

Som en del av EUs handlingsplan for sirkulær økonomi er det inntatt punkter for bedre ikke-finansiell rapportering. Dette vil være essensielt i forhold til at finansnæringen skal kunne gi gode betingelser for finansiering og kapital i de bransjene og bedriftene som bidrar best til det grønne skiftet og bærekraftig økonomi.

Manglende kunnskap og kompetanse om sirkulær økonomi er den viktigste barrieren på alle nivå i dag. Både hos bedrifter, statlige aktører og hos politiske myndigheter. Det mangler kunnskap og erfaring på hvilke politiske tiltak og incentiver som kan hjelpe den sirkulære økonomien fremover.

Sentrum vil:

- sikre en norsk handlingsplan for sirkulær økonomi basert på Europakommisjonens handlingsplan for sirkulær økonomi
- implementere hensiktsmessig ikke-finansiell rapportering i tråd med EUs nye Green Deal
- legge til rette/ønske velkommen for løsninger for delingsøkonomi som samtidig ivaretar hensyn i arbeidsmiljøloven
- fjerne moms på reparasjon, utleie og gjenbruk (brukthandel)
- redusere matsvinn gjennom en matkastelov og bedre informasjon til forbruker
- ha en åpenhetslov som gjør det enklere for forbrukere å vite hvordan produktene er produsert
- stimulere utvikling av produkter med lengre levetid og produkter som kan repareres framfor å byttes ut, eksempelvis gjennom en merkeordning
- stimulere til utlånsordninger (BUA), byttedager, organiserte gjenbruksforretninger
- utrede en miljøavgift på import av tekstiler. En miljøavgift vil bidra til å legge om forretningsmodellen til kleskjedene og redusere importen av klær.

Grunderskap

Det er viktig å tilrettelegge for at flere bedrifter klarer å vokse seg store og solide, og på den måten kan skape mange arbeidsplasser. Her vil vi sikre bedre tilgang på risikokapital, støtte og kompetanse.

Sentrum vil:

- satse mer på akseleratorprogram for vekstbedrifter
- styrke kapitaltilgang i tidlig fase av oppstart
- fremme og tilrettelegge for inkubatorer og klynger som er viktige pilarer og støtte i oppstartsfasen av bedrifter
- sikre at teknologigründere i Norge får god tilgang til skaleringskompetanse
- sikre skatteinsentiver, spesielt innenfor oppstartsbedrifter som er grønne, bærekraftige og sirkulærøkonomiske
- gjøre det enklere og mindre byråkratisk for enkeltpersonforetak og SMB-bedrifter
- bedre de sosiale ordningene for selvstendig næringsdrivende

Klimarisiko og finansiering

Det er viktig at norske myndigheter følger EUs regelverksarbeid innen miljø- og klimarapportering tett for å sikre en god implementering av nye reguleringer. Et tett samarbeid mellom myndighetene, finansnæringen og andre relevante aktører vil bidra til bedre kunnskapsutveksling og bedre implementering av regelverkene.

Kravet til og kvaliteten på næringslivets rapportering om bærekraft vil være av stor betydning. Rapporteringsnivå og innhold må være relevant og konkret. En tett dialog med næringslivet om hvordan man best mulig kan legge til rette for relevant selskapsrapportering om klima- og miljørelaterte forhold er avgjørende.

Sentrum vil:

- stimulere selskaper til å allerede nå starte prosessen med å tilpasse seg EUs klassifiseringssystem for bærekraftig aktivitet
- at norske bedrifter tar i bruk TCFD-rammeverket i sin selskapsrapportering (klimarisiko) i tråd med anbefalingen fra Finans Norge og Klimarisikoutvalget

Skatter og avgifter

Skatter og avgifter utgjør hoveddelen av finansieringen av alle statens, regionenes og kommunenes oppgaver. Det er et mål at skatter og avgifter utformes slik at det gir gode vilkår for verdiskapning og sysselsetting, at det bidrar til at det som er lønnsomt for samfunnet også er bedriftsøkonomisk lønnsomt, at det fremmer norsk eierskap, stimulerer til investeringer, bidrar til omfordeling og mindre forskjeller, ivaretar distriktspolitiske mål og fremmer en bærekraftig, grønn utvikling.

For å være konkurransedyktig må ikke beskatningen av norske bedrifter utkonkurrere oss i møte med sammenlignbare land. Vi ønsker å stimulere til økte investeringer i næringslivet gjennom privat eierskap for å klare å omstille oss. Målet om å gå fra en lineær økonomi og over til en sirkulær økonomi og få til det grønne skiftet forutsetter forutsigbare rammevilkår og et skatte- og avgiftssystem som legger til rette for bærekraftig vekst og videre verdiskapning i fremtiden. Vi ønsker samtidig en skattepolitikk som motiverer til arbeid, finansierer velferdssamfunnet og stimulerer til et bærekraftig samfunn.

Formuesskatt, arveavgift og eiendomsskatt er politisk omstridte skatter. Skattene har negative konsekvenser ved at eiere av virksomheter f.eks. kan bli "tvunget" til å ta utbytte for å betale formuesskatt eller at en ny generasjon må selge andeler av en virksomhet for å betale arveavgift. Samtidig er det ikke mulig å oppnå en utjevning og omfordeling fra de som har mye kun med skattlegging av inntekt og overskudd. Formuesskatt for norske eiere innebærer en skatt for norske eiere som utenlandske eiere slipper. Men å erstatte formuesskatt med økt skatt på overskudd vil gjøre det mindre attraktivt å etablere lønnsom virksomhet i Norge.

Partiet Sentrum er åpen for å vurdere mer bruk av skatt på grunnrente fra næringsvirksomhet med ekstraordinær fortjeneste når private får en rett til å høste av våre felles ressurser eller konsesjon til å drive i et marked der staten begrenser virksomheten. Vannkraft, havbruk og petroleumsnæringen er eksempler på næringer som har en særskilt skattlegging ut over ordinær skatt på overskudd.

Økonomisk omfordeling

Store forskjeller i økonomisk vekst har ført til en kraftig økning i forskjellene i velstand mellom verdens land og mellom befolkningen internt i en nasjon. Hvordan et lands økonomiske vekst fordeles ut på den enkelte innbygger er et ledd i den interne fordelingspolitikken, og vil være av betydning for premisene for den videre økonomiske veksten.

Jo bedre fordeling, jo større intern etterspørsel, jo større aktivitet, jo flere jobber og derav mindre lavinntekt eller fattigdom. En god fordelingspolitikk vil dermed være et viktig premiss for økonomisk vekst, utvikling og økt levestandard for alle.

Jevn fordeling og små forskjeller har vært et kvalitetsstempel på vårt velferdssamfunn. Vi har historisk hatt lavt konfliktnivå i arbeidslivet og høy arbeidsdeltakelse. Dette har fremmet vekst og velstand. Motsatt viser erfaring fra andre land at stor ulikhet kan føre til politisk uro og konflikt, noe som ikke stimulerer verken til vekst eller velstand. Økte forskjeller i økonomi og muligheter skaper også avstander mellom folk. Avstand som skaper skiller og som i større grad setter folk i bås eller deler inn i klasser.

Partiet Sentrum ønsker en fordelingspolitikk som ivaretar kvalitetene i vårt velferdssamfunn, nemlig lite forskjeller og stor grad av politisk ro og høy velstand for alle.

Sentrum vil:

- beholde skatte- og avgiftsnivået på omlag samme nivå som i dag
- styrke fordelingsprofilen i inntektsskatten med to nye nytt trinn i trinnskatten med høyere skatt for inntekter over anslagsvis 1,2 millioner og 5 millioner
- redusere skatten for inntekter under anslagsvis 400.000
- videreføre differensiert arbeidsgiveravgift som et viktig distriktpolitisk virkemiddel
- beholde formuesskatt og øke sats på formuer over 50 millioner
- gjeninnføre arveavgift for formuer over 10 millioner
- videreføre eiendomsskatt som en mulighet for kommunene
- gjennomføre en grønn skatteomlegging. Deler av inntekten fra økte CO2-avgifter bør brukes til lettelser i skatter og avgifter som kommer alle til gode.

3.5 Anstendig arbeid

Dette kapitlet kan ses i sammenheng med Del 2 "Mennesker og bærekraft først, kap. 2.15 Like muligheter og tilgang til arbeidsmarkedet og kap. 2.12 Lære hele livet.

Arbeidslivet er for alle, og alle skal ha muligheten til å delta etter evne. Partiet Sentrum forutsetter at alle i Norge skal kunne tjene på arbeidsinnsatsen i samsvar med norske standarder, og kunne leve av sitt arbeid. Vi ønsker opprettholdelse av den nordiske velferdsmodellen med arbeid for alle, der alle skal kunne leve av sin inntekt, uten for store forskjeller, partssamarbeid og balanse mellom delvis regulert markedsøkonomi. Arbeidslivet skal preges av anstendige lønns- og arbeidsvilkår.

Grunnleggende trygghet for egen inntekt, bolig og velferd er avgjørende for menneskets frihet. Den norske samfunnsmodellen har i stor grad lyktes med dette, men fortsatt er altfor mange som ønsker arbeid, satt utenfor arbeidslivet.

Motarbeide faren for langvarig utenforskap blant unge

Partiet Sentrum mener det er viktig at Norge prioriterer innsats mot å redusere andelen unge som verken er i arbeid, under utdanning eller opplæring. Vi må ha et særskilt fokus på unge med helseutfordringer og uten videregående opplæring.

En del av disse unge har psykiske plager. De er for friske til å få et tilbud i helsevesenet, men for syke til å være i jobb. Senter for jobbmestring kan vise til svært gode resultater med tanke på å motarbeide langvarig utenforskap. Senter for jobbmestring har funnet koden for hvordan man får unge som ellers risikerer utenforskap, når over 80% av deltakerne er i jobb eller utdanning etter gjennomføring.

Fontenehus samarbeider flere steder med Nav og bidrar til å redusere at unge uføretrygdes på grunn av psykiske lidelser. Det å støtte medlemmer med jobb og utdanning er en prioritert oppgave ved fontenehus over hele verden. Fontenehus fyller ikke bare «rehabiliterings-tomrommet» mellom psykiatrien og kommunehelsetjenesten. Fontenehus kan også fylle noe av tomrommet mellom helse og arbeid.

Nesten seks av ti unge frykter at koronapandemien vil sende aldersgruppen deres ut i langvarig arbeidsledighet. Det må vi som samfunn ta alvorlig. Partiet Sentrum mener det er ekstra viktig å satse på å inkludere flere unge mennesker i arbeidslivet.

Bidra til at flere unge fullfører videregående skole

Utenforskap i arbeidslivet blant unge henger sammen med utdanningsnivå. Unge uten fullført

videregående skole og innvandrere utgjør en klart større andel enn de med fullført videregående- eller universitetsutdanning. Partiet Sentrum mener en styrking av yrkesfagene og de praktisk- estetiske fagene i skolen er veien å gå. Utdanningssystemet må i større grad rette seg mot det arbeidslivet faktisk har behov for. Det er et prioritert mål at flere må få den tilretteleggingen de trenger for å fullføre videregående skole. Og nye skolemodeller må prøves ut.

En forsterket lærlingepolitikk

Videregående opplæring med et yrkesfaglig lærlingeløp sikrer viktig kompetanse vi trenger i samfunnet. Strategien om flere mestere må følges opp med god lærlingepolitikk.

Næringslivet ønsker å ta inn lærlinger. I alle bransjer innen håndverk er det et sterkt ønske om god rekruttering som sikrer kvalitet og kompetanse. Men bedriften kan ikke ta hovedansvaret for lærlingeløpet og den videregående opplæringen. Konjunkturer, kostnader og kompliserte ordninger kan gjøre at bedrifter finner det vanskelig å opprette lærlingeplasser. Partiet Sentrum mener vi må prioritere å øke tilgangen til lærlingeplasser.

Språk, funksjonsnedsettelse og andre utfordringer i livet kan gjøre at en lærling trenger ekstra ressurs og oppfølging (SDG 8.5). Ekstra behov for oppfølging i en lærlingesituasjon må følges opp med ekstra midler inn i lærlingebedriften, slik at ikke dette blir et hinder for lærlingeplass og god gjennomføring.

Global Jobs Pact

Initiativet "Global Jobs Pact" ved Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) tar for seg den sosiale virkningen av den globale krisen på sysselsetting og foreslår jobbsentrert politikk som svar på kriser.

Sentrum vil:

- fortsette trepartssamarbeidet om lønnsoppgjør og andre arbeidsvilkår
- øremerke midler til Senter for jobbmestring og på den måten sikre at flere unge med psykiske helseutfordringer kan komme i jobb
- utvikle og iverksette en global strategi for sysselsetting av ungdom og innføre «The Global Jobs Pact» utviklet i Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (SDG 8 b)
- bekjempe strukturer som legger opp til arbeidsgiveres bruk av midlertidige stillinger
- sørge for at det finnes både deltidsstillinger og heltidsstillinger i offentlig sektor, slik at det kan tilpasses den enkelte ansattes funksjonsnivå og behov
- øke andelen heltidsstillinger i helse og omsorgstjenesten. Jobbe mot ufrivillig deltid
- innføre en garanti for lærlingeplass
- ha en nasjonal handlingsplan som skal bidra til flere lærlingeplasser
- fjerne arbeidsgiveravgiften på lærlingeplasser
- sette inn økonomiske incentiver som gjør det lønnsomt å ansette lærlinger, for eksempel bonusordning for bedrifter når lærlinger oppnår sitt fagbrev
- fylkeskommunen dekker nødvendig tilleggskursing i forhold til språk og andre behov i hele lærlingeløpet for å sikre fullføring
- øke rammen til tilskuddsordningen til fontenehus og Fontenehus Norge
- legge til rette for at flere eldre kan stå lengre i jobb
- øke støtten til handelsrettet bistand («Aid for Trade») til utviklingsland, særlig til de minst utviklede landene, blant annet gjennom det styrkede, integrerte rammeverket for handelsrelatert faglig bistand til de minst utviklede landene (SDG 8 a)

Arbeidslivskriminalitet

Det er bred enighet om at svart arbeid undergraver arbeidsmarkedet og uthuler velferdssamfunnet vårt gjennom unndragelse av skatter og avgifter. For den enkelte som kjøper eller utøver svart arbeid innebærer det også stor strafferettslig risiko, samt at rettigheter som garanti, reklamasjon, pensjon og sykepenger går tapt.

Også offentlig sektor er utsatt for arbeidslivskriminalitet. Det er det samlede engasjementet fra privatpersoner, næringslivet, fagorganisasjoner og myndighetene som er avgjørende for å få satt kriminelle ut av spill og for å eliminere svart arbeid og annen arbeidslivskriminalitet.

Håndverkerbransjen er klar i sitt ønske om at ROT-fradrag (skattefradrag for kjøp av håndverkertjenester i private hjem) vil være et målrettet tiltak i kampen mot svart arbeid. Ved å gi gode insentiver til å velge hvitt arbeid fra de som etterspør tjenesten, vil man effektivt kunne sikre handelskjeder som skjer innenfor lovlige og regulerte former.

Håndverksbedrifter kveles i dag langsomt av konkurransen fra de svarte aktørene. Bedrifter legges ned eller videreføres ikke ved generasjonsskifte. Bransjen selv uttrykker ønske om å få eliminert den ulovlige virksomheten som foregår. Ved å få ryddet opp i bransjen og sikre trygge arbeidsforhold og gode lønnsbetingelser vil det gi en anseelse som håndverkerfagene trenger. I en tid hvor vi ser en trend til at stadig flere søker teoretisk utdanning og masterprogram, trengs det tiltak som gir ungdom grunner for å se en fremtid i de praktiske håndverkerfagene og et mester-løp.

Også i andre bransjer kan tilsvarende skattefradrag innføres gjennom et tilsvarende ROS-fradrag for tjenester i hjemmet som renhold, omsorg og serviceoppdrag som f.eks. hagearbeid mv.

Arbeidslivskriminalitet har grenseoverskridende utfordringer. Europeisk og internasjonalt samarbeid og fokus må sikres stort fokus, og etableringen av European Labour Authority (ELA) må videreutvikles. Lovverket både nasjonalt og internasjonalt må være i takt med utviklingen innen bransjene for raskere å demme opp for nye områder og metoder for arbeidslivskriminalitet.

Menneskehandel er et fenomen vi ikke legger merke til, før du har sett at det eksisterer – og hvordan det eksisterer. En rekke bransjer nevnes som risikobrandsjer, og vi trenger kompetanse blant folk flest og strukturer for næringene som setter stopper for sosial dumping og arbeidslivskriminalitet. Også internasjonalt har vi et ansvar for å forebygge og stoppe utnyttning av barn og voksnes sårbarhet i forhold til behovet for arbeid som kilde til inntekt og livsgrunnlag.

Utsatt for menneskehandel

Å være utsatt for menneskehandel vil si at man har vært utsatt for tvang, trusler eller utnyttelse av en sårbar situasjon, til for eksempel prostitusjon eller arbeid. Det innebærer liten eller ingen kontroll over egen situasjon, beslutninger om eget liv eller fremtid. Partiet Sentrum mener det er viktig å se hele mennesket og at samfunnet stiller opp med grunnleggende helse- og velferdstjenester.

Sentrum vil:

- ha strengere straffer for arbeidskriminalitet
- at norske og utenlandske aktører må få like konkurranse- og arbeidsvilkår

- ha nulltoleranse for arbeidslivskriminalitet
- allmenngjort lønn i risikoutsatte bransjer (minstelønnsatser)
- at lønnsstyveri defineres som et rettslig begrep og gjøres straffbart
- innføre seriositetsbestemmelser knyttet til innkjøp og avtaler i alle kommuner og fylker
- sikre operativ kontroll i alle kommuner for effektivt å forebygge og unngå korrupsjon og svart arbeid i det offentlige
- øke ressursene til A-krim sentrene og endre organisering slik at reell ledelse og ressursstyring tilordnes enheten.
- oppheve taushetsplikten mellom kontrolletatene for å sikre sammenstilling av tverretattlig informasjon og hensiktsmessig helhetstilnærming i konkrete saker
- gi like fullmakter/hjemler i saker kontrolletatene samarbeider om for å sikre effektivitet i kampen mot arbeidslivskriminalitet
- ha en godkjenningsordning for bilpleiefirmaer tilsvarende renholdsbransjen
- ivareta ordninger i drosjenæringen som sikrer en seriøs og kontrollerbar drift samt anstendig lønn og arbeidstakerrettigheter for sjåførene. Drosjenæringen er en del av vårt kollektive transportbehov.
- innføre ROT og ROS-fradrag i alminnelig inntekt for private skattytere som et ledd i kampen mot svart arbeid
- sikre gode støttetilbud til personer som selger eller har solgt seksuelle tjenester med vekt på skadereduserende arbeid. Arbeidet må innebære å tilrettelegge for alternativer til prostitusjon
- sikre støtte til organisasjoner som kan tilby beskyttelse og midlertidig bolig i trygge forhold for personer som er utsatt for menneskehandel, og deres barn, som for eksempel Kirkens Bymisjon

Se også kap. 4.5 Papirløse og ureturnerbare.

3.6 Grønn framkommelighet og smart mobilitet

En solid infrastruktur med gjennomgående høy og jevn standard er en forutsetning for bosetting og utvikling av næringsliv i alle deler av landet og danner grunnlag for god livskvalitet. Både infrastrukturen og transportmidlene må utvikles skånsomt ved å spille på lag med naturen, naturmangfoldet, miljø og klima.

En framtidsrettet samferdselspolitikk skal legge til rette for livskvalitet og lønnsom verdiskapning i alle deler av landet. Vi trenger tryggere, grønnere og bedre framkommelighet. Det er nødvendig med omstilling av transportsektoren på havet, i lufta på skinnene og på vei.

Norge er fremst i verden med omlegging til utslippsfrie personbiler. Denne utviklingen må videreføres, samtidig er det behov for statlige incentiver for å fremme overgangen til utslippsfri transport også for nyttetransporten. Det er avgjørende å realisere et nasjonalt nettverk av energistasjoner for tyngre kjøretøy tilpasset trafikkmønstre og regelverket om kjøre- og hviletidsbestemmelser. Det må legges til rette for både batterielektrisk framdrift, hydrogen og biogass.

Selv om vi lykkes med en overgang til vegtrafikk uten klimautslipp, har vegtrafikken fortsatt utfordringer med lokal forurensing fra svevestøv, naturinngrep ved utbygging, ulykker og at

vegtrafikk krever et stort areal i forhold til mengde gods eller antall personer som transporteres. Derfor er det fortsatt et mål å flytte mer person- og godstransport over til skinnegående transport. Over litt større avstander kan heller ikke vegtransport konkurrere i reisetid med moderne tog.

Norsk jernbane er med få unntak utslippsfri. Togtransport er sikrere enn bil, det har kapasitet til å frakte langt flere folk og mer gods i forhold til arealet som kreves, og det har potensiale for langt raskere transport enn vegtrafikk. Med utbygging av høyhastighetstog kan vi få reisetider mellom byene i Sør-Norge som kan utkonkurrere det meste av flytrafikken i Sør-Norge og faktisk bli et reelt alternativ også for reiser i og til Nord-Norge. Samtidig vil en slik utbygging innebære at store deler av landet får reisetider inn til de store byene som åpner for helt nye bo- og arbeidsmarkedsregioner, ikke minst om en ser det i kombinasjon med muligheter for fjernkontor/hjemmekontor.

Pandemien i 2020 og 2021 har avdekket en større fleksibilitet i behovet for personreiser enn vi kjente til, ikke minst med tanke på omfanget av reiser til og fra jobben. Digitale møter har erstattet mange jobbreiser og svært mange har tatt i bruk hjemmekontor i større eller mindre omfang. Den fleksibiliteten som er avdekket synliggjør en mulighet for å oppnå bedre framkommelighet gjennom bedre ressursutnyttelse og endring av trafikkmønster som et alternativ til å øke kapasiteten på tidspunktene med mest trafikk. Ved å stimulere flere til å reise utenom rushtiden kan kapasiteten for både veier, tog og øvrig kollektivtrafikk utnyttes bedre, og behovet for å investere i økt kapasitet for de største trafikktoppene kan reduseres. Om flere velger å reise utenfor rushtiden gir det økt framkommelighet både for de som endrer reisetidspunkt og de som av ulike grunner ikke har samme mulighet.

Mikromobilitet og nye forretningsmodeller endrer transportsektoren og reisemønsteret. Samferdselspolitikken må justeres i tråd med nye muligheter. I byene vil muligheter knyttet til elsparkesykkel, elsykkel, bysykler, autonome kjøretøy, autonome busser og bildelingsmuligheter kunne påvirke framtidig transportbehov og utbyggingsbehov.

Utviklingen av intelligente transportsystemer med kommunikasjon mellom kjøretøy og infrastruktur kan skape en samhandling mellom kjøretøy som legger til rette for både bedre utnyttelse av kjøretøyets kapasitet, bedre trafikkflyt og redusert miljøbelastning.

I store deler av landet er vegen eneste reelle alternativ for gods og for persontransport. Jernbanen finnes ikke overalt, og mange steder har ikke trafikkgrunnlag for et kollektivtilbud med tilstrekkelig frekvens. Behovet for framkommelighet for folk og gods er likevel stort. Forutsigbar og kort reisetid er viktig for mye av godstransporten og avgjørende for vekst og verdiskapning i mange av de næringene som skal gi oss inntekter etter olja. Det handler et godt utbygd stamveinett, men også kapasitet på veiene inn til stamveinettet. Det handler om trygge veier, og om kapasitet og frekvens på ferger.

Det er et stor potensiale for å overføre mer godstransport fra veien til sjøen. Sjøtransportens fremste fortrinn er transport av store volum over lange avstander. Det vil kreve infrastruktur i havnene for omlasting. Også godstransport til sjøs må legges om til utslippsfri teknologi. Elektrisk framdrift og hydrogen representerer muligheter med ulike egenskaper. På korte strekninger, som de fleste fergestrekninger, har elektrisk framdrift stort potensiale, og Norge er ledende i utviklingen av elferger. Norge har forutsetninger for å bli ledende og etablere ny industri knyttet til satsing på hydrogen for transport over lengre strekninger til havs.

Flytrafikken står for uforholdsmessig store klimautslipp. Etter pandemien vil vi trolig ikke vende tilbake til samme reisemønster som før. Det gjelder ikke minst for arbeidsreiser, der det er både ønskelig og forventet at digitale løsninger vil overta for en vesentlig del av de fysiske møtene. I store deler av Norge er kortbanenettet avgjørende for persontransporten,

og verken vei eller bane utgjør et alternativ. Norge må ta en ledende rolle i utviklingen av elfly som et utslippsfritt alternativ for kortere flyreiser.

Sentrum vil:

- utvikle økonomiske virkemidler som kan stimulere flere til å forskyve reisen til tidspunkt med mindre kapasitetsutfordringer. Dette gjelder både korte og lengre kollektivreiser og privatbilreiser i områder med rushtidsutfordringer
- redusere transportsektorens klimaavtrykk vesentlig innen 2030 og på sikt gjøre all transport klimanøytral
- styrke utbygging av ladenettverk for elbiler generelt, og sikre etablering av et nasjonalt nettverk av lade- og fyllerpunkter for hydrogenbasert og batterielektrisk nullutslipps tungtransport
- bruke offentlige innkjøp til å fremme bruk av nullutslippsteknologi innen transport, bygg og anlegg
- fremme lav- og nullutslippsteknologi i varetransport ved redusert sats for bompenger.
- videreføre økonomiske insentiver for elbiler som fritak for moms og engangsavgift
- utvikle infrastruktur på en måte som tar vare på sårbare økosystemer og biologisk mangfold
- sørge for bedre nasjonal koordinering av arealplanlegging og infrastruktur
- begrense omfanget av nye firefelts motorveier som legger til rette for økt biltrafikk
- prioritere sikkerhet, framkommelighet, flaskehals, godt vedlikehold og jevn veistandard framfor kapasitetsøkning i veinettet
- arbeide for å realisere lyntog/høyhastighetstog i Norge med reisetider som kan erstatte flytrafikk mellom de store byene i Sør-Norge
- øke jernbanens kapasitet gjennom Oslo med ny sentrumstunnel
- utvide kapasiteten for gods- og persontog med nye dobbeltspor, kryssingsspor og oppgradering av tekniske anlegg
- oppgradere Nordlandsbanen og forsere utredning og planlegging av Nord-Norgebanen Fauske-Tromsø med plan om byggestart innen 2027.
- styrke og utvide nattog tilbudet i Norge og til Europa med flere sovevogner og hyppigere avganger
- akselerere byggingen av dobbeltspor for økt kapasitet og vesentlig redusert reisetid i hele Inter City-triangelet (Halden, Skien, Lillehammer)
- igangsette bygging av Ringeriksbanen
- gjennomføre sammenkobling av Sørlandsbanen og Vestfoldbanen
- oppgradere jernbanestrekningene mot Sverige og kontinentet
- innføre krav om sømløs reise med én billett og gode overganger mellom alle kollektivselskap i Norge
- utvide kapasiteten for kollektivtrafikken i de største byene.
- etablere og utvikle effektive godsterminaler og havneanlegg for mer effektiv overgang mellom transport på sjø, vei og bane.
- fremme omlegging til lav- og nullutslippsteknologi på skip gjennom etablering av infrastruktur for klimavennlig drivstoff og lading, samt tilskudds- og låne- og toppfinansieringsordninger knyttet til bygging av skip med nullutslippsteknologi.
- innføre sterkere insentiver for å gjøre skipsfarten utslippsfri
- sikre likeverdig tilgang til digital infrastruktur i alle deler av landet
- skrinlegge planene om en tredje rullebane på Oslo Lufthavn Gardermoen

- sikre godt regionalt samarbeid om fornyelse og drift av infrastruktur for renovasjon og vann og avløp
- beholde insentiver for elbil
- arbeide for at offentlige transportmidler er elektrifisert innen 2030
- erstatte bompenger med veipricing
- bidra med finansiering til utvikling og bestilling av elfly til norsk kortbanenett, og ha ambisjon om å bli verdensledende på elfly på samme måte som på elbil og elektrisk fergetransport
- stille stadig strengere krav til CO2 utslipp fra flyoperatører på norske lufthavner.
- legge til rette for økt sykkelbruk med gjennomgående sykkelveier med sykkeltrafikk adskilt fra gående
- åpne for ekstraordinær statlig støtte til bybaneprosjekter i de største byene
- styrke utviklingen av kollektivknutepunkt utenfor bykjernene
- etablere effektive og miljøvennlige pendlerforbindelser
- Prioritere bærekraftig, trafikksikker og menneskevennlig by- og tettstedsutvikling framfor hastighet
- Redusere fartsgrenser i tettbygde strøk, spesielt rundt skoler og barnehager

3.7 Landbruk og bioøkonomi

Landbrukspolitikken skal bidra til lavere klimautslipp, fremme ivaretagelsen av natur- og kulturverdier, inkludert biologisk mangfold, styrke selvforsyningsevnen og bidra til verdiskapning og arbeidsplasser i hele landet.

Vi vil levere naturen, skogen, fjellet og dyrka mark videre til neste generasjon i en bedre stand enn slik vi selv arvet den.

Bærekraftsmål 15 omhandler å beskytte, gjenopprette og fremme bærekraftig bruk av økosystemer, sikre bærekraftig skogforvaltning, bekjempe ørkenspredning, stanse og reversere landforringelse samt stanse tap av artsmangfold. Det er flere legger føringer for hvordan vi ønsker å utvikle norsk landbrukspolitikk.

Klimakur 2030 viser at norsk landbruk har et stort potensial for å redusere utslippene sine ved å omstille seg fra å produsere store volum kjøtt til å produsere mer plantebasert mat. Partiet Sentrum støtter at norsk landbruk gradvis må omstille seg. Trenden gjennom mange år har vært et økt konsum av kjøtt og andre animalske produkter. Nordmenn spiser i snitt betydelig mer kjøtt og animalske produkter enn hva som er anbefalt, både i et klimaperspektiv og et folkehelseperspektiv. Partiet Sentrum ønsker at den norske landbrukspolitikken skal stimulere økt produksjon av grønnsaker, korn, frukt og andre vegetabiliske produkter. En redusert produksjon av kjøtt og animalske produkter bør komme som et resultat av redusert etterspørsel, og ikke produksjonsbegrensninger, slik at ikke redusert produksjon i Norge fører til økt import av kjøtt.

Jordbruk

Landbruket i Norge sikrer matproduksjon og matsikkerhet for befolkningen. Sammen med fiske og havbruk er jordbruk, husdyrbruk og skogbruk en ryggrad for arbeid og levende bygder over hele landet. Produkter fra havet og skogen har også vært våre viktigste eksportartikler lenge før olje og gassnæringen oppsto. Sentrum vil øke selvbergingsgraden og sikre mest mulig norskprodusert kortreist og sunn mat.

Vi vil styrke norsk matproduksjon og samtidig gjøre den mer klima- og økonomisk effektiv. Det har vært en utvikling hvor en ser at landbruket i dag fordeles på stadig færre hender og gårder slås sammen. Det må være rom for både små, mellomstore og større bruk for å sikre matproduksjon i alle deler av landet med ulikt ressursgrunnlag. Det må samtidig være en oppmerksomhet på å gjøre landbruket attraktivt for unge som ønsker å etablere seg i næringen ved at den også gjøres økonomisk lønnsom.

Privat forvaltning av eiendom, beiteareal, fiskerettigheter og jaktmuligheter må kombineres med nasjonale mål som sikrer fordeling og nasjonal bærekraft på bestander og ressurser og ivaretar biologisk mangfold, kulturlandskap og levende bygder. Å sikre representative naturområder, økosystemer og bestander av dyr og planter er en del av denne forvaltningen som må få konsekvenser for alle arealinngrep og bruk av natur. Vi må verne om naturens, vegetasjonens og jordas evne til å lagre karbon og til å beskytte oss mot de klimaendringene som kommer, og dette må ligge som et premiss for all bruk av natur.

Bare ca. 3% av arealet i Norge er dyrket mark. Dyrket mark bygges ned og jordsmonnet utsettes tap av organisk materiale og organisk karbon, mindre biodiversitet, mer erosjon og jordskred, pakkingskader, forurensing og forsøling. Sentrum vil jobbe for et sterkt jordvern, og at dyrka mark må holdes i hevd i hele landet. Alle jordbrukspraksiser som kan bidra til økt karbonbinding i jord, som redusert jordarbeiding, biokull, fangvekster og beiting, må oppmuntres og det må utredes ulike støtteordninger som tilsvarer den karbonbindingen tiltaket bidrar til. Felles for praksiser som øker karbonlagring i jord er at det også gir mer biologisk liv i jorda og bedre jordstruktur som gjør den mer motstandsdyktig mot både flom og tørke. Dette er derfor også viktige grep for å sikre en resilient matproduksjon i møte med økende klimaendringer.

Landbrukssamvirket må gis stabile og forutsigbare rammevilkår for å sikre bøndenes inntekt. Et sterkt og velfungerende landbrukssamvirke er en forutsetning for å ivareta bøndenes posisjon i verdikjeden. Tilgang på nok og kompetent arbeidskraft er en grunnleggende forutsetning for landbruksnæringen. Etterutdanning for de som er i næringa er også viktig.

Andelslandbruk bidrar til kunnskap og interesse for jordbruk, matproduksjon og kosthold i bynære områder. Urbant landbruk bidrar til bærekraftig byutvikling, økt kunnskap om bærekraftig matproduksjon og økt bærekraftig verdiskapning og næringsutvikling, og er et supplement til det tradisjonelle landbruket og gir barn og voksne i byen et sterkere forhold til hvor maten kommer fra.

Norske gras- og beiteressurser må utnyttes for å kunne produsere mat fra ressurser som ikke kan brukes til menneskemat. Norsk kjøttproduksjon fra storfe og småfe basert på aktivt beitebruk er et viktig bidrag til å holde kulturlandskapet i hevd, og å bevare artsmangfoldet.

En stor del av klimautslippene fra landbruket er metanutslipp fra dyrene. En mer intensiv produksjon med færre dyr kan isolert sett gi lavere utslipp i det norske klimaregnskapet, men vil med dagens forutsetninger innebære en uønsket økning i bruk av kraftfôr produsert med soya fra Brasil. Bedre grovfôr og økt norsk produksjon av råstoff til kraftfôr øker selvbergingsgraden, gir mulighet for nisjeproduksjon og flere grønne arbeidsplasser, og vil bidra til reduksjon i utslipp som ikke inngår i det norske klimaregnskapet.

Sentrum vil:

- arbeide for et levende landbruk i hele landet og en livskraftig næringsmiddelindustri med basis i landbruket, og legge til rette for at flest mulig unge som ønsker det får mulighet til å satse på et liv som bonde.

- justere tilskuddsordningene i landbruket slik at de i økt grad stimulerer til økologisk drift og andre former for drift som sikrer mer bærekraft, karbonbinding i jord, økt biologisk mangfold og større robusthet mot klimaendringer.
- styrke grasbasert husdyrhold i distriktene og stimulere til at arealene som egner seg til plantebasert matproduksjon i størst mulig grad brukes til dette.
- øke selvforsyningen og matvareberedskapen gjennom å legge til rette for økt norsk produksjon av varer vi ikke er selvforsynt med i dag, som korn, frukt og grønt.
- stimulere til bedre grovfôr- og fôr kvalitet i landbruket, med sikte på lavere klimagassutslipp og økt selvforsyning
- stimulere variert produksjon i hele landet og bidra til å opprettholde kulturlandskapet og en variert bruksstruktur.
- gjeninnføre driftsvansketillegg. Driftsulemper grunnet små jordteiger, klimatiske forhold, bratt terreng og veksttid må utjevnes med tilskudd.
- tilskudd og støtteordninger må vris fra støtte pr produsert enhet til støtte til tiltak for andre viktige fellesgoder, som beitetilskudd for å bevare kulturlandskap og biologisk mangfold
- forsvare genteknologiloven, der streng regulering sikrer at utviklingen skjer innenfor klare etiske og helsemessige prinsipper, og uten miljømessige skadevirkninger.
- sikre matjorda vår gjennom sterkere jordvern, og ta mer hensyn til dyrkbar jord i arealplanlegging. Det må etableres bedre ordninger som sikrer at når matjord unntaksvis går tapt kan erstattes av nytt dyrket areal av samme kvalitet
- arbeide for å rekruttere flere kvinner til landbruket
- Stimulere til riktigere bruk av kunstgjødsel i konvensjonelt jordbruk. Stimulere bruk av økologiske metoder som bruk av belgvekster i vekstskifte, husdyrgjødsel og kompost
- redusere matsvinnet i hele næringskjeden, fra jord til bord. Innføre en matkastelov og avgift på matsvinn fra dagligvarebransjen.
- bidra til at kjøtt og hønerekjøtt blir gjort tilgjengelig for forbrukerne
- øke tilskudd og forskningsmidler gjennom Enova til å produsere biogass av husholdningsavfall og husdyrgjødsel, og legge til rette for produksjon av organiske gjødselprodukt som et biprodukt av biogassproduksjonen, og etablere tilskuddsordninger for bygging av desentraliserte lagringskummer av denne bioresten.
- utrede en merke-/sertifiseringsordning for som viser oppfyllelse av kriterier for bærekraft for norske jordbruksprodukter, spesielt norsk kjøtt basert på lokale beiteressurser. Klima- og miljøavtrykket må være forståelig for forbrukeren og opphavsland må komme tydelig fram.
- ha en opptrappingsplan for 20 prosent økologisk landbruk i Norge innen 2030, og offentlige innkjøp skal være i samsvar med dette.
- styrke kompensasjonsordningene og støtteordningene ved avlingssvikt og klimatilpassing.
- styrke naturskadeordningen og klimatilpassing i jordbruket.
- gjeninnføre beredskapslagring av korn gjennom styrket gårdslagring og styrket nasjonal silokapasitet.
- støtte opp om forskningsinnsatsen på mat og landbruk for å fremme klima- og miljøvennlig matproduksjon og stimulere til økt bruk av fremtidsrettet teknologi i landbruket, herunder teknologi for mer presisjonsjordbruk. Satse på forskning og utdanning for å ta i bruk ny kunnskap om mer klimasmart produksjon av mat, og ved resirkulering av avfall og husdyrgjødsel.

- opprette ordninger som stimulerer til satsing på nisjeproduksjon og enklere markedstilgang for produktene, herunder markedsordninger som legger til rette for bedre tilgang av kortreiste lokale matprodukter i butikkene.
- legge til rette for mer lokal, småskala matproduksjon, eksempelvis gjennom andelsgårder, nabolagshager og urbant jordbruk.
- sikre en velfungerende markeds- og produksjonsregulering og sikre samvirkets rolle som markedsregulator. Sikre tilsvarende ordninger for frukt og grønt.
- videreføre forsøk innen regenerativt landbruk.
- redusere bruken av plast i landbruket.
- styrke velferdsordningene i landbruket som avløsertilskudd, sykepengerettigheter og mulighet for tidligpensjon.
- sikre bønder, som selvstendig næringsdrivende, inntektsmulighet på linje med andre yrkesgrupper blant annet igjennom jordbruksforhandlinger og priser på produkter
- videreføre bo- og driveplikten, odelsretten og konsesjonslovene som viktige virkemidler i landbrukspolitikken.
- Legge til rette for at aktive gårdsbruk også kan brukes til tilleggsnæringer som inn på tunet, alternativ skoledag, ettervern og dagtilbud for demente m m.

Skogbruk

Skog dekker litt over 12 millioner hektar (nesten 38 %) av Norges landareal. Skogvolumet er tredoblet på 90 år. Den årlige skogavvirkingen varierer, men hogsten har siden 1950-tallet ligget godt under tilveksten. Dette har ført til en oppbygging av trekapital og et økende karbonlager i vegetasjonen i Norges skoger.

Ifølge regjeringens klimaplan er naturens karbonlager i Norge på ca. 7 mrd. tonn karbon og 38% av dette i skog. Ca. 80% av karbonet i boreale skoger er lagret i jordsmonnet, resten i vegetasjonen. Ved flatehogst fjernes karbonet som er lagret i trevirke. Gjødsling av skog, ungskogpleie, sprøyting og fjerning av hogstavfall vil øke tilveksten og karbonlagring i trevirke, men også påvirke biologisk mangfold i jorda og øke nedbrytningen av organisk materiale og dermed redusere karbonlagringen i jorda. Det tar lang tid før tilveksten oppveier tapet av binding i jorda.

Biomasse som tas ut fra skogen kan erstatte bygningsmaterialer med langt høyere klimaavtrykk, eller brukes til fremstilling av biobrensel eller bioplast og slik redusere bruken av olje og gass. Bruk av tre som byggemateriale er viktig for karbonlagring, som erstatningsmateriale for stål og betong, og for en lønnsom skognæring.

For å sikre en fortsatt god tilvekst og tilgang til produkter fra skogen i et langsiktig perspektiv må nyplanting av skog trappes opp. Arealene som skal benyttes til nyplanting av skog, skal ikke være i konflikt med arealer som kan brukes til matproduksjon, eller med verneinteresser.

En aktiv skogpolitikk er en jordnær, konkret og billig måte å nå klimamålene på. Det er store muligheter for offensiv klimainnsats hvis det legges opp til økt avvirking til optimalt tidspunkt, kombinert med aktiv opptrapping av vern av skog og planting av skog på nye arealer.

Sentrum vil:

- gi gode rammevilkår for skogbruket i Norge, blant annet ved å legge til rette for økt foredling og bruk av trevirke i Norge og øke forskningsinnsatsen på nye og alternative

bruksområder for skogsvirke. Vurdere bruk av særordninger for bruk og produksjon av løvtrevirke.

- øke tilskuddene til skogplanting. Samtidig som trevirke vil kunne erstatte deler av forbruket av fossil energi, vil økt satsing på skog gi betydelig effekt for sysselsetting og næringsliv i distriktene.
- utarbeide en statlig plan for hvordan skogen skal brukes i klimasammenheng
- at det i samarbeid med skognæringa og berørte utmarksnæringer etableres et program for godt klimaskogbruk.
- stimulere til moderne plukkhogst, istedenfor store flatehogster. Det gir bedre kvalitetsvirke, høyere priser, bedre karbonbinding i jordsmonnet og mer naturmangfold.
- innføre strengere regler for driftsformer i skogbruket som verner om biologisk mangfold og forbyr utplanting av fremmede arter. Flatehogst må kun tillates der det har vært flatehogd før.
- bruk av sprøytemidler og tilskudd til miljøskadelig gjødsling i skogbruket må stanses.
- skogsatsingen må ikke gå på bekostning av inngrepsfrie naturområder eller naturskog/urskog.

Reindrift

Reindriften er allment anerkjent som en spesiell samisk næring, og danner et viktig grunnlag for å bevare samisk kultur, samfunnsliv og språk. Reindrift som næring, kultur og livsform er unik både i nasjonal og internasjonal sammenheng. Reindriften nyttiggjør seg utmarksressursene i fjellområdene, og har potensial for økt verdiskaping. Samenes grunnholdning til naturen er også viktig å lære av i lys av en bærekraftig forvaltning. De har drevet sin næringsvirksomhet i årtusener med svært få spor i landskapet og i pakt med annet dyre- og planteliv. Det er betydelige muligheter knyttet til videreføring av reinkjøtt og biprodukter fra rein, reiseliv og formidling av reindriftssamisk kultur og levesett. Næringens utvikling skal være basert på tradisjonell kunnskap, ny viten og forutsigbare rammevilkår.

Næringas største utfordring i dag er presset på beitearealene. Utbygging av infrastruktur og etablering av nye næringer i utmark spiser opp beiteland bit for bit. I senere tid er det særlig vindkraftutbygging som truer tradisjonell reindrift. Når reindriften trues er det også en direkte trussel mot reindriftssamenes kultur og levesett.

Sentrum vil:

- beholde et sterkt vern av reindriften sine beitearealer.
- at reinbeitedistriktene må sikres tilstrekkelige ressurser. Distriktene skal kunne ivareta reindriften sine interesser, og ha mulighet til å delta aktivt i planprosesser, for å skape gode totalløsninger til beste for alle.
- tilrettelegge for økt verdiskaping av kjøtt og biprodukter, samt satsing på kulturformidling og turisme basert på reindrift.
- arbeide for en bedre beredskap ved klimaskapte beitekriser.
- sikre retten til tradisjonell flytting over landegrensene.
- ha en rovviltpolitikk som ikke utarmer reindriften, og ha rovdryfrie kalvingsområder.
- sørge for at lovverket gjenspeiler samisk rettsoppfatning, nasjonal rettspraksis og internasjonal rett.

- legge til rette for en reindriftsnæring som både er økologisk bærekraftig, økonomisk lønnsom og en viktig del av samisk kultur.

Dyrevelferd

Partiet Sentrum vil føre en politikk som fremmer god dyrevelferd og respekt for dyrene. Alle dyr har en egenverdi som er uavhengig av dets nytteverdi for mennesker. Partiet Sentrum vil opprettholde og utvikle et godt og strengt regelverk for dyrevelferd, basert på kunnskap om dyrenes behov.

Dyrevelferden settes på prøve innen både landbruk og havbruk. Norge har bedre dyrevelferd og bedre dyrehelse enn mange andre land, blant annet gjennom mindre bruk av antibiotika. Krav om lønnsomhet innebærer et kontinuerlig press på stadig høyere produksjonsvolum og avl mot rasktvoksende raser, og kan medføre at dyrevelferd lettere blir tilsidesatt.

Dyrevelferd henger også sammen med bondens egen helse. Gode sosiale og økonomiske rammebetingelser, mulighet for faglig fellesskap, møteplasser og erfaringsdeling blant bønder kan virke forebyggende for dyrehelsen.

Sentrum vil:

- føre en land- og havbrukspolitikk som reguleres av strenge krav til dyrevelferd.
- premiere satsing på dyrevelferd utover minstekravene i lovverket i jordbruksavtalen, og i større grad vektlegge dyrevelferd og dyrehelse i avlsarbeidet.
- forby kirurgisk kastrering av hanngris, ettersom det finnes gode alternativer.
- fortsatt forby forebyggende bruk av antibiotika og vekstfremmende midler i dyrefôr.
- styrke Mattilsynets rolle i land- og havbruket med tanke på både rådgivning og kontroll, slik at brudd på Dyrevelferdsloven forebygges og håndheves.
- styrke veterinærtjenesten med mer midler til den kommunale vakttjenesten og veterinære reiser, gjennom geografisk differensierte tilskudd.
- videreføre forbudet mot oppdrett av pelsdyr og forby import av pels, samt sikre forutsigbare og gode omstillingstiltak for pelsdyrbønder som må avvikle sin virksomhet.
- føre en restriktiv politikk for import av husdyr, kjæledyr og planter for å bevare den gode dyre- og plantehelsen i Norge.
- videreføre politiets arbeid mot dyrekriminalitet, gjennom Prosjekt Dyrekrim, og heve strafferammen for dyremishandling til 5 år.
- i størst mulig grad erstatte dyreforsøk med alternative metoder, men tillate bruk av dyr til forskningsformål gitt under strenge etiske retningslinjer.
- jobbe for et forbud mot CO₂-bedøvelse av dyr på slakteri, i tråd med faglige råd.

Rovdyr

Ulv, bjørn, jerv og gaupe er alle på Rødlista, som betyr at de er i større eller mindre grad står i fare for å bli utrydningstruet. Ulven har status som kritisk truet, bjørn og jerv er sterkt truet og gaupa er sårbar. Jerven har minst 25 prosent av sin europeiske bestand i Norge. For at bestander skal være genetisk levedyktige og unngå langsiktige problemer med innavl og tap av genetisk materiale må de bestå av minst 500 individer. Rovdyrene kjenner ikke landegrensler, og rovdypolitikken i Norge må ses i sammenheng med landene rundt oss.

Kulturlandskap og rovdyr er begge deler viktige for norsk naturmangfold. Norge skal trygge områder for beite og samtidig bidra til levedyktige rovviltstammer. Denne todelte

målsetningen er grunnlaget for vår politikk, og regelverk og forvaltning skal støtte opp under den. Konflikten mellom beitedyr og rovdyr skaper sterke følelser, motsetninger og konflikt. Folk som bor i områder med nærhet til rovdyr, føler ofte frykt for seg og sine i det daglige. Dette er en frykt vi må ta på alvor. Det er viktig å skape tillit til forvaltningen og bidra til større trygghet for de som lever med rovdyr tett innpå seg. Dagens konfliktnivå knyttet til rovdyrforvaltningen er til hinder for en god og bærekraftig rovdyrpolitikk.

Sentrum vil:

- sikre en bærekraftig rovviltbestand i tråd med Stortingets forlik, naturmangfoldloven og våre internasjonale forpliktelser og videreføre den todelte målsettingen om å både ha levedyktige rovviltstammer og et aktivt beitebruk.
- ha en tydelig og konsekvent soneforvaltning og et effektivt regime for uttak av rovvilt når det ikke truer bestandens overlevelse.
- ha en høy beredskap slik at tapene av beitedyr skal bli så små som mulig.
- sikre at bestandsmålene følges opp, for å skape tillit mellom befolkning og forvaltning.
- sørge for dialog og lokal involvering, der det tas hensyn til at det å leve med rovvilt tett innpå seg kan medføre en belastning for både beitenæringen og lokalsamfunnet.
- ivareta den regionale forvaltningen med rovviltneemder
- sørge for gode erstatningsordninger ved tap av dyr i landbruksnæring, og for bønder som gjennomfører omstillingstiltak i de mest rovdyrberørte områdene.

Bioøkonomi

Bioøkonomi er virksomhet basert på det vi har gjort siden tidenes morgen: høsting og foredling av naturressurser. Innenfor fiskeri, havbruk, jord- og skogbruk er det et stort potensial for nye arbeidsplasser og nye næringer, som lager alt fra nye materialer, mat, energi og medisiner. I dag eksporterer Norge i stor grad råvarer fra naturen. Mer foredling i Norge vil gi arbeidsplasser og øke ressursgrunnlaget for verdiskaping i form av mangfoldige ferdigvarer med høy verdi i et globalt marked. Den vil også skape grunnlag for klimakutt og utvikling av en global konkurransedyktig leverandørnæring.

Den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien er en sentral del av verdikjeden for trygg mat og kvalitetsvarer til forbrukerne. Den skal ha forutsigbare og konkurransedyktige rammevilkår. Dagens sterke maktkonsentrasjon i dagligvarebransjen rammer norske forbrukere. Det må sikres en bedre maktbalanse i verdikjeden for mat. Det skal gjelde norske lønns- og arbeidsvilkår og norske standarder innen helse, miljø og sikkerhet i norsk jordbruk.

Den norske skogen byr på uante muligheter. Bruken av produktene fra skogen spenner fra tradisjonelle sagbruk til avansert biokjemi. En fremtidsrettet skogindustri bygger på en hel verdikjede fra frø og plante til det ferdige produktet. Økt bruk av skogens ressurser er både god industripolitikk og god klimapolitikk. Norge har gode forutsetninger for å bli verdensledende på å levere kunnskap og tjenester om trebruk og bærekraft kombinert med merkevarebygging. Mange produkter som kan utvikles av biomasse, brukes allerede innenfor matproduksjon, helse, bygg og i annen industri. Sentrum vil legge til rette for økt videreforedling av produkter fra skogen og satse på den grønne bioøkonomien.

Sentrum vil:

- etablere et Bionova etter modell fra ENOVA med en grunnfinansiering på 10 milliarder, der årlig avkastning benyttes til å støtte omstillings- og utviklingsprosjekter innen bioøkonomi, grønn jordbruks- og skogbruksteknologi.
- etablere mål og programmer som bidrar til å øke industriproduksjonen basert på bioøkonomi.
- styrke Bioøkonomiprogrammet og Treprogrammet i Innovasjon Norge, og etablere føringer om bruk av norsk trevirke i ordningen "Innovasjon i offentlige anskaffelser".
- favorisere biobaserte produkter som er kortreist og inngår i en sirkulær økonomi, for eksempel gjennom økt bruk av tre i statlige bygg. Det nye regjeringsskvaletet må bygges i tre.
- etablere nasjonale mål for fosforgjenvinning, og utrede virkemidler for å styrke markedet for sekundært fosfor. Utrede muligheten for bruk av fosfor fra husholdningsavfall, biogassanlegg, slakteriavfall, kloakkslam og fiskeoppdrett som gjødsel i jordbruket, eller andre bruksområder.
- utvikle produksjon av proteinfôr til husdyr og fiskeoppdrett på norske ressurser. Fiskemel må igjen kunne brukes som proteinkilde i husdyrfôr. Oppskalere fra forskning til produksjon basert på bl.a. produksjon av insekter og ulike produkter fra havet og skogen.
- gjennomgå rammebetingelsene for næringsmiddelindustrien, inkludert bryggerinæringen, for å sikre videre utvikling av næringen.
- kartlegge og sikre nasjonalt eierskap til genetiske ressurser på norsk territorium.
- stanse salget av Statskog og bruke Statskog som et verktøy for industribygging og næringsutvikling.
- innføre priskontroll på skogeiendommer slik som for andre landbrukseiendommer, for å sikre spredt eierskap og mulighet for helhetlig forvaltning.

3.8 Marine næringer - den blå veksten må være grønn

De norske havområdene er mer enn 5 ganger større enn landområdene. Norge som nasjon har et ansvar for å forvalte disse havområdene bærekraftig. De store havområdene og vår lange kystlinje gir oss også store muligheter for verdiskapning i marine næringer. Fisken langs kysten er kanskje den ressursen som gjennom historien i størst grad har formet utviklingen av Norge som samfunn. I en verden der vi skal dekke et voksende behov for mat og samtidig redusere klimautslippene og ta vare på det biologiske mangfoldet vil marine næringer spille en viktig rolle. Når Norge skal avvikle petroleumsaktiviteten, vil marine næringer stå for en sentral del av verdiskapningen vi skal leve av.

Fiskerinæringen er basert på høsting av naturens ressurser. Fiskeripolitikken skal bygge på en forsvarlig forvaltning av fiskeressursene og legge til rette for verdiskapning, vekst og sysselsetting. Vi trenger grønn vekst i en blå næring. Norsk fiskerinæring er helt avhengig av eksport til markeder spredt over hele verden. Markedstilgang og utviklingen i kjøpekraft i de viktigste markedene er avgjørende for næringens lønnsomhet. De siste årene har det vært en tydelig tendens at den landbaserte fiskeindustrien har hatt dårligere lønnsomhet enn fiskebåtene. Vekst i fiskerinæringen og økte eksportinntekter for Norge forutsetter lønnsomhet i alle ledd, også i mottak og videreforedling.

Fisken tilhører fellesskapet. Kvotesystemet må bygge på dette prinsippet. Havressursloven er blant annet grunnlaget for regulering av fisket gjennom kvoter. Deltakerloven sikrer en fiskereid fiskeflåte og fiskesalgslagsloven skal gi rammer for førstehåndsomsetning av fisk og grunnlag for dokumentasjon av ressursuttaket. Alle disse tre lovene skal medvirke til en bærekraftig og lønnsom forvaltning av fiskeressursene, og er viktige for verdiskapning og sysselsetting i kystdistriktene.

Fiskerinæringen har sesongvariasjoner som følge av ulik tilgang til ulike bestander gjennom året. Det er et mål å videreutvikle næringen med mer helårlig aktivitet. Levendefangst og lagring er et viktig tiltak. Aktivitet basert på lite utnyttede marine ressurser kan utvikles til ny aktivitet og som supplement til dagens fiskerier. Trålkonsesjoner som er tildelt for å sikre helårlig drift ved landbaserte anlegg må underlegges et regelverk som sikrer at denne intensjonen ivaretas. Det bør utredes en ressursrente som kan legges på eksport av ubearbeidet frossent råstoff som kan styrke lønnsomheten ved å foredle mer av fiskeressursene i Norge og bidra til at mer fisk kommer på land som ferskfisk. Det bør vurderes ordninger som stimulerer de største båtene til å levere en større andel av sine kvoter på andre tidspunkt enn hovedsesongen for den mindre kystflåten.

Nye muligheter

Utnyttelse av restråstoff er i stadig utvikling, og representerer muligheter for nye, verdifulle produkter. Råstoff som tidligere har blitt fôr til pelsdyr foredles nå til viktige ingredienser i helsekost og kosttilskudd.

Plankton og tang og tare (mikro- og makroalger) representerer muligheter vi så vidt har begynt å undersøke. Med våre store havområder kan tang og tare representere muligheter med tanke på matproduksjon, energi og binding av CO₂. Tareproduksjon benyttes allerede for å samle næringsstoffer fra havbruksanlegg.

Havbruk og oppdrett

Havbruksnæringen har bidratt til kraftig vekst i verdiskapning og sysselsetting langs kysten gjennom de siste tiårene. Men næringen har også skapt store utfordringer. Lakselus som rammer vill laks og ørret, rømming som medfører risiko for genetisk forurensning, utslipp av næringsstoffer fra fiskens avføring overskuddsfor. I tillegg er næringen også utsatt for ulike fiskesykdommer. En videre vekst i næringen må baseres på at disse utfordringene løses. I framtida må alle anlegg være sikret mot rømming og spredning av lakselus, og ikke slippe ut mer næringsstoffer enn biotopene i havet kan ta imot. Lukkede anlegg vil bli sentrale.

Utvikling av ny og mer bærekraftig teknologi forutsetter at teknologien kan prøves ut også i fullskala forsøk og drift. Det bør legges til rette for slik teknologiutvikling gjennom tildeling av flere utviklingskonsesjoner og enklere og raskere saksbehandling av slike søknader. Utvikling av oppdrett av nye arter kan kanskje danne grunnlag for nye industrieventyr på linje med lakseoppdrett. Det vil også kreve tilgang til testlokaliteter og utviklingskonsesjoner.

En vekst i havbruksnæringen forutsetter at lokalsamfunnet får noe igjen for de arealene næringen legger beslag på. Havbruksfondet ivaretar bare delvis denne intensjonen, da kompensasjonen er knyttet for mye til vekst i næringen og ikke gir kompensasjon for eksisterende anlegg. De som får disponere konsesjoner tildelt av staten kan hente ut en merverdi og de legger beslag på områder som tilhører fellesskapet, og det er naturlig at samfunnet krever betaling for dette tilbake til fellesskapet.

Sentrum vil:

- videreføre hovedtrekkene i kvotefordelingen mellom ulike grupper
- avvise omsettelige kvoter for sjarkflåten
- arbeide for å redusere de negative konsekvensene av bunntåling, inkludert forbud mot bruk av bunntål i sårbare områder
- innføre sterkere incentivordninger for rømmingstiltak i eksisterende havbruksanlegg og legge til grunn en nullvisjon for rømming ved tildeling av nye konsesjoner.
- stimulere til lavere utslipp av næringsstoffer og støtte utvikling av teknologi for bruk av fiskeskitt fra oppdrett til gjødsel.
- legge til rette for elektrifisering innen kystflåten og havbruksnæringen.
- støtte utviklingen av teknologi som ivaretar kvalitet og forbedrer havproduktenes holdbarhet, slik at mer transport kan foregå med båt og tog.
- støtte utviklingen av nye fôrråvarer med lavere miljøavtrykk. Havbruksnæringen trenger fiskefôr som er både næringsrikt, kortreist og fornybart.
- støtte tiltak som kan bidra til mer helårlig aktivitet på land.
- videreføre kvotebonus for levendefangst og lagring.
- støtte markedsordninger som stimulerer til økt fokus på kvalitet.
- legge til rette for at mindre fiskebåter får ha det kystnære fisket i fred fra effektive og lite skånsomme trålere. Både nasjonalt og internasjonalt.
- jobbe for å få på plass internasjonale avtaler og kvotetildelinger som sikrer at det klimavennlige, tradisjonelle fisket, som er en bærebjelke i mange øystater og kystkulturer, kan overleve.
- sikre finansiering til forsknings- og utviklingsprogrammer for marine næringer, og sikre kommersialisering av ny næring basert på tang, tare, plankton og andre lite utnyttede arter
- utvikle ordninger som kan redusere omfanget av uønsket bi-fangst.
- etablere egne gjenoppbyggingsplaner for utrydningstruede arter som pigghå, håbrann og vanlig uer, samt for bestander på historisk lavt nivå som kysttorsk og hummer i norske farvann.
- støtte grunnrenteskatt i form av en areal- eller produksjonsavgift for havbruk som supplement til havbruksfondet.

3.9 Bærekraftige byer og levende lokalsamfunn

Vi bor alle i et lokalsamfunn, enten det er i ei bygd, et tettsted eller ei gate i en større by. Sentrum ønsker en politikk som skaper lokalsamfunn der det er godt å bo, der folk kan føle tilhørighet, oppleve tillit, delta i samfunnet og realisere sitt potensial. Hvis vi skal bygge bærekraftige byer og lokalsamfunn krever det politisk innsats lokalt, regionalt og nasjonalt, og vi må forholde oss til hva som skjer i verden rundt oss.

Kommuner og regioner

Kommunene er kjernen i velferdssamfunnet vårt. De har ansvar for en stor mengde områder og fagfelt, som barnehager, skoler, eldreomsorg, primærhelsetjenester, vann-, avløp og renovasjon, næringsutvikling, lokalt veinett, arealforvaltning og samfunnsplanlegging.

Et viktig kjennetegn ved det norske kommunesystemet er generalistkommuneprinsippet. Det innebærer at alle kommuner har ansvar for de samme oppgavene og tjenestene. De senere år har kommunene fått tildelt oppgaver som til tider løses best på et nivå med flere

innbyggere enn vi har i mange små kommuner, og flere oppgaver er løses gjennom interkommunalt, regionalt samarbeid. Vi må sikre like tjenester over hele landet. Vi har tillit til at kommunene organiserer sitt tjenestetilbud slik at det blir best mulig for sine innbyggere. Vi vil sikre lokal politisk innflytelse på regionalt samarbeid.

Sentrum vil ha tre forvaltningsnivå i Norge og vi vil styrke regionene som ein regional tjenesteleverandør og utviklingsaktør.

Kommunene er tilført stadig nye oppgaver, uten at de er tilført tilstrekkelige økonomiske ressurser. Det er nødvendig å styrke kommuneøkonomien for å sikre kommunenes mulighet til å levere gode tjenester, styrke vedlikeholdet av bygninger og veier og ruste opp infrastrukturen for vann- og avløp i møte med klimaendringene.

Staten har gjennomført en rekke reformer og har ulik regional inndeling for ulike fagområder - vegregioner, politidistrikt, helseregioner, domstolene, regionene. Det bør være et mål over tid å samordne den regionale inndelingen mellom ulike statlige institusjoner.

Regionreformen endte med noen regioner som ikke representerer naturlige geografiske regioner. Sentrum vil ha en gjennomgang av konsekvensene av regionreformen, statens egen regioninndeling og hvordan flere oppgaver kan overføres til fylkene.

Se også kap. 2.14 Rom for alle: Boligpolitikk.

Sentrum vil:

- videreutvikle modeller for å sikre at kommunene har kompetanse på å levere de tjenester de har et ansvar for, eksempelvis med interkommunalt samarbeid eller statlige kompetansemiljø. Organiseringen må sikre lokal medbestemmelse og samtidig ivareta kvalitet og faglig innhold i de spesialiserte tjenestene
- styrke offentlig samarbeid på tvers av kommuner, organisatoriske enheter og forvaltningsnivåer
- beholde tre forvaltningsnivåer og åpne for justeringer av regionreformen sett i forhold til oppgavefordelingen.

Vann, avløp og renovasjon

Mange drikkevannskilder er under press både når det gjelder arealer og forurensning, og er utsatt for naturkatastrofer som ras og flom. Partiet Sentrum mener at rent vann er en av våre viktigste ressurser og at Norge må ha et strengt regelverk for å ta vare på drikkevannskilder. Staten må ta et overordnet ansvar faglige retningslinjer og gjennomføre tilsyn som sikrer innbyggere tilgang på rent drikkevann og gode sanitærforhold. Kommunene skal ha ansvaret for å ivareta arealer og infrastruktur for både offentlige og private vannverk. Industri, jordbruk og andre næringer må forholde seg til lover for lokal miljøforurensning, og brudd på lover må medføre bøter eller andre former for sanksjoner. Å ha reserve reservoarer av rent drikkevann vil være en god løsning for krisehåndtering av situasjoner hvor drikkevannskildene forurenses.

Klimaendringene betyr for Norges del at vi må forvente mer nedbør og ekstremvær som flom, ras og tørke. Fortetting og mindre vegetasjon gjør at mange steder er ekstra utsatt. Mange norske byer og tettsteder er sårbare og har et rør- og avløpsnett som er for dårlig vedlikeholdt og dimensjonert for dagens bruk. Partiet Sentrum ønsker å oppruste infrastruktur og at naturbaserte løsninger som hovedregel skal velges der det er mulig.

Kommunene har et ansvar for å legge til rette, slik at innbyggere og hyttegjester enkelt kan bli kvitt sitt avfall. Det krever god tilgjengelighet av returpunkter, åpningstider tilpasset innbyggernes behov. Avfall er ressurser på avveie. Det gjelder når det havner i naturen, men det gjelder også når avfall ikke blir tatt vare på og utnyttet. Renovasjonspolitikken må bygge på avfallshierarkiet, med avfallsreduksjon, reparasjon, gjenbruk, materialgjenvinning (resirkulering), energigjenvinning og deponering. Målet er å løse avfallsutfordringer med tiltak så høyt i hierarkiet som mulig, der første steg er å unngå at avfall blir produsert og dernest å reparere og gjenbruke framfor å kaste.

Sentrum vil:

- at alle kommuner skal ha grundige risiko- og sårbarhetsanalyser som inkluderer drikkevannskilder og sanitærforhold.
- at kommunene skal prioritere drikkevannskilder høyt ved utarbeidelsen av arealplaner og ved utbygginger.
- at kommunene sikres midler og pålegges å gjennomføre nødvendige klimatilpasninger.
- oppruste rør- og avløpsnett og annen infrastruktur, og prioritere naturbaserte løsninger i dette arbeidet.
- stimulere til at det produseres mindre avfall og at avfall som ressurs utnyttes bedre, blant annet gjennom flere og bedre panteordninger, kommersiell videreføring og økt ansvar for produsent/importør.
- bedre utnyttelse av matressursene i lokalsamfunnene
- legge til rette for forsøk med systematisk gjenbruk av overskuddsmat

Smarte byer

Byer er komplekse og krever langsiktig og helhetlig planlegging. I dag er byutviklingen i for stor grad overlatt til markedskrefter og enkeltaktører. Sentrum vil at det skal være en helhetlig plan for byutviklingen. Alle boligområder bør planlegges og utvikles for et mangfold av mennesker i alle aldre og livssituasjoner. Partiet Sentrum vil øke andelen av boligmassen som oppfyller krav til tilgjengelig bolig eller universelt utformet, ved å stimulere til oppgradering av eksisterende boligmasse, og at det stilles krav til andel tilgjengelige boliger også i områder med småhusbebyggelse. Norske byer vokser, og kollektivsatsningen og trafikkkulturen må møte det økende behovet i lokalsamfunnene.

Smarte samfunn utvikler attraktive byer og regioner, grønn konkurransekraft, teknologi og innovasjonsevne. De fleste samfunnsutfordringene vi står overfor er komplekse. Verken kommunene, fylkeskommunene eller staten kan løse samfunnets utfordringer alene. Det samme gjelder tiltak for utvikling og verdiskaping i distriktene. Vi trenger forskning og innovasjon for å få fart på disse områdene. Smarte samfunn setter innbyggerne i sentrum og tar i bruk ny teknologi, innovative metoder, samarbeid og samskaping.

Sentrum ønsker en inkluderende og bærekraftig utvikling av byområder og støtte en deltakende, integrert og bærekraftig samfunnsplanlegging og forvaltning i alle kommuner. Sentrum vil ha åpne og inkluderende byer, med gode møteplasser og nærnatur. Sentrum ønsker helhetlig byutvikling og boligpolitikk, kollektivtilbud og likeverdige tjenester. Sentrum vil ha gode bomiljø og trygg oppvekst for alle. Sentrum vil motvirke sosial og kulturell segregering i storbyene som følge av økende økonomisk ulikhet. Det er avgjørende at kommunene legger til rette for samskaping og medborgerskap i utviklingen av bymiljøene.

Sentrum vil:

- styrke de kommunale ressursene til overordnet, helhetlig arealplanlegging der folkehelse, miljø og sosial bærekraft ivaretas
- kreve kommunale arealregnskap for naturverdier, arter, naturtyper, nærnatur, friluftsfunksjoner, folkehelsedimensjonen og klimafunksjoner
- legge til rette for å bygge nært kollektivknutepunkt med bebyggelse tilpasset lokalmiljø
- sikre forskningsmidler til utvikling av veikart for grønn konkurransekraft i byer og regioner
- innføre et krav om kommunalt klimabudsjett og klimaregnskap som verktøy for klimakutt
- bruke plan og bygningsloven som verktøy til mer helhetlig planlegging
- endre plan- og bygningsloven for å sikre at det planlegges for miljømessig og sosial bærekraft
- gi kommunene myndighet til å stille krav om en viss andel «inngangsbillett-boliger» – boliger som selges med en lettere inngang som f.eks. leie-til-eie, som en del av grunneierbidraget
- utrede hvordan vi kan utvikle en tredje, ikke-kommersiell, boligsektor og hvordan Husbanken kan være en del av løsningen
- at byutviklingen skal planlegges helhetlig og mangfoldig når det gjelder kollektivtransport. Reisekjedene må være universelt utformet
- begrense mulighetene for dispensasjon fra kravene i plan- og bygningsloven.

Kultur- og naturarv, nærnatur og sosiale møteplasser

Biologisk mangfold må opprettholdes også i byområdene. For å sikre et mangfold av landskap i og rundt byene er det også nødvendig å verne flere boområder og urbane landemerker mot utstrakt fortetting. Fredning av kulturminner er et nasjonalt ansvar. Det handler om å kunne kjenne seg igjen i sine omgivelser og ta vare på tilknytningen til byen sin.

Alle bør ha tilgang til trygge, inkluderende og tilgjengelige grøntområder og offentlige rom.

Sentrum vil at lokalmiljøene i byene skal preges av sosial bærekraft med sosial infrastruktur inne og ute, hvor folk kan bruke livene sine, bygge identitet og tilhørighet.

Nærnatur må kompensere for mer og mer fortetting for å ta vare på folkehelsen.

Sentrum vil:

- sikre en variert bebyggelse i storbyene og bevare fungerende, etablerte småhusområder
- frede flere urbane landemerker, boligområder og bymiljøer som kulturminner
- benytte markaloven som modell for flere bynære naturområder
- nybygg bør legge til rette for med balkongkasser og ha grøntarealer der det er mulig å dyrke planter og mat for humler og bier og skape muligheter for urbant landbruk
- støtte investeringer i arealer og infrastruktur forbeholdt sosiale møteplasser og grøntområder
- sikre barnevennlige og bilfrie boligområder
- legge til rette for urban boligbygging med parsellhager
- bevare en variert og velfungerende vegetasjon i byene, spesielt trær og grønne områder som styrker omgivelsenes identitet

Samskaping og medborgerskap

Det er viktig å legge til rette for at alle mennesker kan påvirke sitt liv, sin sosiale situasjon og øve innflytelse på beslutningsprosesser i lokalsamfunnet. Individets deltakelse og medborgerskap i økonomiske, politiske og sosiale aktiviteter er avgjørende for sammenhengskraften i samfunnet og for individets sosiale inkludering som medborger. Barn og unges interesser må ivaretas bedre enn i dag når bo- og nærmiljøer planlegges og utformes.

Sentrum vil:

- styrke samskaping på tvers av sektorer og sikre at sivilsamfunnet ved frivillige organisasjoner, enkeltpersoner og sosiale entreprenører får være en del av løsningen i plan- og byggesaker
- Følge opp valglovutvalgets innstilling og gi 16- og 17-åringene stemmerett ved lokale valg³
- sikre medvirkning fra barn og unge i plan- og byggesaker
- styrke den særskilte ordningen for å ivareta barn og unges interesser i planleggingen ved at kommunestyret må utpeke en navngitt talsperson for barn og unge i hver kommune. Talspersonen bør ha møte-, tale- og forslagsrett i aktuelle utvalg
- gjøre flere av anbefalingene fra Veilederen for barn og unge i plan og byggesak obligatoriske
- utvikle kommunale veiledere for medbestemmelse som gjenspeiler loven om medvirkning
- bruke bydelene som medvirkningsverkskap

3.10 Levende distrikter

En ny distriktspolitikk må utvide fokus fra å opprettholde folketall og tilrettelegging for næringsutvikling til bærekraftige lokalsamfunn. Det må fokuseres på bolyst, livskvalitet og hvordan sikre innbyggerne grunnleggende tjenester. Politikken må sørge for at tilgangen til offentlige tjenester er god uavhengig av hvor i landet du bor, og stimulere til at også befolkningen i distriktene har tilgang til et bredt spekter av private tjenester innenfor overkommelig reiseavstand.

Mangfold er et viktig prinsipp for å sikre bærekraftige lokalsamfunn i hele landet. Regioner og kommuner er ulike med tanke på ressurstilgang, næring og folketall, og Sentrum ønsker å finne gode regionale løsninger på byenes og distriktenes premisser. Det er viktig å ta vare på både byenes og distriktenes egenart for å få til dette. Byene og distriktene har ulike kvaliteter som er viktig at en tar på alvor og partiet Sentrum vil jobbe for at disse kvalitetene blir styrket. Vi må komme oss bort i fra å se på byene som fiende og bilde på distriktene der en ikke kan leve det samme gode livet som i byene.

De sentraliserende kreftene i økonomien og politikken er sterke. Som en følge av sentraliseringen har statlige arbeidsplasser forsvunnet ut av stadig flere lokalsamfunn, og viktig kompetanse har blitt borte. Sentrum vil fremme en helhetlig strategi for statlig nærvær i regionene. Dette vil sikre velferdstjenester nær befolkningen, og offentlige etater og institusjoner vil da bidra til lokale arbeidsplasser og kompetansemiljøer. Sentrum vil sikre utvikling og vekst i hele landet og langsiktige rammer for næringsliv, transport, bosetting, utdanning og velferd.

³ Dette kulepunktet ble vedtatt på landsmøtet i 2021, men uteglemt av redaksjonskomiteen. Dette ble oppdaget og rettet opp juni 2023.

Sentrum vil:

- ta vare på distriktets egenart og legge til rette for at lokalsamfunnet kan utvikle møteplasser for kultur, næringsutvikling og innovasjon
- styrke tilbudet av desentralisert utdanning for å møte kompetansebehovet som følger av en stor vekst i antall eldre og pleietrengende i distriktskommunene.
- sikre alle en god lokalbutikk gjennom å styrke og videreutvikle Merkur-programmet
- styrke forskning på distriktene sine kvaliteter og trender i samfunnet for å implementere dette i flere prosjekt for livskraftige lokalsamfunn.
- en mer fleksibel bruk av areal for tilrettelegging av attraktive bustadtomter i områder uten stort press på arealbruken.
- styrke kommunens rolle overfor frivillige lag og organisasjoner med mål om å få best mulig samskaping i et lokalsamfunn.
- samle ulike offentlige tjenester slik at man får større fagmiljøer selv om hver enkelt etat har få ansatte. Flere statlige stillinger bør lyses ut med mulighet for kontorsted utenfor hovedkontoret.
- gi fylkeskommuner, kommuner og virkemiddelapparatet mer myndighet til å gjøre lokale og regionale vurderinger i arbeidet med å skape nye arbeidsplasser.
- videreføre ordningen med differensiert arbeidsgiveravgift.

Kompetanse, utdanning og arbeidsmarked

Arbeidslivet, både i privat og offentlig sektor, stiller stadig større krav til kompetanse. En forutsetning for å lykkes i distriktspolitikken og å sikre et godt tjenestetilbud er at vi klarer å utdanne nok folk. Sentrum mener at videregående skole, universitet og høyskoler er nøkkelfaktorer for å ivareta og utvikle bærekraftige lokalsamfunn. Sterke fagmiljøer i samarbeid med lokalt nærings- og samfunnsnivå, vil legge grunnlag for nødvendig mangfold i kompetanse og videreutdanning, evne til omstilling og tverrfaglig innovasjon.

Desentralisert utvikling av regionale universitets- og høyskolecampus er grunnleggende for samfunnsutviklingen i en region. Spesielt innenfor profesjonsfagene er det viktig at statlige utdanningsinstitusjoner har som samfunnsoppdrag å være til stede med både studietilbud og relevante fagmiljø. Sentrale krav til faglig konsentrasjon må ikke gå på bekostning av kontakt og nærhet med kommuner og arbeidsliv.

De som følger desentraliserte studier velger i lang større grad å bli boende og jobbe i distriktene. Det må legges til rette for de som vil flytte til eller tilbake til distriktene etter endt studium. Samtidig må det settes inn langt større ressurser for å tilby nødvendig utdanning til folk som ønsker kompetanse, men som av ulike grunner ikke ønsker å flytte bort fra stedet der de bor for å studere.

Lokalisering av statlige virksomheter er viktig for nærhet til statlige tjenester og betyr mye for arbeidsmarkedet der de er lokalisert. Det er et mål at en større del av statlige arbeidsplasser lokaliseres utenfor Oslo og de største byene.

Sentrum vil:

- utvide ordningen med nedskrivning av studielån. En utvidelse kan gjøres målrettet, og benyttes for å rekruttere nødvendig kompetanse til områder som sliter særskilt med rekruttering.
- styrke utdanningsinstitusjoner utenfor de største byene ved å opprettholde og øke antall studieplasser og sikre god tilgang på rimelige studentboliger

- innføre en statlig ordning som dekker merkostnadene når en student har praksisplass i distriktkommune
- styrke desentralisert utdanning ved å legge bedre til rette for både digital og samlingsbasert utdanning
- styrke et samarbeid mellom utdanningssystemet og næringslivet som vil bidra til kompetanseutvikling for lokalt næringsliv i distriktet
- sikre lokalt samarbeid mellom høgskole og næringsliv for å tilby fleksibel videreutdanning og innovasjon
- sikre at universitet og høgskoler fyller sin rolle som strategisk aktør for å utvikle bærekraftige lokalsamfunn ved at dette tydeliggjøres i de årlige oppdragsbrev/tildelingsbrev
- flytte flere statlige arbeidsplasser til distriktene. Nye statlige arbeidsplasser skal lokaliseres utenfor Oslo såfremt det er mulig.

Næringsutvikling og kommunikasjon

En aktiv politikk for å stimulere næringsutvikling og skape arbeidsplasser er avgjørende for å opprettholde bosettingen og skape et arbeidsmarked med valgmuligheter også utenfor kommunal sektor. Våre naturressurser er avgjørende for mye av verdiskapningen som danner grunnlaget for velferden vår. Det meste av disse naturressursene ligger i distriktene, og en aktiv distriktpolitikk med bosetting i hele landet er avgjørende for at vi fortsatt skal kunne høste av disse ressursene og sikre/skape viktige inntekter for nasjonen. Store avstander innebærer kostnader - i form av tid og penger. Vi trenger god infrastruktur i hele landet.

Både næringsliv og befolkning krever og forventer et godt og stabilt tilbud av høghastighets fiber. Staten bør ta et større ansvar for å sikre utbygging i områder hvor det ikke er kommersielt grunnlag for et fullverdig tilbud. Ny kommunikasjonsteknologi utvider muligheten for at mange oppgaver kan løses uavhengig av lokalisering. Med godt utbygd infrastruktur i form av bredbånd kan mye løses fra hjemmekontor eller fra mindre kontorfellesskap langt fra virksomhetens lokalisering, og med gode kommunikasjonsmuligheter kan en samtidig være til stede på hovedkontoret når det er nødvendig. Slik kan det åpnes nye muligheter for pendling uten like mye reisebehov.

Sentrum vil:

- gjøre tilgang til høykapasitets internett til en rettighet på lik linje med strøm og arbeid for nye teknologiske løsninger, som for eksempel 5G, til hele landet.
- prioritere framkommelighet i alle deler av landet og bidra til at næringstransport, spesielt av ferskvare, tillegges økt vekt ved prioritering både ved fastsetting av fergetilbud og prioritering mellom ulike utbyggingsprosjekt.
- opprettholde og utvikle et flytilbud over hele landet der det ikke finnes gode alternativ

DEL 04

EN FREDELIG, RETTFERDIG OG BÆREKRAFTIG VERDEN

EN FREDELIG, RETTFERDIG OG BÆREKRAFTIG VERDEN

Partiet Sentrum bygger all vår politikk på menneskerettserklæringen, bærekraftsmålene, og prinsippet "Leave no one behind". Med det som grunnlag, følger også et internasjonalt ansvar for nåværende og kommende generasjoner sine rettigheter, og deres fremtid. Internasjonalt samarbeid og engasjement er essensielt for oss her i Norge, i dag og i fremtiden. Utfordringene vi i Norge står overfor er verken unike her til lands, eller problemer vi kan løse innenlands. Kun gjennom samarbeid kan vi nå bærekraftsmålene og bekjempe klimaendringene. Kun gjennom samarbeid kan vi bidra for å utjevne forskjeller og skape en mer rettferdig verden. Gjennom samarbeid kan vi bidra til å løse migrasjonskriser, pandemier og å styrke arbeidet med å fremme demokrati og menneskerettigheter. En fredelig, stabil og mer rettferdig verden tjener alle land, og er også avgjørende for Norges sikkerhet.

Norge har gjennom årene bygd seg opp til å kunne defineres som en humanitær stormakt. Det er fordi vi har engasjert oss internasjonalt, ikke minst gjennom engasjementet til norske sivilsamfunnsorganisasjoner og enkeltmenneskers ønske om å bety en forskjell for mennesker som ikke har den samme velstanden som oss. Vi har en stolt tradisjon innen bistand og utvikling og er ett av få land som yter så mye som 1 prosent av BNI til bistand. Vi har også vært et land som har stilt opp for mennesker på flukt, en stolt tradisjon som startet med Fridtjof Nansens store humanitære arbeid for å hjelpe flyktninger på 1920-tallet. Norge har vært en nasjon som har vært villig til å stille opp og ta imot flyktninger i forbindelse med flyktningskriser, både med mottak av kvoteflyktninger og asylsøkere. For Sentrum er det grunnleggende at vi ikke er oss selv nok. Siden 2. verdenskrig har Norge engasjert seg i internasjonalt samarbeid, vel vitende om at vi som en mindre nasjon er avhengig av dette i sikkerhetspolitikken. Internasjonalt samarbeid har blitt en del av DNA-et til Norge. Dette er også en del av DNA-et til Partiet Sentrum.

4.1 En langsiktig og samstemt utviklingspolitikk

For å kunne utrydde fattigdommen i verden, må utviklingspolitikken være samstemt og se de 17 bærekraftsmålene i sammenheng. Dette innebærer at politikk på andre områder ikke svekker våre utviklingspolitiske mål, og at Norge opptre i tråd med nasjonale og internasjonale forpliktelser. Bærekraftsmålene må innarbeides i alle planer og budsjetter. Vi må samarbeide med andre land, både stat-til-stat, gjennom internasjonale organisasjoner og gjennom sivilsamfunn og folkelig engasjement. Verden henger sammen. Vi er gjensidig avhengige av hverandre. Partiet Sentrum legger det grunnleggende prinsippet for bærekraftsmålene «leave no one behind» - ingen skal utelates - til grunn for politikken. Målsettingen må gjennomsyre alle deler av utviklingspolitikken.

Å utrydde fattigdom er jobb nummer 1 i en verden hvor ressursene og mulighetene er ulikt fordelt. Før Covid-19-pandemien var det om lag 700 millioner mennesker som levde i ekstrem fattigdom i verden, ifølge Verdensbanken. Pandemien fører mellom 110 og 150 millioner flere ut i ekstrem fattigdom i 2021. FN definerer ekstrem fattigdom som det å leve for under 1,90 dollar dagen. Manglende arbeidsmuligheter fører til lav eller ingen kjøpekraft. Fattigdom handler likevel ikke bare om kjøpekraft. Kvinner og jenter opplever diskriminering og har ofte ikke mulighet til å arve, eie jord og ta opp banklån. Naturkatastrofer og

klimaendringene rammer de fattigste hardest. Svake styresett og lite utbygd skattesystem i mange land fører til at mange ikke har tilgang til helsetjenester og skolegang.

Et grunnleggende prinsipp for partiet Sentrum er at de menneskene, fellesskapene og samfunnene som mottar bistand skal eie sin egen utvikling. Initiativ og innsats skal ta utgangspunkt i menneskene, ressursene, kunnskapen og mulighetene som finnes lokalt. Godt styresett, fungerende skattesystem, fravær av korrupsjon, likestilling mellom kjønnene og fravær av kjønnsbasert vold, hensynet til miljø, klima og naturmangfold, og klimatilpasset matproduksjon er viktige forutsetninger for fattigdomsutryddelse.

Skatteinntekter og et godt styresett er en forutsetning for å styrke utviklingslands evne til å finansiere en bærekraftig utvikling og dermed utrydde ekstrem fattigdom. Ulovlige skatteunngåelse fra personer og virksomheter med stor makt og kapitalflukt til skatteparadis er tapper mange land for verdifulle inntekter. Midler til gode helsetjenester og til utdanning kommer i de fleste land fra staten.

Næringsutvikling skaper arbeidsplasser som dermed løfter mange mennesker ut av fattigdommen. Mange land mangler tilgang på energi og stabil strømtilførsel, noe som er et sterkt hinder for utvikling. Både offentlige og private investeringer er viktige dersom utviklingslandenes energibehov skal dekkes.

Tilgang til grunnleggende helsehjelp er avgjørende for å nå bærekraftsmålet om god helse for alle. Halvparten av verdens befolkning har ikke tilgang på fullverdige helsetjenester, og millioner av mennesker har ikke råd til helsehjelp eller tvinges ut i fattigdom fordi de må betale for helsetjenester. Norge må være en pådriver i internasjonalt samarbeid for at alle skal få tilgang til grunnleggende helsehjelp.

Covid-19 er den største globale helsekrisen på flere tiår, både med tanke på tap av hundretusener av menneskeliv og konsekvensene for verdensøkonomien som rammer fattigdomsbekjempelse, sysselsetting, utdanning, universell helsehjelp og bærekraftig utvikling. Responsen på Covid-19 og tilgangen til vaksiner, gjenspeiler ulikhetene i verden og gjør det vanskeligere å nå bærekraftsmålene. Norge har et moralsk ansvar for å bidra til at alle får tilgang til vaksiner.

Hver dag dør 16 000 barn av sykdommer som meslinger og tuberkulose, sykdommer som vi har vaksiner mot. Vi ser sykdommer som aids, SARS, ebola og nå trolig også Covid-19 bevege seg fra dyreliv til mennesker og føre til epidemi og pandemi. Aids er hovedårsak til dødsfall blant ungdom i Afrika sør for Sahara. Gjennom bærekraftsmål 3 har verdenssamfunnet forpliktet seg på å utrydde hiv/aids, tuberkulose, malaria og andre smittsomme sykdommer innen 2030. Sentrum vil styrke vaksinesamarbeidet og sikre tilgang til vaksiner for fattige land. Vi vil øke støtten til sivilsamfunn som driver helseinformasjonsarbeid for å forebygge smitte og motarbeide stigma rundt hiv/aids.

Kvinnehelse har vært et forsømt område i internasjonal utvikling. Flere hundre kvinner dør daglig i forbindelse med graviditet og fødsel, mye på grunn av manglende tilgang til helsetjenester som jordmor, lege, fødestue eller sykehus. Norge bør øke støtten til kvinnehelse, sikre kvinners reproduktive rettigheter og tilgang til trygge helsetjenester.

Et sterkt og mangfoldig sivilsamfunn i utviklingslandene er et nødvendig supplement til myndighetene for å oppnå bærekraftig samfunnsutvikling. De holder myndighetene ansvarlige i forhold til menneskerettigheter og er en forutsetning for en demokratisk utvikling. Dette er fagforeninger som krever retten til anstendige lønninger og trygge arbeidsplasser, kvinneorganisasjoner som kjemper for retten til å eie jord, og helt ned på komiteer i landsbyer som krever rett til fødselsattest og rett til skolegang for sine barn. I mange land opplever

sivilsamfunnsaktører at handlingsrommet innskrenkes og at demokratisk deltakelse og ytringsfrihet svekkes. Sivilsamfunnsaktører, inkludert trosbaserte organisasjoner, har også god kunnskap om lokale forhold, og er viktige samarbeidspartnere for utvikling. De har ofte lokale partnere som er til stede i de fattigste og mest sårbare områdene hvor landets myndigheter ofte har lite tilstedeværelse.

Mange av de fattigste menneskene bor og lever i områder med høy risiko for politiske konflikter, korrupsjon, dårlige kommunikasjonsforbindelse og terror. Det kan det ofte være krevende å følge opp bistandsarbeidet og de krav som følger bistandspengene, som oppfølging-, kontroll- og rapporteringskrav. Det er viktig å finne en god balanse mellom tillit og kontroll for å sikre best mulig forvaltning av bistandspenger, best mulig resultater og størst mulig endring og utvikling for de som trenger det mest.

De fattigste menneskene i lavinntektsland er de som er mest utsatt for konsekvensene av klimaendringene. Vi må kutte i utslippene, og langsiktig klimatilpasningstiltak i utviklingsland vil gjøre mennesker bedre rustet til å møte naturkatastrofer og dermed redusere risikoen for flere fattige. Vern om biologisk mangfold også er viktig. Se del 2 om grønn utvikling.

Norge er et lite land, men er regnet som en humanitær stormakt. Derfor har Norge relativt stor innflytelse i internasjonale spørsmål og kan både være en pådriver og en påvirker inn mot andre land og i internasjonale samarbeidsorganisasjoner. Gjennom beslutningspåvirkning («advocacy»), må Norge lytte til stemmene fra det globale sør, prioritere bistandsmidler til organisasjoner som er spesielt opptatt av å få fram disse stemmene og oppmuntre de store organisasjonene til å arbeide for at bistandsmottakere bli mindre avhengige av disse. Det er viktig at ikke politikere fremmer politiske egeninteresser i utviklingspolitikken, men sørger for en samstemt og kunnskapsbasert politikk som skaper langsiktig utvikling.

Sentrum vil:

- at minimum 1 prosent av BNI årlig skal gå til bistand og utvikling, og arbeide videre for en gradvis opptrapping til 1,2 prosent av BNI
- at NORAD skal få flere ansvarsområder innen utviklingspolitikken
- at bistandsbudsjett skal gå til reell bistand, og ikke til å dekke utgifter ved mottak av flyktninger i Norge eller klima/miljøtiltak som regnskogsatsingen. Dette dekkes over andre budsjettposter
- føre en samstemt utviklingspolitikk som ser de 17 bærekraftsmålene i sammenheng, noe som innebærer at politikk på andre områder ikke svekker våre utviklingspolitiske mål, og at Norge opptre i tråd med nasjonale og internasjonale forpliktelser
- ha som målsetting at ingen skal utelates, og at dette gjennomsyrrer alle deler av utviklingspolitikken
- videreføre at tildelingen til sivilsamfunn/organisasjoner, over bistandsbudsjettet unntas politiske prioriteringer om å konsentrere bistanden på land og tema.
- videreføre styrking av sivilsamfunn som et eget utviklingsmål
- bidra til å motarbeide innskrenking av sivilsamfunnets handlingsrom og aktivt støtte menneskerettighetsarbeid (advocacy), blant annet gjennom arbeidet i FNs sikkerhetsråd
- være en pådriver overfor andre vestlige land for økt bistand, internasjonalt samarbeid og innovativ bistandspolitikk
- jobbe for at Norge skal være en pådriver i å stanse ulovlig kapitalflukt og skatteunngåelse fra utviklingsland gjennom globale og bilaterale reformer.

- introdusere bekjempelse av korrupsjon som et utviklingsmål
- ta til orde for opprettelsen av et «International Climate Disaster Fund», som kan brukes til skadebegrensning og tilpasning
- styrke Norges bidrag til klimafondet (GFC) fra 800 millioner til 1600 millioner innen 2022
- styrke samarbeidet med vaksinealliansen CEPI og GAVI-stiftelsen for å sikre lik tilgang til vaksiner for de fattige land
- arbeide internasjonalt for å fremforhandle unntak i WTOs patenteringsregler ved pandemier og kritiske smittesituasjoner i utviklingsland, for å redusere vaksinepriser slik at vaksiner blir mer rettferdig fordelt
- øke støtten til næringsutvikling som skaper arbeidsplasser i utviklingsland, inkludert mikrokreditt-programmer
- fremme kvinnehelse, jenter og kvinners rettigheter og lik rett til utdanning og arbeid.
- arbeide for å sikre kvinner trygge reproduktive helsetjenester
- arbeide målrettet i utviklingspolitikken og i internasjonale fora for å forebygge og bekjempe kjønnsbasert vold, herunder støtte kampen mot kjønnslemlestelse
- gjennom politiske føringer for utviklingsarbeid sikrer at kjønnsperspektiv alltid blir ivaretatt
- arbeide gjennom utviklingspolitikken for å styrke rettighetene og fremme likestilling for mennesker med nedsatt funksjonsevne
- arbeide internasjonalt for å få på plass en mekanisme for gjeldsslette for de fattigste landene
- jobbe for å trekke Oljefondet ut av alkoholindustrien
- jobbe for transparens i Oljefondet investeringer i utviklingsland

4.2 Utrydde sult i verden

Det er en menneskerett å ha nok mat. 690 millioner mennesker i verden i dag lider av sult, og tallet er økende. Det er likevel grunn til optimisme. Verden har nok mat til alle. utfordringen er å fordele ressursene mer rettferdig.

Partiet Sentrum er opptatt av at vi må fordele ressursene og ta vare på maten som produseres på en bedre måte enn i dag. Det gjøres ved hjelp av lokal matproduksjon, mer bærekraftig produksjon, reduksjon av matsvinn og bedre utnyttelse av jordbruk, skog og fiske.

Feilernæring og usunt kosthold er viktige årsaker til barnedødelighet og tidlig død blant voksne. De mest utsatte for underernæring er barn, gravide og ammende kvinner, og personer som lever i fattigdom og krisesituasjoner. Underernæring fører til utviklingshemming. Her er det avgjørende å tenke på både kortsiktige humanitær bistand og nødhjelp og på mer langsiktige tiltak som sikrer tilstrekkelig matproduksjon og tilgang til matvarer.

Vi må øke satsingen på landbruk i bistanden for verdens befolkning skal ha nok mat. Ifølge Verdensbanken og FAO, er det 2-4 ganger mer effektivt for å bekjempe fattigdom gjennom landbruk enn gjennom vekst i andre sektorer. Ved å investere i landbruket, gi bønder tilgang til kapital og ressurser, drive med opplæring, legge til rette for organisering av bønder og skape markeder, vil mange mennesker komme kunne få nok mat. Bie-utvalget anbefalte i 2003 at 15% av bistanden burde gå til landbruksbistand. I dag er dette nivået omtrent 3-4%.

Med klimaendringene kommer flere naturkatastrofer. Fattige land er særlig sårbare når de inntreffer. Vi har et særlig ansvar for å bidra til klimatilpasninger og for å minimere skader. For å få til minst mulig negativ klimapåvirkning, må det satses på klimasmart og bærekraftig landbruk. Det gir relativ god avling, og tar utgangspunkt i tilgjengelig ressurser hos bonden, som organisk materiale, istedenfor bruk av kunstgjødsel. Vi må ta bygge på lokalbefolkningens erfaring og kunnskap.

Regjeringen lanserte i 2019 et allsidig program for satsing på matsikkerhet med mål om utryddelse av sult frem mot 2030. Den ser på forholdet mellom 1) matproduksjon, 2) verdiskaping og marked, 3) ernæring og kosthold og 4) politikk og styresett. Planen må følges videre opp.

Vi må bidra til en rettferdig og likeverdig fordeling av goder som følger bruk av genressurser. I dag utkonkurrerer multinasjonale selskaper lokale arter og sorter av frø og plantemateriale med patentbeskyttet frømateriale. Særlig urfolks lokalkunnskap om vekster og deres bruk må kartlegges og tas vare på før de forsvinner. Internasjonalt samarbeid og lovverk må sikre at lokale genvariasjoner blir tatt vare på. Fattige må beskyttes gjennom internasjonale regelverk mot utnyttelse fra multinasjonale selskaper som tar patent på såvarer. Det må være ordninger som gjør at fattige ikke kommer i gjeldsforhold til selskapene. I dag tjener multinasjonale selskaper seg rike på mangelfulle regelverk.

Mangel på rent vann er en av årsakene til matmangel og fører til sykdom og dårlige hygieniske forhold. 1 av 10 mennesker i verden i dag har ikke tilgang på rent vann. Hvert år dør millioner på grunn av vannmangel. Skal bærekraftsmålene nås innen 2030, må vi som verdenssamfunn sørge for at alle får tilgang på rent vann og gode sanitærforhold. Klimaendringene bidrar til økende tørke og flom, noe som gjør denne målsettingen enda mer krevende. Innsatsen må akselerere hvis vi skal greie dette. Norge må i utviklingspolitikken gjennom land-til-land-bistand og gjennom støtte til sivilsamfunnsorganisasjoner som arbeider for å øke tilgangen til rent vann og utbygging av sanitæranlegg. Samtidig må vi være aktive pådrivere gjennom i internasjonale samarbeidsorganisasjoner som FN og WHO.

Sentrum vil:

- styrke nødhjelp til de mest utsatte områder basert på oppdaterte FIES-tall (The Food Insecurity Experience Scale), og i krigsområder i samarbeid med FNs matvareprogram
- konsentrere bevilgninger til program som legger vekt på ernæring for barn, kvinner og eldre
- sørge for mekanismer som sikrer varsling og mobilisering av ressurser ved svikt i avlinger og dermed forhindre hungersnød
- være pådriver for at hjelpeorganisasjoner er til stede i krigsområder og ved konflikter, og at samarbeid blir koordinert når det offentlige ikke fungerer
- støtte og intensivere vekst i landbruket, ved å muliggjøre tilgang på kapital, ressurser, opplæring, organisering og markeder for bønder
- jobbe for at 15 % av bistanden skal gå til landbruk, inkludert bistand via sivilsamfunn
- øke støtten til FAOs satsing på småbønder, til internasjonale og nasjonale bondeorganisasjoner, til forskning rettet mot småbønder, til frivillige organisasjoner og institusjoner som jobber for bønders rettigheter
- satse på klimasmart og bærekraftig landbruk, som tar utgangspunkt i lokale ressurser
- prioritere utviklingsprosjekter med utgangspunkt i lokalbefolkningens erfaring og kunnskap, og særlig urbefolkningens forståelse av økologi og klima
- følge videre opp programmet for satsing på matsikkerhet

- støtte satsing på klimatilpasning i jordbruket
- styrke bevilgninger og næringssamarbeid med bærekraftig matvareproduksjon i andre land
- støtte arbeid for å redusere matsvinn i verden
- være pådriver for at internasjonalt samarbeid og lovverk sikrer at lokale genvariasjoner blir tatt vare på, med særlig vekt på urfolks lokalkunnskap og vekster
- være pådriver for internasjonale regelverk som beskytter lavinntektsland mot utnyttelse av multinasjonale selskap som tar patent på såvarer, og setter landene i gjeldsforhold til dem
- jobbe for internasjonalt regelverk/forbud mot genmanipulering
- støtte bygging av brønner og bedre tilgangen til toaletter

4.3 En fredelig, rettferdig og velfungerende verden

Verden er avhengig av velfungerende nasjonale og internasjonale institusjoner bygget på tillit. Norge skal bidra til å skape, vedlikeholde og forbedre internasjonale avtaler og institusjoner. Vår mulighet til å bidra til dette bygger ikke primært på militærmakt, men derimot på “the power of our example”. Ved å utarbeide velfungerende, rettferdige og bærekraftige løsninger her hjemme kan vi også fremme disse løsningene med troverdighet internasjonalt.

Norge skal være en selvstendig pådriver for en fredelig, rettferdig og velfungerende verden. I tillegg til dette nyter vi og verden som helhet godt av vårt engasjement i FN og andre internasjonale organisasjoner. EU er vår viktigste handels- og samarbeidspartner. EØS-avtalen legger grunnlaget for et godt samarbeid med EU på mange områder som er viktige for Norge og EU. Spesielt viktig er samarbeidet om klima og miljø. Samarbeid på tvers av landegrenser er essensielt for å løse klimakrisa. Her har vi mye å lære av EU og de europeiske landene. EU sin grønne avtale, samt forsøk på grønne modeller for vekst som “doughnut økonomi” fra Nederland, er forslag Norge burde lære av ved utforming av en grønn bærekraftig politikk. Partiet Sentrum ønsker at Norge skal ta aktivt del i internasjonalt arbeid. Enten om det er som EØS-medlem, del av FNs sikkerhetsråd, eller som en troverdig samarbeidspartner under nåværende og fremtidige bi- og multilaterale avtaler.

For at nasjonale og internasjonale institusjoner skal kunne sørge for fred og rettferdighet, er de avhengige av tillit. Norge er et land hvor kultur, institusjoner og nasjonal identitet er preget av en høy grad av tillit. Men det tillitssamfunnet vi alle nyter godt av i dag kan ikke tas for gitt. Vi må styrke følelsen av å være representert og inkludert, motarbeide sosial ulikhet, samt å forhindre sterk innflytelse fra store bedrifter, multinasjonale selskaper og store interesseorganisasjoner. Økt tillit nasjonalt fører også til økt tillit til Norge i utlandet, samt muligheten til å påvirke andre land og institusjoner ved “the power of our example”. For å kunne nå FNs bærekraftsmål på nasjonalt og internasjonalt nivå må vi bygge tillit. Både til hverandre som medmennesker og til internasjonale organisasjoner. Vi må ha alle med på laget. Det er derfor avgjørende for internasjonalt samarbeid og fred at spesielt land utenfor den vestlige verden får innflytelse i - og tillit til internasjonale organisasjoner.

Kommunikasjons- og PR-byråer har i dag stor innflytelse på tvers av nasjonale og internasjonale styringsnivåer. Men med innflytelse må det også følge ansvar og åpenhet. På mange områder gjør denne bransjen en viktig jobb for å fremme ulike aktører sin sak. Det er derimot en utfordring at store nasjonale og internasjonale bedrifter og aktører blir tilbudt tjenester som gir dem uproporsjonal stor innflytelse og tilgang. I tillegg til dette bidrar

“svingdørs tendenser” mellom sentrale offentlige institusjoner og private kommunikasjonsbyråer til å tære på samfunnets tillit til staten. Kommunikasjonsbransjen har en viktig plass i dagens samfunn, men den kan ikke fortsette å bruke arbeidsmåter som tærer på tillit og offentlig integritet. Sentrum ønsker en kommunikasjonsbransje som er åpen og transparent.

Sentrum vil:

- sikre representativitet i nasjonale og internasjonale institusjoner, eksempelvis med tanke på etnisitet, alder, kjønn, urfolk, minoriteter og geografisk fordeling.
- fremme rettsstaten og rettssikkerhet gjennom internasjonale institusjoner og ved inngåelse av nye bi- og multilaterale avtaler.
- bidra til å motarbeide innskrenking av sivilsamfunnets handlingsrom og aktivt støtte menneskerettighetsarbeid (advocacy), blant annet gjennom arbeidet i FNs sikkerhetsråd.
- at stat-til-stat-bistanden skal innrettes mot demokratiutvikling, godt styresett og velfungerende skattesystemer i utviklingsland.
- bidra til å øke tilliten i nasjonale og internasjonale organisasjoner gjennom erfart medbestemmelse og åpenhet i alle prosesser
- at Norge skal bruke «the power of our example» til å være en pådriver for institusjoner preget av tillit, åpenhet og bærekraftige løsninger
- gi målrettet støtte eller innføre sanksjoner med sikte på å bekjempe korrupsjon og bidra til andre tillitsbyggende tiltak
- holde fast ved EØS-avtalen
- introdusere etiske retningslinjer for kommunikasjonsbransjen som håndheves av et eget organ etter modellen til f.eks. PFU
- innføre et lobbyregister med sikte på å øke åpenhet rundt påvirkning av politiske prosesser
- styrke karanteneoven ved å blant annet innføre noen automatiske og delvis ubetalte karantener og saksforbud ved overgang mellom ministerposter og private aktører i samme sakfelt
- forby stortingsrepresentanter å kjøpe og selge aksjer, også gjennom investeringsselskaper, så lenge de er innvalgt på Stortinget
- forby statsråder og statssekretærer å kjøpe og selge aksjer, også gjennom investeringsselskaper
- lære av og innarbeide grønn politikk som EU sin grønne avtale og “doughnut økonomi” i nasjonal og internasjonal grønn bærekraftig politikk

Israel-Palestina konflikten

Norge har hatt et langvarig engasjement for situasjonen i Midtøsten og for å skape fred mellom Palestina og Israel. Norge har over tid engasjert seg i fredsforhandlingene og var tilrettelegger for Oslo-avtalen i 1993. Norge leder giverlandsgruppen for Palestina.

Konflikten mellom Palestina og Israel har blitt kalt verdens vanskeligste konflikt og har pågått siden staten Israel ble etablert i Palestina i 1948. Storbritannia trakk seg da ut av området og det ble vedtatt en delingsplan i FNs sikkerhetsråd som delte landet i to stater, mens Jerusalem ble erklært som internasjonal by. Det har vært tiår med krig og konflikt, mange FN-resolusjoner og forsøk på fred. FN har gjentatte ganger fastslått at okkupasjonen av palestinske områder er ulovlig og at Israel må trekke seg tilbake til grensene fra 1967.

I tråd med Oslo-avtalen har både Israel og Palestina rett til selvbestemmelse og sikkerhet innenfor internasjonalt anerkjente grenser. Men maktfordelingen mellom landene er svært ujevn, og urettferdigheten overfor den palestinske befolkningen er stor. Palestina har ikke reelt selvstyre over sine territorier. Landegrensene har blitt endret på grunn av israelsk ekspansjon. Partiet Sentrum anerkjenner både Israel og Palestina som suverene stater, med rett til selvstyre, juridisk handleevne til å inngå avtaler med andre land, og handlefrihet i forhold til andre stater slik at de kan selge og kjøpe varer med andre land. Vi tror veien til fred går gjennom rettferdighet og ivaretagelse av menneskerettigheter for alle. Verdenssamfunnet må fortsette å legge press på Israel om å avslutte okkupasjonen. Som det eneste demokratiet i Midtøsten må vi kunne forvente at Israel endrer bosettingspolitikken og trekker seg ut av okkuperte områder.

Partiet Sentrum mener at Norge skal fortsette engasjementet for en rettferdig fredsløsning gjennom å ha kontakt med begge parter i konflikten. Norge må bruke sin posisjon som leder av giverlandsgruppen for Palestina til å bistå til bedre levevilkår for den palestinske befolkningen, bygge opp demokratiske institusjoner, og bygge ut helsevesen og skoler.

Sentrum tar avstand fra all form for antisemittisme, Holocaustbenektelse og sammenblanding av staten Israels handlinger med det jødiske folk og religion. For Sentrum er trosfrihet grunnleggende for alle mennesker, om det gjelder muslimer, jøder, kristne, eller andre livssyn og religioner.

Sentrum vil:

- at Norge skal fortsette engasjementet for fred i Midtøsten gjennom samarbeid i FN og FNs sikkerhetsråd, i stat-til-stat-dialog og gjennom giverlandsgruppen for Palestina.
- ikke flytte Norges ambassade til Jerusalem før Jerusalems status er avklart og internasjonalt anerkjent.
- gjennom dialog arbeide for at verken palestinske eller jødiske skolebøker formidler hat eller rasistiske holdninger mot hverandre
- alle restriksjoner og begrensninger på medisinsk hjelp, vaksine og tilgang på beskyttelsesutstyr må opphøre

4.4 Sikre likhet for loven, rettssikkerhet og rettsvern for alle

Urett og urettferdighet rammer borgerne, og særlig utsatt er grupper som befinner seg i sårbare livssituasjoner. Vårt samfunn hviler på tre fundamenter. Grunnloven § 2 angir disse som "demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene". Partiet Sentrum vil fremme likhet for loven, rettssikkerhet og rettsvern for alle.

Et velfungerende demokrati er avhengig av frie og uavhengige medier som får innsyn i myndighetenes virksomhet og som uten hindringer fra myndighetenes side kan sette kritisk søkelys på deres virksomhet. Kildevernet er en sentral rettssikkerhetsgaranti og må beskyttes.

Norge er rangert som land nummer to i verden når det gjelder rettssikkerhet, ifølge World Justice Project (WJP). Norge er et land med lav kriminalitet, sammenlignet med mange andre land.

Forvaltningen

Forvaltningen har ansvar for en riktig og rettferdig saksbehandling. Alle innbyggere har rett til å få kunnskap om vedtak som gjelder dem selv og klageadgangen må være tilgjengelig, reell

og rettferdig. I en avansert og byråkratisk forvaltning har språk og kommunikasjonsform blitt mer viktig enn før. Den saken gjelder må sikres god informasjon til rett tid, på en måte som fremmer respekt, gjensidig forståelse og dialog. Forvaltningen må bli forpliktet til å ta hensyn til innbyggere med nedsatt språkforståelse, nedsatt IT-kompetanse eller helsemessige utfordringer som gjør samhandlingen med forvaltningen vanskeligere.

Urfolk har rett til å bli hørt og delta i beslutningstaking, planlegging og gjennomføring av prosjekter som kan påvirke deres rett til selvbestemmelse, deltakelse, menneskerettigheter og/eller juridiske, hevdvunne eller tradisjonelle bruk og forvaltning av land og naturressurser, og/eller deres kultur. Fritt og informert forhåndssamtykke (Free, Prior and Informed Consent, FPIC) fra rettighetshaverne, er et FN-prinsipp som skal følges i alle tilfeller der urfolks rettigheter er berørt.

Politiet og det kriminalitetsforebyggende arbeidet

Gode levekår forebygger kriminalitet. Partiet Sentrum er urolig for områder der mange barn og unge vokser opp i vedvarende lavinntekt. En sosial boligpolitikk og en anstendig minstelønn vil motvirke dette, sammen med andre universelle og målrettede velferdstiltak.

Ustabile boforhold kan gi et utrygt utgangspunkt i livet. I kombinasjon med knapphet på trygge og gode væresteder for barn og unge på fritiden, kan veien til en negativ utvikling være kort. Dagsjobber og småjobber til ungdom vil også forebygge rekrutteringen til kriminelle nettverk som kan tilby "raske penger".

Partiet Sentrum vil sette mennesket først, styrke det forebyggende arbeidet sammen med en mer human soning og et forsterket ettervern. Mangfoldet må også styrkes i politiet, det er avgjørende for å bygge og bevare politiets tillit i befolkningen.

Straffesakskjeden er under stort press, saker om voldtekt og vold i nære relasjoner blir liggende i altfor lang tid i kø i straffesakssystemet. Det lokale politiets tilstedeværelse er svekket. Ansatte opplever ikke at det er nok ressurser til at man kan gjøre jobben sin på en god måte. De mener uformelle kontakten med nærmiljøet, som har skapt trygghet og kjennskap, er sterkt redusert til fordel for en mer kontrollerende og reaktiv tilnærming.

Kriminalomsorgen

Straffegjennomføring må ha hovedvekt på rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet. Kriminalomsorgen må ivareta de straffedømtes og varetektinnsattes menneskerettigheter og ukrenkelige verdi.

Norge har de senere årene lagt ned flere av sine små og lokale lavsikkerhetsfengsler og erstattet disse med store høysikkerhetsfengsler, plassert i usentrale områder. Partiet Sentrum mener det må satses på mindre og tilrettelagte soningssteder, som er integrert i sitt lokalsamfunn. Det vil gjøre arbeidet med tilbakeføring enklere.

Norge har fått internasjonal kritikk for menneskerettighetsbruddene i norske fengsler når det gjelder sosial isolasjon. Mange fengselsbygninger er gamle og i liten grad bygd for å kunne få til aktiviteter og sosial kontakt, noe som gjør at mange innsatte ikke får sosialiseringen de har krav på.

Løslatte trenger støtte i overgangen tilbake til samfunnet. Oppgavene og utfordringene kan kjennes overveldende. Heldigvis finnes organisasjoner som tilbyr fadderordninger og støtte som forebygger tilbakefall mot kriminalitet og rus.

Fri rettshjelp

Det er statens oppgave å sikre at rettighetene staten gir borgerne er reelle. Derfor er det viktig at samfunnet har frie rettshjelpsordninger. Alle borgere som blir utsatt for myndighetsinngrep må få mulighet til å forsvare sine interesser. Denne retten må også gjelde også for asylsøkere.

Sentrum vil:

- styrke det kriminalitetsforebyggende arbeidet ved å sette inn særskilt innsats i områder med svake levekår og høy forekomst av barn og unge i lavinntektsfamilier
- tilby langsiktige og helhetlige exit-program for de som ønsker å bryte med ekstreme og kriminelle miljøer, og la frivillige og ideelle aktører være en del av løsningen
- støtte frivillige og ideelle aktører som tilbyr unge dags- og småjobber
- styrke det kriminalitetsforebyggende arbeidet i politiet
- legge føringer for mangfold (etnisitet, kjønn, LHBTI, mm.) blant operativt og synlig politipersonell
- styrke det lokale politiet
- arbeide for at tvangsmidler aldri utøves i større omfang enn det som er nødvendig
- etablere en landsdekkende offentlig juridisk førstelinjetjeneste. Et lavterskeltilbud der det gis rask gratis juridisk rådgiving, med godt kvalifisert tolketjeneste
- arbeide for å sikre en raskere straffesakspleie, både for å øke rettssikkerheten i Norge, men også for å forhindre at unge kriminelle forblir i et samfunnsmessig utenforskap
- arbeide for å sikre lik tilgang til domstolene for alle som trenger det. Ulikhet i ressurser hos partene skal ikke være avgjørende
- støtte frivillige organisasjoner og Advokatforeningen for å sikre et godt nok tilbud om fri rettshjelp
- endre de økonomiske vilkårene slik at langt flere enn i dag omfattes av rettshjelpsordningen. Dette innebærer å senke egenandelen, særlig for dem med lavest inntekt, og å innvilge fri rettshjelp uten behovsprøving på flere områder enn i dag
- at «Gjenopprettende prosesser» i Konfliktrådet oftere skal benyttes som alternativ til soning, og/eller som en del av straffeutmålingen
- øke bemanningen i fengslene og sikre at innsatte får tilbud om aktiviteter utenfor cellene og tilstrekkelig sosialisering
- at fengsler bør ha en arkitektur og utforming som støtter opp om målsettingene for dagens kriminalomsorg
- tilby alle innsatte i fengsler kurs under soning som kan bidra til en lettere overgang til et vanlig liv
- at innsatte i norske fengsel skal få flere tilbud om korte arbeidskvalifiserende kurs. I dag prioriteres lovpålagt aktivisering eller oppstykket undervisning i studieforbereende fag som mange ikke får fullført
- styrke helsetjenesten for innsatte i norske fengsler
- at dømte for seksuallovbrudd skal introduseres for behandling, og få tilbud om dette under soning
- støtte frivillige organisasjoner som støtter straffedømte tilbake i samfunnet, for eksempel Wayback
- styrke ettervernet med langsiktige og helhetlige tiltak, der ideelle og frivillige aktører får være en del av løsningen

- avvikle Trandum, og sikre at mennesker som ikke er domfelt ikke blir internert under fengselslignende forhold.
- ha en ny vurdering av Norges praksis med å utvise domfelte utlendinger etter endt soning. Dette er i praksis en dobbeltstraff, og ved noen tilfeller fører praksisen til brudd på barnekonvensjonen, fordi barn mister kontakt med den av sine foreldre som blir sendt ut av landet.

Sikre juridisk identitet for alle

Sentrum vil sikre juridisk identitet for alle, blant annet gjennom fødselsregistrering. Ifølge tall fra FN og Verdensbanken er det over 1 milliard mennesker i verden som ikke har mulighet til å dokumentere sin identitet. Det skyldes at mange land i verden ikke har fungerende ordninger for å registrere barn som blir født, følgelig vil de ha vanskeligheter med å fremskaffe dokumentasjon på sin opprinnelige identitet. Å gi alle en identitet de kan identifiseres med, bidrar til tryggere samfunn.

Sentrum vil:

- arbeide for at mennesker, som av ulike årsaker kommer til Norge med ukjent identitet, må gis en identitet som sikrer grunnleggende nasjonale rettigheter og legger til rette for integrasjon og deltakelse i samfunnet.
- innføre identitetsregistrering, tilsvarende system de har i Finland og Sverige. Det vil si at ved opphold på mer enn 5 år med samme identitet blir denne varig.
- at tvil om identitet ikke skal gå i arv.
- gjøre slutt på bruk av opplysninger i sosiale medier i vurdering av oppholdstillatelse.

4.5 Innvandring, integrering og inkludering

Partiet Sentrum ønsker å fremme helhetstenkning i asyl-, flyktning- og integreringspolitikken. Det er nødvendig både for flyktingenes muligheter og samfunnets evne til å sikre best mulig integrering.

Et eksempel på en asylpolitikk som hemmer integreringen, er regelmessig revurdering av oppholdsstatus og begrensede tillatelser. De som har grunnlag for oppholdstillatelse i Norge bør gis en forutsigbar og trygg situasjon her, dagens praksis med opphør av flyktningstatus stoppes. Utrygghet truer integrering.

En verdig og human asyl- og innvandringspolitikk

Aldri før har så mange mennesker i verden flyttet på seg. Noen flytter på grunn av et åpent og tilgjengelig arbeidsmarked, andre for å skape en bedre framtid for seg og sin familie på grunn av fattigdom, og andre igjen flykter fra alt de har på grunn krig, konflikt, forfølgelse og undertrykking. Vi vil i økende grad oppleve at folk flykter på grunn av klimaendringer. Felles for alle er at de ønsker seg et bedre liv for seg og sin familie. For Partiet Sentrum er det grunnleggende at alle som kommer til landet møtes med raushet og medmenneskelighet ut fra hvert enkelt menneskes grunnleggende verdi. Det betyr noe hvordan vi møter mennesker som av ulike grunner kommer for å søke en bedre tilværelse for seg og sin familie. Norge har både muligheter og ressurser til være rausere i møte med mennesker på flukt eller på leting etter en bedre framtid for seg og sine.

Norge er et mangfoldig og flerkulturelt samfunn. Sentrum ser på innvandring som en berikelse og ressurs for Norge. Integreringen går stort sett bra. Mennesker med innvandrerbakgrunn lykkes i økende grad i skole og utdanningssystemet. De har en jobb og betaler skatt. Mange har arbeidsoppgaver som er viktige for fellesskapet og er viktige bidragsyttere i lokalsamfunnet.

På noen områder er det utfordringer som må løses. Rasisme og fremmedfiendtlighet må aktivt bekjempes i alle sammenhenger. Alle må få rett til å forsørge seg selv, og få lik tilgang til primære tjenester som helsehjelp og opplæring. Å bli verdsatt for sine ressurser og å bli inkludert bidrar også til at enkeltindivid får tillit til vårt felles samfunnsprosjekt. Det gir oss alle trygghet. Det står fortsatt mange utenfor arbeidslivet, særlig kvinner. Viktig offentlig informasjon må gjøres lett tilgjengelig på flere språk, og norskopplæring må i større grad tilpasses mottaker.

Godt internasjonalt samarbeid legger grunnlaget for en god innvandringspolitikk. Norge må stå i front for å fremme et internasjonalt samarbeid som bedre håndterer den globale migrasjons- og flykningssituasjonen og motvirker de grunnleggende årsakene til at mennesker blir drevet på flukt. Dette krever humanitær innsats, langsiktig og bærekraftig utviklingsarbeid, internasjonalt diplomati og målrettet klimainnsats.

Vi må stå opp for flyktingretten og legge til rette for en ansvarlig og anstendig flyktingpolitikk. Den må være forankret i anbefalingene fra FNs Høykommissær for flykninger og ivareta både flykningene og den økonomiske, økologiske og sosiale bærekraften i landene som tar imot dem. Sentrum vil øke antall kvoteflykninger Norge tar imot.

Alle mennesker på flukt har rett til å søke asyl. Vi har plikt til å sørge for en individuell, human og rettssikker behandling, der vi følger prinsippene nedfelt i menneskerettighetskonvensjonene. Vi vil trygge asylinstituttet og retten til å søke om beskyttelse for seg selv om sine. Sentrum mener at Norge skal ta imot flere asylsøkere.

Asylpolitikken i Norge må være solidarisk også med andre mottakerland. Det gjelder ikke minst landene langs Middelhavet som de senere årene har opplevd store ankomster av mennesker på flukt. Moria-leiren på Lesbos i Hellas er et eksempel på en uverdigg og krevende situasjon hvor både Norge og andre europeiske land må være villige til imot mennesker som søker asyl.

Norsk asyl- og innvandringspolitikk har vært gjenstand for stadige innstramminger de senere årene. Innvandringsregulerende hensyn har i økende grad trumfet barns beste og menneskelige hensyn. Partiet Sentrum vil vende fokuset tilbake på enkeltmenneskene, barna og familiene.

Barn på flukt

Barn på flukt lever under både krevende og utrygge forhold. Barna er vår fremtid. Sentrum vil styrke prinsippet om barnets beste i utlendingsforvaltningen, i tråd med FNs barnekonvensjon artikkel 3. Sentrum mener Norge bør prioritere mottak av barnefamilier og enslige mindreårige asylsøkere. Det er behov for å redusere saksbehandlingstiden og raskere avklare grunnlaget for asyl for barn. Integreringsarbeidet må starte umiddelbart, noe som bedrer forutsetninger for god inkludering i samfunnet.

Enslige mindreårige asylsøkere er spesielt sårbare og må sikres et likeverdig omsorgstilbud og de samme rettighetene som norske barn. Alle barn under 18 år skal være barnevernets ansvar. Det må også gjelde enslige mindreårige asylsøkere.

Ifølge Nasjonal institusjon for menneskerettigheter (NIM) utsettes enslige mindreårige asylsøkere over 15 år for usaklig forskjellsbehandling. Norge bryter dermed FNs barnekonvensjon. Også FNs barnekomité, FNs menneskerettighetskomité og FNs torturkomité har kritisert Norge for behandlingen av denne gruppen barn. På bakgrunn av dette vil Sentrum ta initiativ til en gjennomgang av Norges behandling denne gruppen barn gjennom de siste 20 årene.

Per 2020 hadde 301 barn begrensede oppholdstillatelser fordi de ikke har dokumentasjon på egen identitet. Tillatelsen gis for ett år av gangen. Det foretas som regel ingen individuelle vurderinger og tas ikke stilling til hva som vil være til barnets beste. Dette bidrar til barna må leve i usikkerhet, og det hemmer integreringen. Sentrum mener at Norge må redusere bruken av begrensede oppholdstillatelser av hensyn til barnets beste.

Familiegjenforening må gjøres enklere, raskere og billigere

Retten til familieliv er en menneskerett som Norge er forpliktet til å følge. Norge har uoverstigelige hindringer og barrierer i søkeprosessen om familiegjenforening i Norge, ifølge FNs høykommissær for flyktninger. Kravene for familieforening er umenneskelig høye i dag. Det må være en grunnleggende rettighet å kunne stifte familie eller gjenforenes med hele sin familie, uten strenge krav til inntekt eller botid. Det er ofte veldig kostbart, og ikke minst farlig for familier i enkelte land å reise for å levere søknad og dokumentasjon til et norsk utenrikskontor. Her bør det åpnes for at personen i Norge kan fremskaffe dokumentasjonen og levere det med søknaden.

Utlendingsforvaltningen

UDIs saksbehandlingstid for asylsøkere må reduseres. Dette er viktig av menneskelige hensyn, men også for å legge til rette for en rask og god integrering av de som får opphold. Sentrum er kritisk til den manglende rettssikkerheten i Utlendingsnemnda (UNE), slik det fremkommer iblant annet Graver-utvalgets utredning fra 2017. Dette dreier seg om at asylsøkere ikke får imøtegå UNEs argumenter og saksfremstilling, og at de sjelden får mulighet til muntlig å forklare seg. Risikoen for gale vedtak kan føre til at asylsøkere tvangsutsendes til reell risiko for forfølgelse. Sentrum vil erstatte UNE med nytt klageorgan som ivaretar asylsøkeres rettssikkerhet.

Klimaflyktninger

FNs klimapanel har advart om at klimaendringer kan innebære økt migrasjon av klimaflyktninger i tiårene som kommer. Klimakrisen spiller dermed direkte inn på flykningsituasjonen i verden. Dette viser betydningen av internasjonalt samarbeid for å nå bærekraftsmålene og stanse klimaendringene. Sentrum vil arbeide for at det etableres internasjonale forordninger for klimaflyktninger.

Konvertitter

Mennesker som har konvertert til en annen religion/livssyn eller har gått bort fra sin religion, kan være særlig utsatt for forfølgelse. Det må foretas en konkret vurdering av asylsøkerens trosidentitet og forfølgelsesfaren gjennom konkret bevisvurdering av landinformasjon. Det må gis mulighet til muntlig høring av asylsøker og uttalelser/vitnemål fra representanter fra deres trossamfunn.

LHBTI-personer

LHBTI-personer som kommer til Norge som asylsøkere opplever ofte diskriminering på asylmottakene fra andre asylsøkere, og opplever at de ikke har rettsvern. Transpersoner er spesielt utsatt, og mange må forlate asylmottakene for sin egen sikkerhet. Det må jobbes med et større fokus om LHBTI-personers opplevelse av trygghet på asylmottakene i Norge.

Retten til å gifte seg med den man vil

Fra og med 20. april 2018 ble det innført et nytt krav for de som skal søke om oppholdstillatelse for å gifte seg i Norge (også kjent som forlovelsesvisum). Begge de forlovede må være fylt 24 år. 24-årsgrensen ble innført for ektefeller og samboere 1. januar 2017. Nå gjelder den altså også for de som søker om oppholdstillatelse for å gifte seg i Norge. Partiet Sentrum mener det er en menneskerett å få gifte seg med den man vil fra 18 år.

Sentrum vil:

- styrke prinsippet om barnets beste i utlendingsforvaltningen
- styrke arbeid med barn på flukt for å forhindre utnyttelse i menneskehandel og kriminalitet, gjennom tidlig kartlegging, tett oppfølging, omsorg og trygghet
- redusere bruken av midlertidig oppholdstillatelse for barn under 18 år
- gi enslige mindreårige flyktninger de samme rettighetene som norske barn ved at alle barn under 18 år er barnevernets ansvar
- ta initiativ til en gjennomgang av Norges behandling av enslige mindreårige asylsøkere de siste 20 årene
- at barn eller familiemedlem ikke kan straffes for kriminelle handlinger begått av forelder eller familiemedlem
- støtte lovendringsforslag om at asylbarn ikke lenger skal straffes for foreldrenes feil, med forslag til annen straff enn utvisning
- myke opp gjeldende regelverk knyttet til oppholds- og arbeidstillatelser, samt tilbakekallelse av disse
- at det gis tilbud om god psykologisk og somatisk oppfølging ved ankomst, særlig med fokus på traumer fra krig og katastrofer
- redusere saksbehandlingstid for asylsøkere
- at Norge Grunnlovsfester retten til å søke asyl (asylinstituttet) og styrker asylsøkeres rettssikkerhet
- ta til orde for at praksis om retur til førsteland (Dublinavtalen) opphører da den forårsaker en uforholdsmessig stor belastning på landene i Sør-Europa
- ta initiativ overfor EU for få på plass kollektive og solidariske løsninger for internerings- og flyktningleirer ved Europas yttergrenser, som f.eks. Moria-leiren
- styrke barns rettigheter i flyktningkonvensjonen
- hente ut de gjenværende barna av de norske fremmedkrigerne som er i interneringsleiren Al-Hol i Syria
- arbeide for å etablere for internasjonale forordninger for klimaflyktninger.
- ratifisere FNs konvensjon om migranternes rettigheter
- Norge vil legge til rette for å ta inntil 10.000 kvoteflyktninger, utover de som søker asyl på vanlig måte
- at flytting av asylsøkere mellom mottak bør unngås
- at utsendelse av flyktninger som ikke har rett til opphold, skal skje human og med verdighet

- at barn og unge med flyktningstatus/papirløsstatus skal ha muligheter for å delta på fritidsarrangement i privat eller offentlig regi
- dagens ordning med fritidskort skal tilbys alle barn og unge med flyktningstatus/papirløsstatus
- kvoteflyktninger går inn i dagens mottakssystem gjennom integreringsmottakene før bosetting i en kommune. Dette sikrer en lik tilrettelegging og undervisning for alle som skal bosettes
- erstatte Utlendingsnemnda (UNE) med et nytt klageorgan som styrker rettssikkerheten for asylsøkeren gjennom at de gis mulighet til å imøtegå argumenter og saksfremstilling og muntlig forklare seg
- vurdere å slå sammen UDI og IMDI til et organ, for å sikre bedre koordinering gjennom saksgangen for den enkelte asylsøker fra ankomst til eventuell bosetting
- at økonomisk støtte og fri rettshjelp ved domstolsbehandling av utlendingssaker økes
- at hensynet til barnets beste og menneskelige hensyn må tillegges større vekt enn det gjøres i dag, særlig sett opp mot innvandringsregulerende hensyn
- fjerne 24-årskravet for familieinnvandring og innføre individuell vurdering med intervju
- fjerne kravet om 4 års arbeid eller utdanning i Norge for familiegjennforening dersom familien er etablert etter flukt
- redusere inntektskravet for familiegjennforening og gebyret for søknad
- at det gis rett til fri rettshjelp i familiegjennforeningssaker
- at barn over 18 år inkluderes ved familiegjennforening og at de tilbys opphold hvis ett av familiemedlemmene har opphold
- at flyktninger kan søke familiegjennforening på vegne av familiemedlemmer som befinner seg i konfliktområder
- at det gis lettere opphold på selvstendig grunnlag for dem som har oppholdstillatelse som følge av familieinnvandring, men som opplever samlivsbrudd eller er utsatt for mishandling av partneren, og særlig hvis de har barn i Norge
- at vurderinger om proforma i familieinnvandringssaker ikke skal foretas på grunnlag av generelle betraktninger som kjønn, alder eller nasjonalitet, men på grunnlag av en konkret vurdering av saken
- fjerne prestasjonskrav for språk og samfunnsfag og inntektskravet for permanent oppholdstillatelse og statsborgerskap
- at statsborgerskap ikke skal kunne tilbakekalles
- gi rett til norsk statsborgerskap etter 5 års botid
- redusere botidskravet for permanent oppholdstillatelse til maksimalt 3 år for asylsøkere og 2 år for flyktninger
- at returforutsetninger ikke skal være et vurderingstema ved søknader om visum eller studietillatelser
- alderstesting ved bruk av tann- eller skjelettundersøkelser ikke skal benyttes
- at det stilles større krav til veiledning fra utlendingsmyndighetene, både når det gjelder responstid og kvalitet på informasjon, blant annet informasjon om rettigheter og plikter for utlendinger med opphold i Norge gjennom EØS-regelverket.
- at flyktningbegrepet ikke innskrenkes til kun å gjelde dem som er personlig forfulgt.
- sikre at LHBTI-personers reelle risikosituasjon vurderes ved søknad, ikke kun hjemlandets straffelover.
- at konvertitter ivaretas bedre gjennom muntlig høring, innhenting av vitner fra trossamfunn, og konkret bevisvurdering av landinformasjon.

Integrering og inkludering

Alle mennesker som oppholder seg i Norge, skal få muligheten til å delta i samfunnet på lik linje med alle andre, gjennom tidlig bosetting, tilgjengelig arbeidsmarked og rett på offentlig helsehjelp.

Tiltak allerede i ankomstfasen er derfor en god investering. Ventetiden før svar på asylsøknaden må fylles med tiltak som gjør at flyktninger får brukt sine ressurser, enten de får beskyttelse og opphold eller avslag og må returnere. Passivitet på mottak er skadelig og hindrer integrering.

Rask integrering og inkludering i fellesskapet er positivt både for enkeltmennesker og samfunn. For å skape en felles forståelse av samfunnets verdier og inkludere alle i samfunnet, trengs det tilknytning til viktige fellesarenaer. Vi skaper et samfunn der alle er med og alle har like muligheter fra starten av, hvor alle har frihet til å leve sine liv slik de selv ønsker, uavhengig av tro, legning, etnisitet eller kulturell bakgrunn. Slik skaper vi et flerkulturelt samfunn uten diskriminering, og med stort rom for mangfold.

Kompetansekartlegging bør ikke vente til etter at oppholdstillatelse er gitt. Kartlegging av kompetanse i ankomstfasen vil kunne bidra til at asylsøkere raskere kommer i aktivitet og får brukt sine ressurser.

Felles språk er den viktigste forutsetningen for menneskelig kontakt, vennskap, kulturforståelse, skolegang og arbeidsliv. Vi må tilrettelegge for norskopplæring på arbeidsplasser, og styrke voksenopplæring og etter- og videreutdanning for personer med minoritetsbakgrunn. Likeså å kartlegge kompetansen hos flyktninger, asylsøkere og personer på familiegjenforening raskest mulig etter ankomst til Norge og tilrettelegge for videregående skole og høyere utdanning.

Arbeidsinnvandring øker arbeidskraften og kompetansen som Norge trenger. Men mange arbeidsinnvandrere kommer fra land med lavere lønninger og svakere vern av arbeidstakerne enn det vi har i Norge. Vi må ikke tillate at arbeidsgivere utnytter dette som en mulighet til å uthule den norske modellen. Arbeidsinnvandrere skal ha de samme lønns- og arbeidsvilkårene som norske arbeidstakere. Sosial dumping må bekjempes gjennom aktive tiltak. Dette gjelder både økt myndighetskontroll, rettigheter til fagbevegelsen og allmenngjøring av tariffavtaler.

Sentrum vil:

- sette inn tiltak tidlig i ankomstfasen slik at flyktninger får brukt sine ressurser, passivitet er skadelig og hindrer integrering
- kartlegge flyktnings kompetanse tidlig i ankomstfasen og sørge for at disse kan komme til nytte i lokalsamfunnet
- gjøre det lettere å få godkjent utdanning fra andre land
- støtte bevegelser i minoritetsmiljøene som kjemper for likestilling og verdier som fører til harmonisering og ikke splittelse av samfunnet
- sikre offentlig informasjon på flere språk for å sikre at innvandrere får direkte informasjon fra staten
- gi familiegjenforente tilbud om å delta i introduksjonsprogrammet
- gi familiegjenforente tilbud om gratis språkopplæring
- stimulere til grunnleggende norsk og samfunnskunnskap. Opplæring om demokrati, arbeidsrett, likestilling og ytringsfrihet skal fortrinnsvis tilbys på eget morsmål og gjennom kulturtilpassede introduksjonsmoduler

- at alle skal få god og tilpasset språkopplæring
- reversere forhøyede språkkrav for innvandrere og flyktninger som søker om statsborgerskap
- gi ikke-lesekyndige opplæring i eget morsmål, dersom det letter integreringen på andre områder
- at asylsøkere og ureturnerbare skal få, i påvente av avklaring, arbeidstillatelse og rett på offentlig helsehjelp, og gi papirløse lovfestet rett på helsehjelp
- tilby flere grupper arbeidskvalifiserende kurs som gir kort vei til arbeidsmarkedet og kan bidra til god integrering for alle språkferdigheter er på plass
- utvide mentorordning for nykommere for flere grupper, gjerne i samarbeid med lokale organisasjoner som inngår i gjennomføringen
- gi språkkurs og legge til rette for integrering i barnehager og skoler av barn av arbeidsinnvandrere
- at det stilles krav til bedre levekår på mottakene og at psykososiale team knyttes til hvert mottak

Papirløse og ureturnerbare

Alle som oppholder seg i Norge må ha rett til nødvendige helse- og omsorgstjenester, basert på helsefaglige vurderinger. Det er et lite mindretall i Norge i dag som ikke får samme helsehjelp som oss andre. Det er de papirløse eller ureturnerbare asylsøkere. De bør få muligheten til å delta i samfunnet på lik linje med alle andre. De har behov for språkundervisning, mulighet til å studere, arbeidstillatelse, helsehjelp og sosiale tjenester. Det er en langsiktig og lønnsom investering for samfunnet at så mange som mulig får anledning til å bidra i arbeidslivet, og ikke må leve utenfor samfunnet.

I dag er det kun to ideelle organisasjoner som yter livsnødvendig behandling til pasienter i denne gruppen. Dette kan ikke fortsette å være frivillige sitt ansvar. For å sikre tilgang til helsehjelp for alle, er det nødvendig å gjøre endringer både i regelverk og praksis.

I en UNHCR-rapport fra 2015 kom det fram at norsk lovgivning og praksis når det gjelder statsløse, strider med FNs konvensjoner om statsløshet. FN-konvensjonene har blitt oversatt av utlendingsforvaltningen, og rettighetene til statsløse personer i Norge har ikke blitt ivaretatt. Siden Norge ikke har prosedyrer for å avgjøre hvem som skal ha status som statsløs i Norge eller en egen oppholdsstatus for disse, er statsløse i Norge rettsløse og uten noen stat de kan returnere til. Det er i strid med FN-konvensjonen om statsløses stilling. Sentrum mener Norge må innføre en definisjon av statsløshet i lovverket, en prosedyre for statsløshet og gi statsløse oppholdstillatelse.

Sentrum vil:

- sikre papirløse og ureturnerbare asylsøkere og tilreisende EØS-borgere (uten europeisk helsetrygdkort eller forsikring) rett og tilgang til sosiale tjenester og nødvendig helsehjelp, medisiner og tannbehandling basert på helsefaglig vurderinger
- endre forskriften om rett til helse- og omsorgstjenester til personer uten fast opphold i riket, og vil foreslå at § 5, bokstav a, endres til: «helsehjelp som ikke kan vente etter vurdering fra helsepersonell»
- opprette en finansieringsordning for behandlere slik at disse kan få refundert utgifter og medisiner gitt til pasienter utenfor folketrygden
- gi personer uten fast opphold tilgang til fastlegeordningen

- verne om familiene og sikre barn ikke skilles fra sine biologiske foreldre begrunnet i innvandringsregulerende hensyn
- sikre retten til arbeid for de ureturnerbare asylsøkerne fra første dag de blir kategorisert som ureturnerbare, og fram til retur blir mulig
- redusere antallet ureturnerbare i Norge gjennom fortsatt fokus på rask asylbehandling og eventuell retur
- innføre rutiner for regularisering av asylsøkere som viser seg å være ureturnerbare og lage mekanismer for amnesti etter 5 år
- at Norge innfører en definisjon av statsløshet i lovverket, en prosedyre for statsløshet og oppholdstillatelse for statsløse, i tråd med FNs konvensjoner om statsløshet.
- forhindre at barn fødes til statsløshet i Norge, da alle barn har rett til identitet og statsborgerskap, og ikke avskjæres fra tilgang til grunnleggende rettigheter som utdanning, legehjelp, arbeid og bevegelsesfrihet

4.6 Forsvars- og sikkerhetspolitikk

I en verden preget av nye trusler og utfordringer bør Norges forsvars- og sikkerhetspolitikk være basert på en bredere oppfatning av hva sikkerhet innebærer. Trusler fra andre land preger fortsatt trusselbildet i Norge og resten av verden. Men trusselbildet er også komplekst. Det er sikkerhetsutfordringer knyttet til klima, helse/pandemi, radikaliserings, cyberangrep, terrorisme, ekstremværet, spionasje og menneskerettighetsbrudd. Trusler som dette utfordrer menneskers grunnleggende rettigheter, sikkerhet og friheter, samt selvstendige staters suverenitet. Komplekse og sammensatte utfordringer krever en helhetlig og bred tilnærming til forsvars- og sikkerhetspolitikk som fokuserer på forebygging og som setter *alle* menneskers sikkerhet og frihet i sentrum.

PSTs årlige nasjonale trusselvurderinger peker konsekvent på høyreekstremister og ekstreme islamister som den største terrortrusselen mot Norge og norske interesser. Gjennom ulike informasjonskanaler spres i dag ytterliggående synspunkter som bidrar til polarisering, radikaliserings, ekstremisme og i ytterst konsekvens terrorhandlinger ofte utført av mennesker som opplever utenforskap.

Vi har alle et ansvar for å forme det offentlige ordskiftet, og bekjempe utenforskap for å kunne forebygge de bakenforliggende årsakene til slike sikkerhetsutfordringer. PST og nasjonale sikkerhetsmyndigheter jobber daglig med å avverge angrep. Men vi har som medmennesker et universelt ansvar for at ingen skal oppleve et så alvorlig utenforskap at de kan være villige til å planlegge og gjennomføre et angrep på medborgere. Se kapittel 2.5 som omtaler utfordringer og tiltak for å forhindre radikaliserings og ekstremisme.

Forsvarets mål er å sikre Norges trygghet, handlefrihet, interesser og verdier. Den sikkerhetspolitiske situasjonen er i endring og har blitt mer uforutsigbar. Verden er inne i en teknologisk revolusjon med store konsekvenser for både vårt eget forsvar og trusselbildet vi står overfor. Norge utsettes allerede for daglige trusler i det digitale rom. Blant annet selvstyrte våpen, kunstig intelligens og nye former for statlig etterretningsvirksomhet forandrer trusselbildet. For å kunne håndtere nye og mer sammensatte trusler trenger Norge et sterkt cyberforsvar, moderne utrustet og med høykompetent personell. Samtidig ønsker vi ikke å bidra til et sikkerhetsdilemma som medfører uforholdsmessig stor opprustning og potensielle konflikter. Vi må videreutvikle Forsvarets evne til å håndheve norsk råderett i hele vårt territorium til lands og til havs, i samarbeid med våre allierte. Spesielt viktig er NATO, FN og samarbeidet med våre nordiske allierte.

Norge må fortsatt bygge sin forsvarspolitik på NATO-samarbeidet, et langvarig samarbeid som har sikret fred og frihet for Norges befolkning siden 2. verdenskrig. Sentrum mener at basepolitikken må opprettholdes og at vi utviser forsiktighet med utplassering av utenlandsk personell, forsvarsinstallasjoner og bombefly på norsk jord. Spesielt gjelder dette NATOs atomforsvar. Norge skal ikke bidra til å eskalere trusselbildet i nord. Norge må jobbe aktivt for nedrustning og forbud mot atomvåpen. Sentrum mener NATO i en kompleks verden i størst mulig grad må konsentrere innsatsen mot NATOs kjerneoppdrag, gjensidig forsvar av NATO-landene. NATO-samarbeidet skal ikke benyttes til angrepskrig på andre territorier, med mindre ett av NATO-landene er angrepet.

Når en krise eller et angrep først inntreffer, er det viktig at vi er forberedt for å kunne minimere konsekvensene. Beredskap, samarbeid og kommunikasjon er i slike tilfeller nøkkelord. Nedbygging av barrierer som forhindrer felles forståelse og kommunikasjon må være et kontinuerlig fokus i beredskapsarbeidet. I tillegg må nødvendig utstyr og materielle ressurser være oppdatert og vedlikeholdt. Et proaktivt og bredt beredskapsarbeid på tvers av etater og styringsnivåer må være en prioritert oppgave for det offentlige. Forebygging som del av en helhetlig sikkerhetspolitikk handler ikke bare om å forebygge og forhindre at kritiske situasjoner oppstår. Det handler også om å utruste sivilforsvaret og nødetatene med den kunnskapen og det materiellet som kreves for å kunne redde menneskeliv.

Sentrum vil:

- at Norge fortsatt baserer vårt forsvar på NATO-samarbeidet og at alle medlemmer bidrar i finansieringen etter størrelse og forsvarsevne
- at Forsvaret skal bidra til lavspenning i våre nærområder ved å opptre tydelig, forutsigbart og beroligende gjennom et tettere nordisk forsvarssamarbeid som et tillegg til NATO-alliansen blant annet gjennom flere nordiske fellesøvelser i våre nærområder
- sikre at Forsvaret er i stand til å løse utfordringer Norge kan stå overfor i nordområdene ved å ivareta forsvarsevnen og den militære tilstedeværelsen i Nord-Norge
- forsvarer skal bidra i felles innsats for internasjonal fred og sikkerhet
- styrke Forsvarets personell som den viktigste kapasitet og ressurs vi har i Forsvaret.
- ha et Forsvar basert på verneplikten
- vil styrke Norges totale forsvarsevne ved å videreutvikle vårt eget nasjonale forsvar, NATO-alliansen og samarbeid med enkeltallierte
- modernisere forsvarer innen land-, sjø- og luftmakt, og i det digitale rom.
- at Heimevernet må tilføres flere ressurser til bedre utstyr og mer trening.
- at det må stilles krav om effektivisering i forsvarssektoren
- videreutvikle forsvarssektorens og nasjonale sikkerhetsmyndigheter sin samlede innsats mot trusler fra det digitale rom, og rekruttere mer personell med digital kompetanse
- at Norge slutter seg til forbudet mot atomvåpen og arbeider for å gjensidig atomnedrustning gjennom NATO-samarbeidet
- styrke kulturen for samarbeid og håndtering av risiko og kritesituasjoner på tvers av etater og styringsnivåer
- samlokalisere og samordne nødetatene og nødkommunikasjonen etter modell fra Drammen, for å få en nasjonal beredskap som er i bedre stand til å håndtere katastrofer og terrorangrep
- gjenopprette beredskapslagre i hele landet

- ruste opp det lokale brannvesenet i hele landet og heve brannvesenets status som nødetat og en sentral del av norsk beredskap
- lage en nasjonal strategi mot oversvømmelser og overvann som følge av ekstremvær og ekstreme nedbørsmengder, og styrke Sivilforsvarets ressurser